

Doç. Dr.
Abdulhalik BAKIR

ALİ B. EBÎ TALİB **(R.A.)**

(Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri)

ALİ B. EBÎ TALİB (R.A.)

(Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri)

Doç. Dr.

Abdulhalik BAKIR

Dizgi & Baskı

ÇAĞ Ofset Matbaacılık

GAZİ Caddesi ZİRKİLOĞLU PASAJI No:23

ELAZIĞ

Tel: 0(424) 238 08 83 - 212 17 51   Fax: 236 86 41

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
GİRİŞ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1- Hz. Ali'nin Hayatı	29
A. Kimliği ve Çocukluğu	29
B. Müslüman Oluşu	33
C. Evlilikleri.....	37
a. Hz. Fatıma ile Evlenmesi	37
b. Diğer Zevceleri	41
D. Evsafı ve Giyim-Kuşamı	43
2- Hz. Ali'nin Kişiliği	45
A. Askerî Kişiliği ve Zâhitliği	45
B. İlmî Kişiliği	49
a. Kur'an Bilgisi	51
b. Fakîhliği.....	52
c. Kadılığı	54
d. Hadis Raviliği	57
C. Edebî Kişiliği	60
a. Arapçaya Vukûfu ve Şairliği	60
b. Hatipliği ve Hutbeleri	64
c. Vecizeleri.....	68

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN, HZ. PEYGAMBER VE İLK ÜÇ HALİFE DEVİRİNDEKİ FAALİYETLERİ

1- Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber Devrindeki Faaliyetleri	75
A. Hz. Ali ve Hicret Olayı	75
B. Hz. Ali ve Meşhur Gazveler	77
a. Bedir Gazvesi.....	78
b. Uhud Savaşı	80
c. Hendek Savaşı	82

d. Hayber Savaşı	83
e. Mekke'nin Fethi	85
f. Huneyn Savaşı	87
C. Hz. Ali'nin Komuta Ettiği Seriyeler	88
a. Fedek'e Gidişi	88
b. Fels'e Gidişi	89
c. Yemen'e Gönderilmesi	90
2- Hz. Ali'nin İlk Üç Halife Devrindeki Faaliyetleri	93
A. Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekr	95
B. Hz. Ali ve Hz. Ömer	100
C. Hz. Ali ve Şura Meselesi	107
D. Hz. Ali ve Hz. Osman	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN HALİFELİĞİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

1- Halife Seçilmesi ve İlk İcraatları	123
2- Hz. Ali ve Cemel Vakası	126
A. Küçük Cemel Vakası	129
B. Büyük Cemel Vakası	132
3- Hz. Ali ve Sıffin Savaşı	133
A. Savaşın Başlaması	136
B. Hakem Olayı	138
4- Hz. Ali ve Haricîler	141
A. Haricîlerin Ortaya Çıkışı	141
B. Nehrevan Savaşı	143
5- Hz. Ali'nin Sıkıntılı Günleri	145
A. Mısır'ın Kaybedilişi	145
B. Basra Olayı	147
C. Hz. Ali-İbn Abbas Anlaşmazlığı	148
D. Muaviye'nin Vilayetlere Saldırıları	153
E. Hz. Ali'nin Şehit Edilmesi	176
SONUÇ	181
BİBLİYOGRAFYA	185

ÖNSÖZ

Ali b. Ebî Talib (R.A.) İslam tarihinde büyük bir yer işgal eden seçkin bir şahsiyettir. O, Hz. Peygamber'e olan yakın akrabalığı, İslam'a gönül veren ilk müslümanlar arasında yer alması, ilmî ve edebî birikimi ve gazvelerde göstermiş olduğu üstün askerî başarıları bakımından çok meşhur bir simadır.

Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Hz. Ali'ye bakış açıları birbirinden farklı olsa da, Ehl-i Sünnet'in de en az şîîler kadar ona karşı samimi bir sevgi ve yaklaşım içinde oldukları bilinen bir gerçektir.

Biz, Hz. Ali'nin hayatını araştırma konusu olarak seçmekle kaynaklarda yer alan onunla ilgili haberleri değerlendirmeye süzgecinden geçirip, doğruları ortaya çıkarmayı gaye edindik. Zira eskiden ve zamanımızda Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili kaleme alınmış bir çok kitap ve makaleye rastlamak mümkündür. Fakat bunların çoğu, ilmî hüviyetten uzak, daha ziyade geleneksel bilgi ve şifahî haberlere göre yazılmış eserlerdir.

Hz. Ali gibi çok yönlü bir İslam büyüğünün hayatını eksiksiz ve mükemmel bir şekilde kaleme almak elbette ki, kolay değildir. Bu sebeple onun doğumundan ölümüne kadar süren 63 senelik hayatını üç bölümde ele almaya uygun gördük. Bu da, İslam'ın ortaya çıkışından evvelki on senelik cahiliye dönemi ile Hz. Muhammed (S.A.V.), ilk üç Halife devri ve kendi hilâfeti dönemini kapsamaktadır.

Birinci bölümü, Hz. Ali'nin hayatı ve kişiliğine ayırdık. Burada Hz. Ali'nin kimliği, çocukluğu, müslüman oluşu, evlilikleri, evsafı ve giyim-kuşamı ile onun askerî kişiliği, zâhitliği, ilmî kişiliği ve edebî kişiliğine değindik.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber dönemindeki askerî etkinlikleri ve bu devirde yapılan Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn ve Hayber gibi savaşlardaki üstün başarıları ile bir komutan olarak katılmış olduğu seriyeleri ele aldık. Ayrıca onun, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki siyasî girişimleri ile Hz. Ali-Hz.Ebu Bekr, Hz. Ali-Hz. Ömer ve Hz. Ali-Hz. Osman ilişkilerini anlatmaya çalıştık. Burada şura meselesi ve fitne dönemi gibi konulara da temas ettik.

Üçüncü bölümde, Hz. Ali'nin, kendi hilâfeti sırasında medana gelen Cemel, Sıffin ve Nehrevan gibi savaşlar ile dönemin genel siyasî durumu hakkında bilgi verdik.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Doç. Dr. Abdulhalik Bakır

Elazığ - 1998

GİRİŞ

**HAŞİM OĞULLARININ
İSLAM ÖNCESİ DEVİRDEKİ
STATÜSÜ**

Rivayetlere göre İsmail Peygamber annesi Hacer ile birlikte, bugün Mekke olarak tanıtılan bölgeye yerleştiği zaman burada Amalika, Âd ve Semûd kavimlerinin kalıntısı olan Cürhümlüler oturuyorlardı⁽¹⁾. Hz. İsmail burada Cürhüm kabilesinden Seyyide ve Ra'le adında iki kızla evlendi ve bunlardan oniki oğlu dünyaya geldi. Böylece onun bu evlilikleri sonucunda İsmailîler, Adnanîler, Maaddîler veya Nizarîler adıyla anılan bir topluluk ortaya çıkmış oldu ⁽²⁾.

Cürhümlüler, Mekke'de hâkim bir tabaka olarak buranın yönetimi ile Kâbe ve hac idaresini ellerinde tutuyorlardı. Bu topluluk bir süre sonra buraya ziyarete gelen insanları rahatsız etmeye ve hacılar tarafından Kâbe'ye bağışlanan malları yağmalamaya başladılar. Bu durumu gören Huzaâ'dan Gubşan ve Bekr oğulları, onlara karşı savaş açtılar. Sonuçta savaşı kaybeden Cürhümlüler, Mekke'yi bırakarak Yemen'e yerleştiler⁽³⁾.

Cürhümlüler'den sonra, Kâbe ve hac idaresi, Amr b. el-Hâriş başkanlığında Huzâa kabilesinin bir kolu olan Gubşan oğullarının eline geçti. Bu sırada Kureyş kabilesi birlikten uzak küçük topluluklardan meydana geliyordu. Huzâalıların Mekke'deki idarî statüsü babadan oğula geçmek suretiyle 300 yıl devam etti, son olarak da bu görevi Huleyl b. Nubşîyye el-Huzâaî üstlendi⁽⁴⁾.

-
1. İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-Kubra, Beyrut (Trz.), I,51; el-Belazurî, Ensabu'l-Eşraf, Thk.: Muhammed Hamidullah, I,6-7, Mısır 1959; Neşet Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,82, Ankara 1982.
  2. Çağatay, İslam 85.
  3. İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Thk.: Mustafa es-Sekka ve arkadaşları, I,94-95, Beyrut 1990.
  4. İbn Hişam, I,97; el-Belazurî, I,49.

Kureyş kabilesinin tarihteki misyonunu etkileyen ve bu kabileyi Mekke'de hâkim unsur hale getiren, Hz. Ali'nin 5. dereceden ceddî Kusay b. Kilâb olmuştur. Kusay'ın asıl adı Zeyd'dir. O daha küçükken babasını kaybetti. Annesi Fatıma bint Sa'd o sırada hac için Mekke'ye gelen Uzre kabilesinden Rabia b. Heram ile evlendi ve sonra kocası tarafından oğlu Kusay'la beraber Suriye'ye götürüldü. Fatıma burada yeni kocası Rabia'dan Rizah adında bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Kusay, Suriye'deyken bir olay neticesinde annesinden, babasının Kilâb b. Mürre olduğunu ve akrabalarının Mekke'de ikâmet ettiklerini öğrendi. Bu durum üzerine o, Kudâa kabilesi mensuplarından meydana gelen bir hac kafilesiyle beraber doğum yeri olan Mekke'ye döndü ve burada Mekke ve Kâbe idaresini elinde tutan Huzâa'dan Huleyl b. Hubşıyye'nin, Hubba adındaki kızı ile evlendi⁽⁵⁾. Kusay'ın bu eşinden Abdumenâf, Abduddâr, Abduluzza, Abdukusay, Tahmür ve Berre adında dört erkek ve iki kız çocuğu dünyaya geldi⁽⁶⁾.

Kusay'ın kayınpederi Huleyl, yaşının ilerlemesi sebebiyle Kâbe'nin idaresini kızı ile damadına bıraktı. Böylece Beytu'l-Haram'ın anahtarları Kusay'ın şahsında, o güne kadar Mekke'de idarî ve dinî alanda fazla etkinlik gösteremeyen Kureyş kabilesinin eline geçmiş oldu⁽⁷⁾. Bu durumu kabullenemeyen Huzâa kabilesi mensupları, Kusay başkanlığındaki Kureyşlilere karşı düşmanca tutum sergilemeye ve onları Mekke ve havalisinden dışarı çıkarmaya karar verdiler. Bu durum karşısında Kusay, annesi tarafından kardeşleri olan Kudâa kabilesi başkanı Rizah b.

---

5. İbn Hişam, II,98; İbn Sa'd,I,66-67; el-Belâzurî, I, 48-49; el-Alusî, Bulğu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvâlî'l-Arab, Thk.: M. Behcet el-Eserî I, 246, Beyrut (Trz.); Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev.: Salih Tuğ, I,34, İstanbul 1980.

6. Bkz. İbnu'l-Kelbî, Cemheret'ün-Neseb, Thk.. Abdussettar Ahmed Ferrac, I, 90,91, Kuveyt 1983. Ayrıca bkz. İrfan Aycan, Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan, 28, Ankara 1990.

7. İbn Sa'd, I,68.

Rabia ile diğer iki kardeşi Hunn b. Rabia ve Cülhüme b. Rabia'yı yardıma çağırıldı. İki taraf arasında Abtuh bölgesinde meydana gelen savaş neticesinde Kusay ve yardımına gelenler, Huzâa ve Bekr oğullarını hezimete uğrattılar. Nihayet savaştan taraflar, aralarında barışı sağlamak maksadıyla Ya'mur b. Avf b. Kinâne'yi hakem tayin ettiler. Hakem, Mekke ile Kâbe'nin idaresinin Kusay'a ait olduğuna, Huzâa ve Bekr oğullarının Kureyşlilerden öldürdükleri insanların kan paralarını ödemelerine ve Mekke'nin idaresinin Kusay ve yandaşlarına bırakarak şehri tertemelerine karar verdi ⁽⁸⁾.

Bu olaydan sonra Kusay, Kureyş ve Kudâa mensupları tarafından Mekke'nin tek hâkimi ve hac idaresinin tek sorumlusu ilan edildi. O, buradaki hâkimiyeti ele geçirir geçirmez Mekke'nin dağlık kesimlerinde dağınık bir şekilde yaşayan Kureyşlileri bir bayrak altında toplamayı başardığı ve onları dağınıklıktan kurtardığı için "Mücemmi" (toplayıcı) lakabı ile ödüllendirildi ⁽⁹⁾.

Kusay, Mekke'nin iskân planını, şehirde hâkimiyetini pekiştirecek şekilde uygulamaya koydu. O, bu plan gereğince yakın akrabaları olan Ka'b b. Lüey, Abdümenâf, Abduddâr, Abduluzza, Zühre, Abukusay, Teym, Mahzum Sehm, Cumah ve Adiyy oğullarını ki, bunlara "Kureyşü'l-Bitâh" adı verilir, vadiye yerleştirirken, "Kureyşü'z-Zevâhir" diye tanınan Maîs b. Amir b. Lüey, Teymü'l-Erdem, Muharib b. Fihr, el-Haris b. Fihr oğullarını da Mekke vadisinin dış kısımlarına yerleştirdi ⁽¹⁰⁾

Kusay, Mekke'de Hicâbe (Kâbe perdedarlığı), Sikâye (Hacılara su dağıtma), Rifâde (Hacılara ziyâfet verme), Livâ (Sancahtarlık), Kiyâde (Kumandanlık) ve Nedve (Meclis Başkanlığı) görevlerini üzerine aldı ⁽¹¹⁾. Ayrıca o yaklaşık M. 440 yılında

---

8. İbn Hişam,I,98,103; İbn Sa'd, I,68-69; el-Belazurî,I,49-50.

9. İbn Hişam,I,103-104; İbnu'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih,II,20, Beyrut (Trz.).

10. İbn Sa'd, I,70-71; el-Belazurî,I,51; İbnu'l-Esir,II,20-21; Aycan,29.

11. İbn Hişam,I,103; İbn Sa'd, I, 70; et-Taberî,II,19.

“Darü'n Nedve” denen Meclis binasını yaptırarak Kureyşlilerin hizmetine tahsis etti. Böylece Mekkelilerin idarî, iktisadî, askerî ve sosyal bütün meseleleri burada tartışılır, burada karara bağlanırdı (12). Mekke'de ilk defa su kuyusu açtıran ve Arefe'den gelen hacıların yolunu aydınlatmak maksadıyla Muzdelife'de ilk defa ateş yaktıran da Kusay'dır (13). Kusay aşağı yukarı M. 480 yılında öldü ve el-Hacûn adındaki kabristanda defnedildi (14).

Mekke yöneticiliği de dahil olmak üzere Kâbe muhafızlığı, hacılara su dağıtma, hacılara ziyâfet verme, sancaktarlık ve başkumandanlık görevlerini çok sevdiği büyük oğlu Abduddâr'a bırakan Kusay'ın ölümünden bir müddet sonra, başta Abdumenâf olmak üzere Kusay'ın diğer oğulları, söz konusu görevlerin Abduddâr'dan alınarak Abdumenâf'a verilmesini kararlaştırdılar. Bu karar üzerine Kureyşliler arasında anlaşmazlık çıktı. Mahzum, Sehm, Cumah, Adiyy oğulları Abduddâr oğullarının tarafını tuttular. Kureyş kabilesinden Amir b. Lüey oğulları ile Muharib b. Fihr oğulları hiçbir tarafı desteklemeyerek çekimser kalırken, Zühre, Esed, Teym ve Hâris b. Fihr oğulları da Abdumenâf oğullarını desteklediler (15). Böylece içi çökülü su dolu bir kazana ellerini batırmak suretiyle bir antlaşma yaptıklarından “el-Mutayyebûn” diye anılan Abdumenâf taraftarları ile Kâbe önünde and içip birbirlerinden ayrılmamak ve birbirlerini yalnız bırakmamak üzere anlaştıklarından “el-Ahlâf” olarak adlandırılan Abduddâr taraftarları çatışma noktasına geldiler. Fakat her iki taraf sonuçta bir anlaşmaya vararak Mekke ve Kâbe'nin idaresine dair görevleri aralarında paylaştılar. Buna göre, Hicâbe, Livâ ve Nedve görevleri eskisi gibi Abduddâr'a bırakılırken, sikâye, Rifâde ve Kiyâde görevleri ise Abdumenâf'a

---

12. İbn Sa'd, I,70; el-Belazurî,I,52; et-Taberî,II,18; Çağatay,90.

13. Bkz. İbn Sa'd, I,72; el-Belazurî, I,51.

14. Bkz. İbn Sa'd, I,73; M. Şemseddin Günaltay, İslam Tarihi, 395, İstanbul 1338-1341; Çağatay, 90.

15. İbn Hişam, I, 108; el-Belazurî,I,55-56; İbnu'l-Esîr, II, 22; Mustafa Fayda, T.D.V.İ.A, Abdumenâf b. Kusay Maddesi, I, 287, İstanbul 1988.

verildi. Abdumenâf oğulları ile Abduddâr oğulları arasında imzalanan bu antlaşma İslamiyetin ortaya çıkışına kadar hiç bozulmadan devam etti (16).

Abdumenâf'ın iki ayrı hanımından Haşim, el-Muttalib, Abdüşems, Mevfel, Ebu Amr, Ebu Ubeyd, Tûmâdır, Hanne, Kilâbe, Berre (Ümmü Süfyan), Hâle ve Reyta adlarında altı erkek ve altı kız çocuğu dünyaya gelmiştir (17).

Abdümenâf'tan sonra Kureyş'in idaresi onun oğullarına geçti. Sikâye ve Rifâde görevleri oğullarından Heşim'e geçerken, Kiyâde görevi de diğer oğlu Abdüşems'e devredildi (18).

Bir rivayete göre Haşim ile Abdüşems ikiz olarak dünyaya geldiler, ancak doğum esnasında Abdüşems, Haşim'den önce doğdu ve birinin bir parmağı diğerinin alnına yapıştı. Onları ayırdıklarında yapışık olan yerde bir kanama meydana geldi. Bu olayı gören insanlar hâdiseyi, gelecekte ikisi arasında veya oğulları arasında kan döküleceği şeklinde yorumladılar (19). Bir başka rivâyette de; Abdüşems ile Haşim bir karında aynı gün doğdular. İkisinin alınları birbirine yapışık vaziyetteydi. İkisini birbirinden kılıçla ayırdılar. Bunun üzerine bazı araplar, onları dirhem ile ayırsalardı daha iyi olmaz mıydı, zira onların ve oğullarının arasında ebediyete kadar savaş olacaktır şeklinde konuştu (20).

Kaynaklarda Haşim b. Abdumênâf'ın asıl adı Amr olarak geçmektedir. Ayrıca çok yakışıklı bir kimse olmasından dolayı kendisine el-Kamer (ay) de denilirdi (21).

---

16. İbn Hişam, 109; el-Belazurî, I, 55-56; İbnu'l-Esîr, II, 22; Fayda, I.A, I, 187.

17. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, 90-91; İbn Sa'd, I, 75.

18. Bkz. ez. Zübeyrî, Kitabu Nesebi Kureyş, Thk: E. Levi Provençal, I, 14, Kahire 1953; İbn Ebîl-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belağa, Thk.: M. Ebu'l-Fadl İbrahim, XV, 198, Kahire 1967.

19. et-Taberî, II, 13; el-Makrizî, en-Niza' ve't-Tehasum fimâ Beyne Benî Umeyye ve Benî Haşim, 7, Leiden, 1888.

20. el-Makrizî, en-Niza', 7.

21. İbn Ebî'l-Hadîd, Şerh, XV, 199.

Haşim Mekke'nin yönetimini babası Abdumenâf'tan devraldıktan sonra Arabistan'da ticaretle uğraşan kabile başkanları ile görüşerek Kureyş kervanlarının güvenlik içinde ticarî yolculuğa gidip gelmesini sağladı. Kur'an-ı Kerim bu konuyu Kureyş Sure-sinde şöyle ele almaktadır: "Kureyş kabilesinin yaz ve kış yolculuklarından uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır. Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Kâbe'nin Rabb'ine kulluk etsinler" (22).

Haşim, kendisi de bizzat bu ticarî yolculuklara katılırdı. O, kış mevsimlerinde Yemen'e yaz mevsimlerinde de Şam'a giderdi. Onun bu geniş kapsamlı ticarî Faaliyetine Arabistan'daki kabile başkanlarının katıldığı gibi Yemen, Suriye, Habeşistan ve Bizans hükümdarları da katılırdı ve onlara kazandığı ticaret mallarından kâr verirdi. Karşılığında da onlardan kervanların emniyetini sağlamalarını isterdi. Böylece Kureyş kabilesi bu ticarî alış verişten büyük kazanç elde etmekteydi (23)

Haşim, Mekke'de hac mevsimi başladığında Kureyşlilere bir konuşma yapar, onlardan imkânları nisbetinde uzak diyarlardan gelen hacılara yardımda bulunmalarını isterdi. Onlar da maddî güçleri nisbetinde katkıda bulunurlardı. O, hacıları doyurmak maksadıyla her yıl bol miktarda harcama yapar, deriden yapılmış su kablarının Zemzem bölgesine yerleştirilmesini emrederdi. Böylece bu kablar Mekke'de bulunan su kuyularından doldurularak hacıların içimine sunulurdu. Onun tarafından hacılara ilk ziyafet terviye'den önce Mekke'de, sonra Mina'da, sonra Arafat'ta ve en son hacıların biraraya geldiği gün yine Mekke'de verildi. Hacılar memleketlerine dönünceye kadar ekmek ve etten oluşan tirit, ekmek ve yağ, yağ ve kavut, kavut ve hurmadan oluşan yemekler sunar, onlara su temin ederdi. Mekke'de insan-

---

22. Kureyş, 1-4.

23. İbn Hişam, I, 112; İbn Sa'd, I, 75; el-Belazurî, I, 59; İbn Ebî'l-Hadîd, XV, 202; Hüseyin Algül-Osman Çetin, İslam Tarihi, I, 116, İstanbul 1991.

lara tirit yediren ilk kişi olduğundan dolayı ona Haşim adı verilmiştir (24).

Haşim oğulları ile Ümeyye oğulları arasındaki çekişmenin tarihi başlangıcı da Haşim zamanına rastlar. O dönemde Haşim'in yeğeni Ümeyye b. Abdişems de ticaretle uğraşıyordu ve zengin bir kimseydi. O da Haşim gibi Kureyş'e ziyâfet vermek ister, fakat bunu beceremez. Kureyşlilerden bazı kimseler onu, bu aczinden dolayı ayıplarlar. Umeyye bu duruma kızarak Haşim'le iddiaya girer. İki taraf Mekke'de elli devenin kesilmesi ve on yıl şehirden uzakta yaşanması hususunda görüş birliğine varırlar. Böylece Huzâa kabilesinden bir kâhini aralarında hakem tayin ederler. İddiaya giren taraflar biraraya gelince kâhin şöyle der "Ay aydınlıktır, yıldız ışıklıdır, bulut yağmurludur, havada uçan kuşlar, dereden tepeden gelen ve alem'le yolunu bulan yolcular! Andolsun ki, Haşim, Ümeyye'yi evvelde ve ahirde iyi işler yapmada geçti, Ebu Hemheme ise bundan haberdardır."

Bu konuşmadan sonra Haşim develeri kesmeye başlar ve etinden orada bulunanlara yedirir. Bu iddiayı kaybeden Ümeyye antlaşma gereği Mekke'yi terkederek Şam'a gider ve orada on yıl kalır (25).

Haşim ile yeğeni Ümeyye arasında geçen bu iddia olayı, daha sonra Haşim oğulları ile Ümeyye oğulları arasında meydana gelen husumet ve düşmanlığın başlangıcını teşkil etmiştir.

Haşim'in, hayatı boyunca evlendiği altı hanımından Şeybe'te'l-Hamd (Abdulmuttalib), Amr, Sayfiyy, Esed, Nadle, eş-Şifa, Rukayye, ez-Zâife, Halide ve Hanne adlarında dördü erkek beşi kız olmak üzere toplam dokuz çocuğu dünyaya gelmiştir (26).

---

24. İbn Sa'd, I, 78; el-Makrizî, 8-9.

25. İbn Sa'd, I, 76; el-Belazurî, I, 60-61; İbnu'l-Esîr, el-Kamil, II, 16-17; el-Makrizî, 9-10; Corci Zeydan, Tarihu't-Temeddüni'l-İslami, I, 26, Beyrut (Trz.).

26. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, 96-101; İbn Sa'd, I, 79-80.

Haşim bir ticarî yolculuk esnasında bu günkü Filistin topraklarında yer alan Gazze şehrinde hastalanarak öldü. Böylece Haşim'in sorumluluğunda bulunan Rifâde ve Sikâye görevleri kardeşi el-Muttalib'e geçti (27). Bu sırada asıl adı Şeybe olan Haşim'in oğlu Abdulmuttalib, Medine'de annesi Selma bint Amr b. Zeyd el-Hazreciyye'nin yanında kalıyordu. el-Muttalib, Şeybe adında bir yeğeninin Medine'de yaşadığını öğrenince, onu Mekke'ye yanına almak için girişimde bulundu. Bu esnada Şeybe daha yedi yaşında bir çocuktur. Selma bint Amr'ın ısrarlı engellemelerine rağmen el-Muttalib, yeğenini Medine'den alarak Mekke'ye getirdi. Şeybe'yi, el-Muttalib'le gören Mekkeliler, onun bir köle olduğunu zannederek "işte el-Muttalib'in kölesi, onu satın almıştır" dediler. Bu sözleri duyan el-Muttalib ise "Bu nasıl söz! O, kardeşim Haşim'in oğludur. Onu Medine'den alıp buraya getirdim" şeklinde açıklamada bulundu. Bu olaydan sonra Şeybe b. Haşim "Abdulmuttalib" yani el-Muttalib'in kölesi lakabını aldı (28).

Kusay b. Kilâb Huzâalıları Mekke'den çıkardığı için Benû Bekr kabilesi mensupları Kureyşlilere karşı düşmanca tutumlarını sürdürüyorlardı. el-Muttalib, Kâbe ile ilgili görevleri kardeşi Haşim'den devralınca, Bekr oğulları, Kureyşlileri Mekke'den çıkarmak istediler. Onlar, bu hedeflerini gerçekleştirmek için Kureyşlilere ait bazı deve sürülerine saldırmaya başladılar. Bunu gören el-Muttalib, Kureyş kabilesi adına, el-Ahâbiş olarak tanıyan ve el-Hâris b. Abdimenâf oğulları, el-Hevn b. Huzeyme oğulları ve el-Mustalık b. Huzâa oğullarından meydana gelen toplulukla bir antlaşma imzaladı. el-Muttalib başkanlığındaki toplulukla, Bekr oğulları ve onlara katılanlar Zâtu Nekif bölgesinde karşı karşıya geldiler. İki taraf arasında vukubulan savaş neticesinde Bekr oğulları, Kureyşliler tarafından bozguna uğratıldı ve bu olay esnasında birçok adamlarını kaybettiler (29).

---

27. İbn Hişam, I, 113; İbn Sa'd, I, 79; el-Belazurî, I, 63; et-Taberî, II, 14.

28. İbn Hişam, I, 113; İbn Sa'd, I, 82; el-Belazurî, I, 64-65; İbnü'l-Esîr, II, 10-11.

29. Bkz. el-Belazurî, I, 75-76.

el- Muttalib, iticaret için gittiği Yemen'in Redmân bölgesinde ölünce Mekke'deki Sikâye ve Rifâde görevleri yeğeni Abdulmuttalib'e verildi (30). Bu esnada el-Muttalib'in kardeşi Nevfel b. Abdimenâf miras alarak Abdulmuttalib'e kalan Erkâh denilen ve bazı evlerle arsalardan oluşan gayrimenkullere el koydu. Bu durum üzerine Abdulmuttalib Mekke'deki akrabalarından destek istediye de bu girişimden olumlu bir netice alamadı. Bu mesele için Medine'de ikâmet eden annesi tarafından yakınları olan Hazrec kabilesine bağlı Neccâr oğullarından yardım istedi. Neccâr oğulları, durumu öğrenir öğrenmez kalabalık bir orduyla Mekke'ye geldiler ve Kâbe'nin avlusunda toplandılar. Onların bu davranışı Nevfel'i korkuttu. Böylece daha önce gasbettiği gayrimenkulleri, Abdulmuttalib'e geri verdi ve yaptığı işten pişmanlık duyduğunu dile getirdi (31).

Abdulmuttalib'in, Mekke'deki gayrimenkuller yüzünden amcası Nevfel ile ihtilafa düşmesi ve Medine'den Neccâr oğulları tarafından desteklenmesi, Kusay döneminden beri Haşim oğullarına karşı olumsuz ilişkiler içinde bulunan Huzâalılar derinden etkiledi ve eski tavırlarının değişmesine sebep oldu. Onların ileri gelenlerinden bazı kimseler Abdulmuttalib'e gelerek, ona, kendilerinin de yakın akrabaları olduğunu dile getirdiler ve kendisiyle bir ittifak kurmak istediklerini iletiler. Abdulmuttalib, onların bu teklifini olumsuz karşıladı. Huzâalılardan Verka' b. Abdüluzza, Süfyân b. Amr el-Kumeyrî, Ebu Bişr, Hacer b. Umeyr el-Kumeyrî, Hacer b. Abdimenâf b. Zâtır ve Abdüluzza b. Katım el-Mustalikî ile Haşim oğullarından Abdulmuttalib b. Haşim, el-Erkam b. Nadla b. Haşim ve yine bu aileye mensup yedi kişi Darü'n-Nedve'de toplanarak aralarında bir anlaşma imzaladılar. Bu toplantıya Nevfel Abduşems oğullarından katılan olmadı. Bu anlaşmanın taraflarca imzalanmasından sonra

---

30. İbn Hişam, I, 113, 117; İbn Sa'd, I, 83.

31. el-Belazurî, I, 69-70.

Abdulmuttalib, Huzâalılardan Lübnâ bint Hacer b. Abdimenâf ve Mumenna'a bint Amr b. Mâlik adlarında iki kadınla evlendi (32).

Haşim oğulları ile Huzâalılar arasında Darü'n Nedve'de imzalanan antlaşmanın metni şöyledir: "Bu, Abdulmuttalib b. Haşim ve Huzâadan Amr b. Rabi'a ve beraberindeki Efsa b. Hârise'nin oğulları Eslem ve Mâlik arasında imzalanan bir antlaşmadır. İki taraf sonsuza dek iyi ve kötü günlerinde birbirlerine destek olma konusunda hiç bozulmayacak bir anlaşma ile anlaştılar. Buna göre yaşlılar, yaşlılarla gençler, gençlerle ve bu antlaşma sırasında hazır bulunanlar, bulunmayanlarla antlaşmış sayılır. Ayrıca taraflar çok sağlam bir akitle ve asla bozulmayan bir yeminle bu antlaşmayı pekiştirdiler. Yeryüzüne güneş doğduğu, çölde develer böğürdüğü, Ahşabân (Mekke'de bulunan iki dağ) durduğu ve Mekke'de insanlar yaşadığı sürece bu antlaşma bozulmayacak, aksine ebediyete kadar devam edecektir. Her gün güneşin doğuşu onu daha pekiştirecek, gecenin karanlığı onu daha da sağlamlaştıracaktır. Abdulmuttalib, Huzâalılara karada ve denizde, düzlükte ve vadide başlarına gelen her musibet anında destek olacak, aynı zamanda onlar da doğuda ve batıda veya sıkıntı anında veyahut herhangi bir tasada Abdulmuttalib ve oğullarına ve onlara tabi olan bütün araplara sahip çıkacaklardır. Ayrıca taraflar bu anlaşma hususunda Allah'ı kefil kıldılar, zira bu konuda ancak O'na güvenilir." (33).

Abdulmuttalib, Mekke'de Kureyş'in idaresini elinde bulundururken Harb b. Ümeyye b. Abdişems nedimi olarak yanında yer almaktaydı. Bu esnada Abdulmuttalib'in komşusu olan Uzeyne adında bir yahudi Tihâme pazarlarında ticâretle uğraşıyordu. O'nun bu ticaretten fahiş paralar kazanması Harb b.

---

32. İbn Sa'd, I, 85; el-Belazurî, I, 70-71.

33. el-Belazurî, I, 72; Muhammed Hamidullah, Mecmu'atu'l-Vesâki's-Siyâsiyye lî'l-Ahdi'n-Nebeviyy ve'l-Hilâfeti'r-Râşide, 274, Beyrut 1985.

Ümeyye'yi rahatsız etti. Böylece o, Kureyş'e mensup bazı gençleri kışkırtarak adı geçen yahudiyi Amir b. Ambdimenâf ile Sahr b. Amr'a öldürttü. Abdulmuttalib meseleyi öğrenince, Harb b. Ümeyye'den komşusunun diyetini (kan parasını) istedi. Fakat Harb, yahudinin katillerini evinde saklayarak ona teslim etmedi ⁽³⁴⁾. Her iki taraf bu konuda anlaşmazlığa düşünce çözüm için Hebeşistan hükümdarı en-Necaşi'ye başvurdular. Fakat en-Necaşi onların bu teklifini geri çevirdi ⁽³⁵⁾. Nihâyet taraflar Hz. Ömer'in dedesi Nüfeyl b. Abduluzza'yı aralarında hakem tayin ettiler. Nüfeyl, Abdulmuttalib'in haklı olduğunu ilan edince, Harb, öldürülen yahudinin amcası oğluna yüz deve vermek zorunda kaldı ⁽³⁶⁾. Abdulmuttalib ile Harb b. Ümeyye arasında geçen bu ihtilaf, öteden beri Haşim oğulları ile Ümeyye oğulları arasında varolan çekişme ve düşmanlığı daha da körüklemiş ve artmasına sebep olmuştur.

Cürhümlüler, Huzâalılar tarafından Mekke'den kovulduklarında, Hz. İsmail zamanından beri bir su kaynağı olarak açık bulunan Zemzem kuyusuna bazı değerli eşyalarını bırakarak burayı görünmez şekilde kapatmışlardı ⁽³⁷⁾.

Abdulmuttalib tarafından nakledilen bir rivayete göre Zemzem kuyusunun bulunuşu şu şekilde anlatılır: "Hicirde uyuyordum, birisi yanıma gelerek Taybe'yi kaz!" dedi. Ben de ona "Taybe nedir?" diye sordum. Bu şahıs sonra benden ayrıldı. Ertesi günün akşamı yatağıma girdim ve uyudum. Aynı şahıs tekrar bana doğru geldi ve bu defa "Berre'yi kaz!" dedi. Ben de ona "Berre nedir?" diye sordum. yine cevap vermeden çekip gitti. Ertesi akşam yine yatağıma girdim ve uyudum. Rüyamda

---

34. el-Belazurî, I, 72-73; İbnu'l-Esîr, II, 15.

35. İbn Sa'd, I, 87; el-Belazurî, I, 73; İbnu'l-Esîr, II, 15; et-Taberî, II, 13.

36. İbn Sa'd, I, 87, el-Belazurî, I, 73; İbnu'l-Esîr, II, 15, el-Makrizî, en-Niza, 10; el-Alusî, I, 323-324.

37. Bkz. İbn Hişam, I, 95; İbn Sa'd, I, 85; el-Belazurî, I, 78; et-Taberî, II, 12; İbnu'l-Esîr, II, 14.

yine aynı adamı gördüm ve bana “el-Maznune”yi kaz!” dedi. Ona “el-Maznune Nedir” diye sordum. Fakat yine cevap alamadım. Ertesi akşam yine yatağıma girdim ve uyudum. Bu sefer aynı adam yanıma gelerek “Zemzem’i kaz! Onu kazarsan hiç pişman olmayacaksın” dedi. Ben de “Zemzem nedir!” diye sordum. O da şöyle açıkladı “O, öyle bir kuyudur ki, suyu hiç tükenmez. Kendisi de hiç kınanmaz; hac için gelen büyük toplulukların su ihtiyacını karşılar, yeri, hacılar tarafından yerine getirilen kurban kesiminden sonra sakatatların atıldığı ve el-Fers ve’ d-Dem denilen mevkide, ayakları alaca renkte olan kargaların gagaladıkları çukurun yanında bulunmaktadır. O, senin ve senden sonra oğullarının içecekleri su kaynağı durumundadır.” (38).

Abdulmuttalib, kendisine verilen yukarıdaki emir gereğince oğlu el-Haris ile birlikte kazma kürek alarak belirtilen yere gitti ve orayı kazmaya başladı. Kazı işi üç gün devam etti ve neticede Zemzem kuyusu ortaya çıkarıldı. Bunu gören Abdulmuttalib tekbir getirdi ve “işte İsmail’in kuyusu” diyerek orada bulunanları müjdeledi. Bu durumu gören Kureyşliler ondan kendilerini de Zemzem kuyusuna ortak etmesini istediler. Fakat Abdulmuttalib, kuyunun kendisine tahsis edildiğini ve onu başkalarıyla paylaşmak niyetinde olmadığını belirtti (39).

el-Belazurî tarafından nakledilen bir habere göre Zemzem kuyusu ortaya çıkarıldıktan sonra Adiyy b. Nevfel b. Abdimenâf, Abdulmuttalib’i tek erkek çocuğa sahip olmakla ayıplamış, o da bu durum karşısında Allah’ın kendisine on erkek çocuk vermesi halinde onlardan birini Kâbe’de kurban olarak boğazlayacağına dair yemin etmiştir (40).

Abdulmuttalib ile Kureyşliler arasında Zemzem kuyusu yüzünden çıkan anlaşmazlık uzayınca, taraflar bugünkü Ürdün

---

38. İbn Hişam, I, 118; İbn Sa’d, I, 83- el-Belazurî, I, 83; İbnu’l-Esîr, II,12.

39. İbn Hişam, I, 118; İbn Sa’d, I, 83-84; İbnu’l-Esîr II, 12-13.

40. Bkz. el-Belazurî, I, 78-79.

topraklarında yer alan Mu'an kasabasında oturan Benî Sa'd b. Huzeym kabilesinin kadın kâhinini aralarında hakem tayin ettiler. Böylece Abdulmuttalib, Abdimenâf oğullarından bazı kimse-leri yanına alarak yola çıktı. Aynı zaman da Kureyş'e mensup kabilelerden de birer kişi bu yolculuğa katıldı. Taraflar Şam yolu üzerinde yer alan el-Fakir bölgesine geldiklerinde içecek suları kalmadı ve çok müşkül duruma düştüler. Çözüm olarak Abdulmuttalib yolculuğa katılan her şahsın kendine bir kuyu kazmasını ve ölenlerin diğerleri tarafından defnedilmesini tavsiye etti. Fakat o, bir süre sonra bu yöntemin doğru olmayacağını ve su aramak için hareket etmenin daha isabetli olacağını savundu ve yürümeleri için emir verdi. Abdulmuttalib atına biner binmez, atın ayakları altında sular fışkırmaya başladı. Bunu gören Abdulmuttalib ve Kureyşliler tekbir getirerek olaydan duydukları sevinci dile getirdiler. Kureyşliler su ihtiyaçlarını giderdikten sonra, Abdulmuttalib'e karşı Zemzem kuyusu konusunda başlatmış oldukları ihtilafa son verdiler ve adı geçen kâhine uğramadan Mekke'ye geri döndüler (41).

Abdulmuttalib'in Zemzem kuyusunu kazdığı sırada kırk yaşında olduğu rivayet edilir (42). Ayrıca Onun, Kureyşlilere karşı, oğullarının çoğalarak sayılarının ona çıkması durumunda onlardan birini kurban etmesine dair yeminini uygulama safhasına geçirmesi esnasında yetmiş yaşında olduğu ileri sürülmektedir (43). Buna göre o, yeminini ancak otuz sene sonra yerine getirmiştir.

Kaynaklar, adı geçen yemin olayını ve Abdulmuttalib'in oğullarından birini kurban etme hâdisesini geniş bir şekilde ele almaktadırlar (44). Burada konunun özünü şöyle özetlemek

---

41. İbn Hişam, I, 119; İbn Sa'd, I, 84; İbnu'l-Esir, II, 13.

42. Bkz. el-Belazurî, I, 78.

43. Bz. el-Belazurî, I, 78.

44. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İbn Hişam, I, 124-127; İbn Sa'd, I, 88-89; el-Belazurî, I, 79; et-Taberî, II, 2-5; İbnu'l-Esir, II, 5-7.

mümkündür: Abdulmuttalib, değişik hanımlardan el-Haris, ez-Zübeyr, Ebu Talib, Abdullah, Hamza, Ebu Leheb, el-Gaydak, el-Mukavvim, Dırar ve el-Abbas adında on erkek çocuğa sahip olunca, onları biraraya toplayarak Zemzem kuyusu ile ilgili nezrini açıkladı ve onlardan buna uymalarını istedi. Oğulları, onun bu arzusunı uyararak, içlerinden birinin seçilmesine razı oldular (45). Bunun üzerine Abdulmuttalib Kâbe'ye girerek görevliden, oğullarından birini kura ile belirlemesini talep etti. Çekilen kura sonucunda Abdulmuttalib'in çok sevdiği Hz. Peygamberin babası Abdullah seçildi (46). Abdulmuttalib, onun elini tutarak kurban kesiminin yapıldığı yere getirmek isterken, Abdullah'ın kız kardeşleri ağlamaya başladılar (47). Bu durum karşısında Abdulmuttalib, Kâbe hâcibine oğlu Abdullah ile on deve arasında kura çekilmesini önerdi ve onun bu önerisi hâcib tarafından kabul edildi. Çekilen her kura Abdullah'a isabet ettikçe, Abdulmuttalib on deve daha artırdı. Onun tarafından yükseltilen deve sayısı yüzü bulduktan sonra son olarak kura yüz deveye isabet etti (48). Bunu gören Abdulmuttalib tekbir getirerek Abdullah'ı kız kardeşlerine teslim etti ve yüz deveyi Safa ve Merve arasında kurban olarak kestirdi ve orada bulunan Mekkeli yoksullara dağıttı (49).

Abdulmuttalib, sonradan Kur'an-ı Kerim'in Fil suresinde "Ey Muhammed (Kâbe'yi yıkmaya gelen) Fil sahiplerine Rabb'inin ne ettiğini görmedin mi? Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine, sert taşlar atan sürülerle kuşlar gönderdi.

---

45. İbn Hişam, I, 124-125; İbn Sa'd, I, 88; el-Belâzurî, I, 79; et-Taberî, II, 33.

46. Bkz. İbn Hişam, I, 126; İbn Sa'd, I, 89; H. Ahmet Sezikli, T.D.C.İ.A, Abdülmuttalib Maddesi, I, 273.

47. İbn Sa'd, I, 89; İbn Hişam tarafından nakledilen haberde Abdulmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı kurban etmek isterken, Kureyşlilerin tepkisiyle karşılaşmış ve bu adağını bu şekilde yerine getirdiği taktirde bunun zamanla araplar arasında bir âdet haline geleceğini ona bildirdiklerini, ayrıca bu mesele için bir kâhine başvurmasını önerdiklerini öğrenmekteyiz. (Bkz. İbn Hişam, I, 126).

48. İbn Hişam, I, 127; İbn Sa'd, I, 89; el-Belazurî, I, 79; et-Taberî, II, 4-5.

49. İbn Sa'd, I, 89; el-Belazurî, I, 79.

Sonunda onları, yenilmiş ekin gibi yaptı" (50) şeklinde Hz. Peygamber'e anlatılan Kâbe baskınına da şahit olmuştur.

Kâbe baskınının, künyesi Ebu Yeksûm olan Habeşistanlı Ebrehe el-Eşrem tarafından düzenlendiği rivayet edilir (51). Kaynaklarda verilen bilgiye göre Habeşistan kralı en-Necaşi, Eryât Ebu Esham adında bir kumandanını dörtbin kişilik bir ordunun başında Yemen'e gönderdi. Bu kumandan Yemen'i ele geçirdikten sonra buranın zenginlerine dokunmayarak, yoksullara eziyet eder. Bu sırada Ebrehe, halkı ayaklanmaya teşvik ederek Eryât'ı öldürür ve Yemen ülkesini ele geçirir (52).

Ebrehe, Yemen'i idaresi esnasında buradaki bazı insanların hac mevsiminde Mekke'ye Kâbe'yi ziyarette gittiklerini öğrenir. O, Kâbe hakkında bazı bilgiler edindikten sonra aynısı Yemen'de inşa etmeye karar verir. Böylece o, Yemenilere, malzemesi beyaz, kırmızı, sarı ve siyah kireçten oluşan bir bina inşa eder ve buranın kapılarını ve kullanılan çivilerini altından yaptırır. Sonra burayı altın ve gümüşlerle ve değerli taşlarla süsleyerek içine büyük kırmızı bir yakut yerleştirir. Ayrıca bu binaya bir de bir hâcib (perdedâr) tayin eden Ebrehe, insanların gelip burayı kutsamalarını ister (53).

Ebrehe'nin, Kâbe'ye özenerek yaptırdığı bu bina yıllarca Yemendeki Arap kabileleri tarafından ziyaret edilir ve kutsanır. Fakat bir müddet sonra buranın birisi tarafından kirletildiği haberi yayılır. Bu haberi duyan Ebrehe bu duruma çok sinirlenir ve bunu araplardan bilerek Kâbe'ye baskın düzenlemeye karar verir. O, bu iş için en-Necaşi'ye haber göndererek ondan Mahmud adındaki Muazzam cüsseli fili ister. en-Necaşi, Ebrehe'nin bu isteğini hemen yerine getirir. Böylece o, Himyer kralı ile Nü-

---

50. el-Fil, 1-5

51. Bkz. İbn Hişam, I, 44; İbn Sa'd, I, 91.

52. İbn Hişam, I,32,35-36; İbn Sa'd,I,91.

53. İbn Hişam, I,38-39; İbn Sa'd, I,91.

feyl b. Habib el-Has'amî'yi yanına alarak ordusunun başında Mekke'ye doğru harekete geçer (54).

Ebrehe ordusu ile birlikte Kâbe'ye yaklaşınca, Mekkeliler'e ait deve sürülerini ele geçirmek maksadıyla baskınlar düzenler. Bu baskınlar sırasında o esnada Kâbe'nin Sikâye ve Rifâde görevlerini yürüten Abdulmuttalib b. Haşim'in iki yüze yakın devesi Yemenli askerler tarafından gasbedilir (55).

Abdulmuttalib, develerinin geri verilmesi için arkadaşı Nüfeyl b. Habib el-Has'amî'yi, Ebrehe'ye gönderir ve ona, kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Nüfeyl, Ebrehe ile görüştüktan sonra ona: "Ey Kral! Arapların başkanı ve onların en iyisi, en erdemlisi, yoksulları doyuran ve onlara büyük ihsanlarda bulunan en değerli insanı seninle görüşmek ister" der ve Abdulmuttalib'in; yanına girmesini sağlar. Ebrehe, ondan geliş sebebini sorunca, o da, Yemenli askerler tarafından ele geçirilen develerinin geri verilmesini talep eder. Ebrehe "ben de şu kutsamış olduğunuz Beyt (Kâbe) için gelmiş olabileceğini zannetmiştim" deyince, Abdulmuttalib "Sen benim develerimi geri ver! Beyt meselesi ise, senin bileceğin bir iştir, zira Beyt'in bir Rabbi vardır. O, onu mutlaka korur" şeklinde konuşur (56).

Abdulmuttalib, develerini Ebrehe'den geri aldıktan sonra onları hac mevsiminde kesilmek üzere kurbanlık olarak tahsis eder ve hepsini Kâbe'nin avlusuna yerleştirir. Arkasından da Amr b. Âziz b. İmran b. Mahzum, Mut'im b. Adiyy ve Ebu Mesud es-Sakafi adındaki arkadaşları ile birlikte Hira mağarasına çekilerek dua etmeye başlar (57).

Mekkelilerin dağlara çekildiği ve Kâbe'nin muhasara altında bulunduğu bir sırada Ebrehe ve ordusu, Kızıldeniz yönünden

---

54. İbn Sa'd, I, 91.

55. İbn Hişam, I,41; İbn Sa'd, I,91-92.

56. Bkz. İbn Hişam, I,41-42; İbn Sa'd, I, 91-92.

57. İbn Sa'd, I, 92.

sürüler halinde gelen ve gagalarında bir, ayaklarında iki taş taşıyan kuşların saldırılarına uğrarlar. Bu taşlardan isabet alan askerlerin büyük bir kısmı ya ölür, ya da yaralanır. Sonra aralarında çiçek ve kızamık hastalıkları görülmeye başlar ve nihâyet cesetler bir sel neticesinde sürüklenerek denize dökülür. Bu musibet esnasında Ebrehe ve beraberindekiler bölgeyi terkederrek ülkelerine doğru kaçarlar (58).

Kâbe baskınına toplam onuç filin katıldığı rivayet edilir. Ayrıca Mahmud adındaki ünlü filin baskın esnasında Kâbe üzerine yürümeyi reddederek yere çöktüğü de söylenmektedir (59).

Abdumuttalib, Mekkelilerin sevip saydığı üstün meziyetlere sahip, inançlı, iyi kalpli ve aynı zamanda dürüst ve adil bir insandı (60). Kanaklarda o, çok uzun boylu, sarışın ve sevimli sakal sahibi olarak tanıtılmaktadır (61). O, Yemen'e çıktığı bir seyahat dönüşü beyaz saçları boyama usûlünü Mekke'ye sokmuştur (62). Ömrünün sonuna doğru puta tapmayı bırakmış, içkiden uzaklaşmış, Kâbe'nin çıplak olarak tavaf edilmesini yasaklamıştır. Allah'ın varlığına, ceza ve mükâfat yeri olarak ahiretin mevcudiyetine inandığına dair işaretler bulunmaktadır (63). Ayrıca o, Ramazan ayı başladığında Hira mağarasına çekilip ibâdetle meşgul olurdu. Bu ay bitince de Hira mağarasından çıkar, yoksul ve kimsesizlere ihsanda bulunur ve Kâbe'yi bolca tavaf ederdi. (64)

Abdumuttalib sağlığında torunu olan Hz. Peygamber'e büyük ithimam gösterirdi (65). Kendisinden sonra da bakımını oğlu

---

58. İbn Hişam, I, 44-45; İbn Sa'd, I, 92.

59. Bkz. İbn Sa'd, I, 92.

60. Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, 1,36; T.D.V.İ.A., Abdumuttalib Maddesi, I, 273.

61. İbn Sa'd, I,85; Hamidullah, I, 36.

62. İbn Sa'd, I,86; el-Belazurî, I, 65-66; Hamidullah, I,37.

63. İ.A. Abdumuttalib Maddesi, I,273.

64. el-Belazurî, I, 84.

65. Bkz. el-Belazurî, I,81.

Ebu Talib'e vasiyet etmiştir (66). İbn Sa'd tarafından nakledilen bir rivayete göre o, sekseniki yaşında Mekke'de öldü ve Cenne-tü'l-Mualla'daki büyük dedesi Kusay'ın mezarı yanına defnedildi (67). Ölümü ile birlikte Mekke'de tutulan yas o derece büyük oldu ki şehrin çarşısı günlerce kapalı kaldı. Ayrıca kızları ve kızlarının akrabaları ona ağıtlar yaktılar ve büyük bir matem havası içinde saç ve başlarını yoldular. (68)

Abdumuttalib Mekke'de ölünce, Kâbe'nin görevleri arasında yer alan Rifâde ve Sikâye işleri oğlu ez Zubeyir b. Abdulmuttalib'e geçti. Sonra bu görev, Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'e verildi. Fakat Ebu Talib yoksul bir insandı, bu görevi ifa etmek maksadıyla kardeşi el-Abbas'tan onbin dirhem borç aldı. O, ikinci hac mevsiminde yine kardeşi el-Abbas'a başvurarak ondan onbeşbin dirhem kredi açmasını istedi. el-Abbas, bu meblağı ona şartlı olarak vereceğini, bir yıl sonra borçlarının ödenmemesi halinde Rifâde ve Sikâye görevlerini kendisine bırakmasını talep etti. Üçüncü hac mevsimi geldiğinde Ebu Talib daha da maddi sıkıntıya düşmüştü. Böylece adı geçen görevler kardeşi el-Abbas'a devredildi. Sonra halifeler Rifâde masrafların devlet hazinesinden karşılamaya başladılar ve bu iş Hz. Abbas ölünce oğlu Abdullah b. Abbas'a kaldı. İbn Abbas'ın ölümüyle bu görevler sırasıyla Ali b. Abdillâh, Muhammed b. Ali, Davud b. Ali, Süleyman b. Ali ve İsa b. Ali tarafından yerine getirildi. Nihayet Abbasî halifesi el-Mansur bazı sebeplerden dolayı Rifâye ve Sikâye'yi kendi azadlı kölesi Züreyka'ya teslim etti. (69)

---

66. İbn Sa'd, I, 118; el-Belazurî, I, 85; İ.A. Abdumuttalib Maddesi, I, 273.

67. Bkz. İbn Sa'd, I, 119; Ayrıca bkz el-Belazurî, I,84. Kaynaklarda onun yaşı seksensekiz, yüzon,yüzyirmi ve yüz kırk şeklinde de gösterilmiştir. Bu rivayetler için (bkz. İbn Sa'd, I, 119; el-Belazurî, I, 84; İbnü'l-Esîr, II,15.).

68. Bkz. İbn Sa'd, I, 118; el-Belazurî, I, 84,87; Hamidullah, I, 38.

69. Bkz. el-Belazurî, I,57.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1- Hz. ALİ'NİN HAYATI

A. Kimliği ve Çocukluğu

Hız. Ali'nin babası, Ebu Talib künyesi ile tanınan Abdumena'f'dır, Kureyş kabilesinin Haşim oğulları koluna mensup olan Ebu Talib'in babası Abdulmuttalib, onun babası da Hâşim'dir. Hz. Ali'nin Adnan'a kadar uzayan nesebini şöyle sıralamak mümkündür: Ebu Talib (Abdumena'f) Abdulmuttalib, Hâşim, Abdumena'f, Kusay, Kilab, Mürre, Ka'b, Lüey, Gâlib, Fihir, Mâlik, en-Nadr, Kinâne, Huzeyme, Mudrike, İlyas, Mudar, Nizar, Ma'd. Adnan (1).

Hız. Ali'nin annesi Fatıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebu Talib ile Fatıma'nın soyu, dedeleri Hâşim'de birleşmektedir. Fatıma, hicretten sonra Medine'de vefat edince, Hz. Peygamber, onu kendi gömleğiyle kefenlemiş ve defnettikten sonra da gözyaşı dökmüştür (2).

Ebu Talib'in, Fatıma'dan, dördü erkek ikisi kız altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunların isimleri sırasıyla şöyledir: Talib, Akil, Cafer, Ali, Fahita (Ümmü Hânî') ve Cümâne. Bir habere göre dört erkek kardeşten her biri arasında onar yıllık yaş farkı bulunduğu ve Hz. Ali'nin bunların en küçüğü olduğu belirtilmektedir. (3)

---

1. İbn Habib, el-Muhabber, 16, Haydarabad 1942; el Hatibu'l-Bağdadî, Tarihu Bağdad, I,133, Kahire 1931.

2. el-Hâkim, el-Mustedrek ala's-Sahîhayn fi'l-Hadîs, III, 108, Beyrut (Trz.).

3. İbnu'l-Kelbî, Cemheretu'n-Neseb, Thk.: Abdussettar Ahmed Ferrac, I, Kuveyt 1983.

Hız. Ali'nin ilk ismi Esed'dir. Arab dilinde arslan anlamına gelen bu isim, ona annesi tarafından verilmiştir. Hız. Ali, Hayber savaşında kendini bir mısradâ övürken, Esed kelimesinin eş anlamlısı olan "Haydare" olarak tanıtmıştır. Fakat onun herkesce bilinen meşhur ismi Ali'dir. Bu isim, ona babası Ebu Talib tarafından verilmiştir. (4)

Hız. Ali'nin Ebu'l-Hasan, Ebu Muhsin. Ebu'r-Reyhaneteyn ve Ebu Tûrab olarak dört künyesi vardır. Bunlardan birincisi eşi Hız. Fatîma'dan olan Hız. Hasan'a, ikincisi yine aynı eşinden dünyaya gelen fakat küçük yaşta vefat eden oğlu Muhsin'e, üçüncüsü ise, iki Reyhan çiçeği anlamını taşıyan, oğulları Hız. Hasan ve Hüseyin'e atfen kendisine verilmiştir. (5)

Hız. Ali'nin dördüncü künyesi ise Ebu Tûrâb'dır. Toprak babası anlamına gelen bu künyenin, ona bizzat Hız. Peygamber tarafından verildiği rivayet edilmektedir. Fakat kaynaklarda Hız. Ali'nin bu künyesi ile ilgili dört ayrı rivayet yer almaktadır. Meşhur sahâbi Ammar b. Yasir'den gelen birinci haberde şöyle denilmektedir: Ben ve Ali b. Ebî Talib el-Uşeyra gazvesinde beraberdik. Peygamber (S.A.V.) el-Uşeyra'da konaklayınca, Benû Mudlic kabilesine bağılı bazı kimselerin, kendilerine ait bir pınar ve bir hurmalıkta çalıştıklarını gördük. Ali, bana: "Ey Ebâ Yakdân! Onların nasıl çalıştıklarını seyretmek ister misin? diye sorunca, ben de: "İstersen gidelim" diye cevap verdim. Bunun üzerine onların yanına gittik ve bir müddet sonra yorgunluk hissettik ve oradan ayrıldık. Daha sonra bir ağacın gölgesinde uyuyakalmışız. Ancak Peygamber'in bize ayağını dokundurmasıyla uyanabildik. İşte o gün Peygamber, sırtında bulunan toz

-
4. İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-Kubrâ, II, 81, Leiden 1325; el-Hâkim, III, 108; Mahmud Abbas el-Akkad, el-Abkariyyâtu'l-İslamiyye, 661, Beyrut 1968.
  5. İbn Kutaybe, el-Me'arif, 66, Thk.: Muhammed İsmail Abdullah es-Sari, Kahire 1934; İbnü'l-Hacer, el-İsabe fi temyizi's-Sahabe, 11. 507, Mısır 1328; İbn Semure, Tabakâtu Fukahâ'il-Yemen, Thk.: Fuad Seyyid, 42, Kahire 1957.

topraktan dolayı Ali'ye: "Neyin var ey Ebu Türeb!" dedi ve hatırını sordu (6).

Hız. Ali'nin "Ebu Türeb" künyesi ile ilgili ikinci rivayet de şöyledir: "Ali, Fatıma'yı çok severdi, hoşlanmadığı bir davranışı karşısında ona kırgınlığını ifade etmek için kendi kafasına toprak savururdu. Onu bu durumda gören Hız. Peygamber, Fatıma'ya gücendiğini anlar, kendisine "Neyin var ey Ebu Türeb! diyerek aralarındaki problemi çözmeye çalışırdı (7).

Bu konu ile ilgili değişik bir rivayet de el-Câhız'ın, el-Beyân ve't-Tebyîn adlı eserinde yer alır. Burada Hız. Ali'nin "Ebu Türeb" künyesinin, Kur'anı Kerim'de geçen: Doğrusu, Allah yanında İsa'nın yaratılışındaki durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı..." (8) ayetine dayanarak Hız. Peygamber tarafından ona verildiği şeklindedir (9).

Hız. Ali'nin adı geçen künyesi ile ilgili son rivayet ise şöyledir: "Bir defasında Ali ile eşi Fatıma arasında küçük bir anlaşmazlık meydana gelir. Bunun üzerine Ali evden çıkarak Mescidin duvarına yaslanır. Sonra Hız. Peygamber onları ziyarete gelir ve kızı Fatıma'ya, Ali'nin nerede olduğunu sorar. Fatıma da mescide gittiğini söyler. Bu söz üzerine Hız. Peygamber onu görmek için bulunduğu yere gider ve mescidin duvarına yaslandığını görür. Yanına varınca da sırtındaki toz toprağı elleri ile temizler ve ona: "Kalk! Ey Ebu Türeb" diyerek yakınlık gösterir (10)

el-Câhız tarafından nakledilen üçüncü rivayetin doğruluk

6. İbn Sa'd, II, 4-5; el Mubarrred, el-Kamil fi'l-Edeb ve'l-Luğa, III, 134, Mısır 1347.
7. İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Thk.: Mustafa es-Sakka ve iki arkadaşı, II, 250 Kahire 1936.
8. Al-i İmran, 59.
9. el-Câhız-el-Beyân ve't-Tebyîn, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, III, 204, Kahire 1948.
10. el-Buhârî, el-Camiu's-Sahîh, I, 120, Kahire 1958; Muslim, el-Camiu's-Sahîh, IV, 1874- 1875, Kahire 1955.

derecesi, şüpheli ve zayıf görülmektedir. Zira Kuran-ı Kerim'in Âl-i İmran suresinde geçen mezkûr ayet, Hz. peygamber ile Necranlı hristiyanlar arasında geçen mübâhele ile ilgilidir. bu ayet onların Hz. İsa hakkında Hz. Peygamber'e; "Öyle ise onun babası kimdir?" şeklindeki ayette sordukları soruya bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu ayette adı geçen iki Peygamber'in durumu, Hz. Ali için söz konusu olmadığına göre böyle bir künyelendirilmenin de gerçekte ilgisi olabilir mi?

Bu hususta zekredilen birinci rivayet ile dördüncü rivayetin doğruluk ihtimalinin çok yüksek olduğunu belirtmek isteriz. Bizce, Hz. Ali'nin "Ebu Tûrab" künyesi, adı geçen iki yerden birinde, Hz. Peygamber tarafından ona verilmiş, daha sonra aynı künye başka bir yerde tekrar kullanılmıştır.

Kaynaklarda, Hz. Ali'nin doğum tarihini tesbit etmek için sadece iki rivayet bulunmaktadır. Burada Hz. Ali'nin, Kureyşlilerin Kabe'yi yeniden inşa etmelerinden birkaç sene evvel dünyaya geldiği, bu sırada Hz. Peygamber'in de otuzbeş yaşlarında olduğu zikredilir ⁽¹¹⁾. Bir yerde de "Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirildiğinde, Ali sekiz ile on yaşlarında idi" denilmektedir. Bu duruma göre Hz. Ali büyük ihtimalle M. 600-602 yıllarında dünyaya gelmiştir. Bir haberde onun Kâbe yakınında doğduğu belirtilmişse de, bu konuda ele almış olduğumuz en eski ve muhter kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlamadık. ⁽¹²⁾

Hz. Ali, çok küçük yaşta, babası Ebu Talib'in evinden, amcasının oğlu Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evine intikal etmiştir. Kaynaklarda, Hz. Ali'nin hayatında bir dönüm noktası sayılan bu olay şöyle anlatılır: "Hz. Peygamber, amcası Abbas'ı yanına alarak, geçim sıkıntısı çekmekte olan diğer amcası Ebu Talib'in

---

11. el-Belazurî, Ensabu'l-Eşraf, Thk.: Muhammed Hamidullah, I, 403, Kahire 1959.

12. eş-Şeblencî, Muru'l-Absar fi Menâkibi Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtar, 85, Mısır 1948.

evine gider. O yıllarda meydana gelen bir kıtlıktan ve aile fertlerinin sayıca kabarık olmasından sıkıntıya düşen Ebu Talib'e, geliş sebeplerini açıklarlar. Bu durum üzerine Ebu Talib, oğlu Akıl dışında diğer çocuklarından birini atabileceklerini söyler. Böylece Hz. Peygamber Ali'yi, Abbas'da Cafer'i evine alır ⁽¹³⁾. Hz. Ali'nin hayatındaki bu önemli değişikliğin hangi yılda gerçekleştiğini tesbit etmek imkânsız görülse de, bunun Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice ile evlenmesinden en az beş sene sonra meydana geldiğini tahmin etmek mümkündür. Biraz sonra anlatacağımız haberden de anlaşılacağı gibi, bu olay anında Hz. Ali yaşça çok küçük görülmektedir. Nehcü'l Belâğa adlı eserde bu konu ilgili şu haber yer alır: "... Peygamber bir şeyi ağzında iyice çiğnedikten sonra bana yedirirdi..." ⁽¹⁴⁾. Buradaki bilgidен Hz. Ali'nin bu dönemde bir veya iki yaşlarında olduğu görülmektedir. Bu olaydan itibaren Hz. Ali'nin müslüman oluşuna kadar süren dönemle ilgili fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat şu bir gerçektir ki, Hz. Ali bu dönem boyunca Hz. Peygamber tarafından hem eğitim hem de genel ahlak ve kültür açısından mükemmel bir şekilde yetiştirilmiştir. Hz. Ali bir konuşmasında bu dönemi şöyle dile getirir: "Ben, O'nu (Hz. Peygamber'i) bir çocuğun annesini izlediği gibi izlerdim. O her gün ahlakından ve ilminden bana birşeyler öğretirdi. Her yıl Hira dağına giderdi, ben onu görürdüm ve onun bu davranışını benden başkası bilmezdi" ⁽¹⁵⁾.

B. Müslüman Oluşu:

Kaynaklar, Hz. Ali'nin müslüman oluşuna geniş yer vermektedir. Bu konudaki bilgileri şu şekilde özetlememiz mümkündür: Bir defasında Hz. Ali, Hz. Peygamber ile eşi Hz. Hatice'yi beraber namaz kılarlarken görür ve ona: "Ey Muhammed! Bu yaptığınız nedir" diye sorar Hz. Peygamber de, yerine getirdikleri bu

---

13. İbn Hişam, I, 262-263; et-Taberî, Tarih, II, 57-58, Kahire 1939.

14. Nehcü'l-Belâğa, I, 484, Mısır (Trz.).

15. Nehcü'l-Belâğa, I, 484-485.

görevin İslam dinin bir prensibi olduğunu ve Allah'ın, kendisini nübüvvetle görevlendirdiğini açıklar, sonra da onu müslüman olmaya çağırır. Fakat Hz. Ali bunun, o ana kadar hiç duymadığı bir şeyden ibaret olduğunu ve babası Ebu Talib'in fikrini sormadan bu hususta herhangi bir karara varamıyacağını bildirir. Bunu duyan Hz. Peygamber, ondan, bu konuyu kimseye açmamasını ve karar vereceği ana kadar gizli tutmasını emreder. Hz. Ali, aynı günün gecesi müslüman olmaya karar verir. Ertesi sabah da Hz. Peygamber'in önünde Kelime-i Şehâdet'i okuyarak müslüman olur ⁽¹⁶⁾.

Hz. Ali'nin İslam'ı kabul eden ilk şahıs olup olmadığı meselesi ise, kaynaklarda geniş ve tartışmalı olarak geçmektedir. Bununla birlikte kaynakların büyük bir kısmı Hz. Ali'yi müslüman olan ilk erkek olarak tanıtmaktadırlar. İbn İshak bir haberde, Hz. Peygamber'e iman eden ilk insanın Hz. Hatice, ikinci şahsın da Hz. Ali olduğunu kaydeder ⁽¹⁷⁾. Yine onun tarafından nakledilen diğer bir haberde Hz. Peygamber'e iman eden ilk şahıslar şöyle sıralanır: Ali, Ebu Zerr, Bureyde ve Ebu Zerr'in amcasının oğlu olduğu ileri sürülen bir şahıs ⁽¹⁸⁾. İbn Sa'd tarafından nakledilen bir haberde de Hz. Hatice'den sonra müslüman olan ilk şahıslar şöyle sıralanmaktadır: Ebu Bekr, Ali ve Zeyd b. Hârise ⁽¹⁹⁾.

Hz. Ali'nin Hz. Hatice'den sonra ilk müslüman şahıs olduğunu gösteren bir haber de, kendisinden gelmektedir. Burada o Hz. Peygamber'e inanan ilk insanın kendisi olduğunu ifade eder ve şöyle der: "Benim büyük Sıddîk. Ebu Bekr inanmadan evvel ben inandım, Ebu Bekr müslüman olmadan evvel ben müslüman oldum" ⁽²⁰⁾. Hz. Ali'nin bu sözünü destekleyen bazı kay-

---

16. İbn İshak, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Thk.: Muhammed Hamidullah, 173, Konya 1981; el-Belazurî Ensab, I, 112-113.

17. İbn İshak, 179.

18. İbn İshak, 176.

19. İbn Sa'd, III/I, 13.

20. İbn Kuteybe, el-Me'arif, 73-74.

naklar da İslam'ı kabul eden ilk şahısları şu şekilde verirler: Ali b. Ebî. Talib, Zeyd b. Hârise, Ebu Bekr ⁽²¹⁾. el-Hatibu'l Bağdadî'nin kaydettiği Enes b. Mâlik'den gelen son bir haberde ise şöyle denmektedir: "Peygamber'e pazartesi günü ilk vahiy nâzil oldu. Salı günü de Ali müslüman oldu" ⁽²²⁾.

Yukarıdaki rivâyetlere bakacak olursak, Hz. Ali'nin, Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan ilk şahıs olduğu açıkça görülür. Kaynaklarda geçen, onun ilk müslüman olup olmadığı problemi ve bu problemin doğal bir neticesi olarak ortaya atılan değişik görüşler, daha ziyade onun, Hz. Peygamber'in bir buyruğu gereği müslüman olma olayını gizlemesinden kaynaklanmıştır.

Hz. Ali Hz. Hatice'den sonra namaz kılan ilk şahsın kendisi olduğunu şöyle dile getirir: "Benim, Allah'ın kulu! Ben herkes'den yedi yıl evvel Allah'a taptım" ⁽²³⁾. İbn Abbas, bir yerde Hz. Ali'yi şöyle tanıtır: "O, hiçbir insanda bulunmayan dört haslete sahipti. Ne bir Arap ne de bir Gayr-i Arap ondan önce namaz kılmıştır. Her savaşta Hz. Peygamber'in sancağını taşımış, vefat ettikten sonra onu kendi eliyle yıkamış, defnetmek için de bizzat kendisi mezarına inmiştir" ⁽²⁴⁾. el-Yakubî, Hz. Peygamber'in kılmış olduğu namazın öğle namazı olduğunu, daha sonra bu namazı kılmak için Hz. Hatice'nin de abdest aldığını, arkasından da Hz. Ali'nin aynı şeyleri uyguladığını kaydeder ⁽²⁵⁾.

Yukarıdaki haberden de anlaşıldığı gibi Hz. Ali, Hz. Peygamber ile birlikte öğle namazını Kâbe de kılıyordu ve bu namaz Kureyşliler tarafından da kınanmıyordu. Zira öğle namazını onlarda kendi inançlarına göre zaten kılıyorlardı ⁽²⁶⁾. Fakat

---

21. el-Yakubî, Tarihu'l-Yakubî, II, 17, Necef 1358; et-Taberî, II, 60.

22. el-Hatibu'l-Bağdadî, I, 34.

23. İbn Mâce, Sünen, Thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki, I, 44, Kahire 1952-3.

24. İbn Abdî'l-Berr, el-İstî'ab fî Ma'rifeti'l-Ashab. III, 27, Kahire 1328.

25. el-Yakubî, II, 17.

26. el-Makrizî, İmta'u'l-Esma' bîma li'r-Resul mine'l-Enbai ve'l-Emvali ve'l-Hafedeti ve'l-Meta', I, 16-17

ikinci namazı için, Hz. Peygamber ile Hz. Ali, Ebu Talib ve diğer amcalarından saklanarak Şi'b denilen dağlık bölgeye gidiyorlardı (27). Bir gün Ebu Talib onları namaz kıyarlarken gördü ve Hz. Peygamber'e: "Ey yeğenim! Bu din nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber de: "Ey amcam! Bu, Allah'ın ve O'nun meleklerinin, elçilerinin ve atamız İbrahim'in dinidir" dedi. Arkasından da amcasını müslüman olmaya davet etti. Fakat Ebu Talib: "Ey yeğenim! Ben atalarımın dinini bırakamam bilmelisin ki, yaşadığım müddetçe seni onlardan korumaya devam edeceğim" diyerek dinini değiştirmek istemediğini dile getirdi. (28)

Hz. Ali, hayatının bu devresinden sonra devamlı bir şekilde Hz. Peygamber'in yanında yer almakta ve İslam'ı tebliğ ve yayma faaliyetlerinde o'na destek olmaktadır. Bunun da canlı örneğini Kur'an-ı Kerim'in:

"En yakın hısımlarını, bulundukları yolun eğri olduğu hakkında-uyar, müminlerden sana uyanlara-tevâzu, hoşgörü, rahmet ve şefkat-kanadını yerlere kadar-indir" (29) ayetinin indirilmesinden sonra Hz. Peygamber'in yakın akrabalarını müslüman olmaya çağırdığı yemekli toplantıda görüyoruz.

Adı geçen ayet indirilince, Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yanına çağırır ve ona, Allah'ın, kendisine yakın akrabalarını, müslüman olmaya çağırdığını emrettiğini söyler ve ondan bir yemekli toplantı düzenleyerek yakın akrabalarını davet etmesini ister. Bu emir üzerine Hz. Ali, davet edeceği kişilere yetecek miktarda yemek hazırlar ve onları ziyafete çağırır. Hz. Peygamber'in, Ebu Talib, Hamza, Abbas, Ebu Leheb adlarındaki amcaları da dahil kırtan fazla bir akraba topluluğu, Hz. Peygamber'in evine gelir. Fakat yemek yenildikten sonra Ebu Leheb'in konuşmaya başlamasıyla, Hz. Peygamber'in bu gayesi gerçekleşemez ve

---

27. et-Taberî, II, 58; el-Makrizî, İmta', I, 17.

28. et-Taberî, II,58.

29. es-Şu'ara, 214-215.

topluluk dağılır. Bu olaydan sonra aynı amaçla bu davet bir daha tekrarlanır. Bu sefer yemekler yenildikten sonra Hz. Peygamber söze başlar ve şöyle der: "Ey Abdulmuttalib oğulları! Arap kabileleri arasında, benim size getirmekte olduğum şeyden (İslam) daha iyi bir şey getiren başka bir genç göremiyorum." (30). Hz. Peygamber bu konuşmanın sonunda akrabalarına, kimin kendisine uyacağını sorar. Fakat kimseden olumlu bir cevap alamaz. Bu durum karşısında orada bulunan Hz. Ali: "Ey Allah'ın Peygamber'i! Ben vezirin olurum" diyerek ona destek verir. Hz. Peygamber, ondan gelen bu desteğe duyulanarak ensesinden tutar ve topluluğa hitaben: "Aranızdaki kardeşim, vârisim ve halifem budur, buna itaat edin." der. Hz. Peygamber'in bu sözlerini duyan akrabaları alay edercesine oradan ayrılırlar (31).

Yukarıda, Hz. Ali'nin nasıl müslüman olduğunu, Hz. Peygamber'in arkasında vakit namazlarını nasıl ve ne şartlar altında edâ ettiğini, her zaman ve her yerde Hz. Peygamber'in yanında nasıl yer aldığını ve İslam'ın getirdiği prensipler doğrultusunda babasına ve amcalarına aldırış etmeden Hz. Peygamber'i nasıl candan desteklediğini örnekleri ile ele aldık. Bu devreden sonra, bir nevi Hz. Peygamber-Hz. Ali ikilisinin kenetlenmesi göze çarpar ve Hz. Ali, adeta Hz. Peygamber ile İslam için bileği bükülmez bir savaşçı, yenilmez bir kumandan ve sadık bir vezir durumundadır.

C. Evlilikleri

a- Hz. Fatıma ile Evlenmesi:

Bu konunun detayına girmeden evvel, Hz. Fatıma'nın çocukluk dönemini kısa da olsa ele almak gereğini duyuyoruz. Bilinen bir gerçektir ki, Hz. Fatıma, babası Hz. Peygamber'den

---

30. İbn İshak, 189; et-Taberî, II, 62-63.

31. et-Taberî, II, 64.

dolayı değerli ve muteber bir yere sahiptir. Çünkü o, her şeyden evvel bir Peygamber kızıdır. Dolayısıyla da eğitimini, ahlakını en büyük eğitimci olan babasından almıştır. Hz. Fatıma'nın doğum tarihi hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakla birlikte, el-Belâzurî tarafından kaydedilen bir haberden bazı ipuçları elde etmek mümkündür. Bu haberde şöyle denmektedir: "Abbas, bir defasında Ali'nin evine gider ve orada Ali ile Fatıma'nın, kendi yaşları konusunda tartıştıklarını görür. Abbas, bu konuyu aydınlığa kavuşturmak için şöyle der: "Ey Ali! Sen Kureyşlilerin, kâbe'yi yapmalarından bir kaç sene evvel dünyaya geldin, Kızım Fatıma ise Kureyşliler, Kâbe'yi yaparken doğdu ki, bu sıralarda Hz. Peygamber de otuzbeş yaşlarındaydı." (32). Bu rivayete göre Hz. Fatıma, babasının nübüvvetle görevlendirilmesinden yaklaşık beş sene evvel dünyaya gelmiş bulunmaktadır. Hz. Fatıma'nın, aile ocağında yaşıtı bulunmadığı için, çocukluğunda yalnız olarak büyüdüğü de bir gerçektir (33). Fakat bunun yanında nübüvvet evinde büyüdüğünden dolayı sağlam ve köklü bir dinî eğitime ve mükemmel bir islamî kültüre sahip olduğu da muhakkaktır.

Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evlilikleri kaynaklarda geniş bir yer tutar. Hz. Ali'den önce Hz. Fatıma'yı, Hz. Peygamber'den isteyenler olmuştu. Fakat Hz. Peygamber, onu kimseyle evlendirmemişti (34). Bu olay, onunla evlenmek isteyenler arasında, Hz. Peygamber tarafından amcası oğlu Ali için bekletildiği düşüncesini doğurmuştu. Nitekim Hz. Peygamber'in bu konuda: "Ya Ali! O, senindir, ben yalancı değilim" (35), diye bir açıklamada bulunduğu rivayet edilmektedir. Fakat buna rağmen onu, Hz. Peygamber'den istemekte, Hz. Ali'nin bir tereddütü, bir gecikmesi söz konusudur. Bu da büyük bir ihtimalle, Hz. Ali'nin, kendini

---

32. el-Belazurî, Ensab, I, 403.

33. Abbas Mahmud el-Akkad, el-Abkariyyât, 21.

34. İbn Sa'd, VIII, 12; el-Belazurî, Ensab, I, 402-403.

35. İbn Sa'd, VIII, 12.

maddî yönden yetersiz görmesinden kaynaklanmaktaydı. Zira o bu dönemde diğer bazı sahabiler gibi varlıklı bir kimse değildi. Bu şartlara rağmen o, başkalarının da teşviki sonucu Hz. Fatıma'yı istemek maksadıyla Hz. Peygamber'e gitti ⁽³⁶⁾. İbn İshak, Hz. Ali'den gelen bir habere dayanarak bu konuyu şöyle dile getirir: Çok heybetli bir insan olan Hz. Peygamber'in evine girdim, önünde oturdum ve hiç konuşmadım. O, bana niçin geldiğimi sordu. Fakat ben susmaya devam ettim ve ona bir türlü cevap veremedim. Daha sonra aynı soruyu bir daha tekrarladı. Ben yine utancımдан konuşmadım. Bu sefer Peygamber: "Her halde Fatıma'yı istemeye geldin!" dedi, ben de ancak "evet" diyebildim. Peygamber: "Onu kendine helal kılacak bir şeyin var mı? diye sorunca "hiçbir şeyim yok ey Allah'ın Elçisi" diye cevap verdim, Sonra O: "Seni Fatıma ile evlendirdim, onu kendine helal kılmak için zırhını gönder" diye bana emir verdi ⁽³⁷⁾. Diğer bazı kaynaklarda Hz. Fatıma'nın mihirini ödemek için Hz. Ali'nin bir deve ile bazı eşyalarını sattığı zikredilmektedir ⁽³⁸⁾. Mihir konusundaki çelişkili habere rağmen, Hz. Ali'nin bu maksatla dört-yüzseksen dirhem ödediği de belirtilmektedir ⁽³⁹⁾. Hz. Peygamber, bu paranın üçte ikisini süs ve koku, üçte birini de eşya ve elbiselerin satın alınmasına sarfedilmesini istemiştir ⁽⁴⁰⁾.

Hz. Peygamber tarafından hazırlanan Hz. Fatıma'nın çeyizi şu eşyalardan oluşmaktaydı. Bir koç postu, içi bir çeşit lif ile doldurulmuş bir deri yaktık, bir kalkan, bir Yemen bürdesi (bir çeşit elbise), deve kuşu tüyünden yapılmış bir elbise, iki el değirmeni, bir yayık, iki su testisi ve bir matara ⁽⁴¹⁾.

Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın düğün tarihleri hakkında çelişkili haberlere rastlıyoruz. İbn Sa'd bu düğünün hicretten beş ay

---

36. İbn İshak, 230; İbn Sa'd, VIII, 11-12.

37. İbn İshak, 230.

38. İbn Sa'd, VIII, 11-12; el-Belazurî, Ensab, I, 402-403.

39. Ebu Ubeyd, Kitabu'l-Emval, 525, Kahire 1353.

40. İbn Sa'd, VIII, 11-12.

41. İbn Sa'd, VIII, 13-14; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 104, Kahire 1313.

sonra, Receb ayında gerçekleştiğini kaydetmişse de (42) Halife b. Hayyat, bunun, hicretin ikinci yılında yapıldığını ileri sürmektedir. (43). el-Yakubî ise bu düğünün, hicretten iki ay sonra yapıldığını bildirmektedir (44). Fakat kaynakların çoğu, bu düğünün hicretin ikinci yılının Safer ayında gerçekleştiğini kabul etmektedir.

Hiz. Fatıma, Hiz. Ali ile evlendiğinde on sekiz yaşındaydı (45). Abbas Mahmud el-Akkad, evlendiği zaman on beş yaşında olduğunu ileri sürer (46). Bize göre bu konudaki birinci görüş daha doğrudur. Çünkü daha önce de Hiz. Fatıma'nın doğum tarihini tesbite çalışmıştık. O hesaba göre, evlendiği zaman on sekiz yaşında olması daha gerçeğe uygundur.

Hiz. Ali ile Hiz. Fatıma'nın düğün törenini bizzat Hiz. Peygamber idare etmiştir. O, düğünden önce Hiz. Ali'ye: "Ey Ali! Gelin, düğün ziyafeti (velime) ister" demiş, bunu duyan Sa'd b. Ebî Vakkas: "Benim bir koçum var ya Resûlullah" diyerek Hiz. Ali'nin düğün ziyafetini hazırlamayı üzerine almıştır. Bu arada Ensar'dan bir grup da bir kaç ölçek mısır toplayarak katkıda bulunmuşlardır. Damatla gelinin gerdeğe girmesinden önce Hiz. Peygamber bir testi su ister getirilen su ile abdest aldıktan sonra kalan suyu da Hiz. Ali'nin üzerine serper ve her ikisine de hayır dualarda bulunur. Hiz. Peygamber oradan ayrılırken kızı Fatıma ağlamaya başlar. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: "Ey kızım! Niçin ağlıyorsun? Ben seni sahabilerim arasında İslam'ı ilk kabul eden, ahlakça en iyilerinden olan ve Allah'ın ilminde en bilgili kişi ile evlendirdim" der ve oradan ayrılır (47).

---

42. İbn Sa'd, VIII, 13.

43. Halife b. Hayyat, Tarih, Thk.: Süheyl Zekkar, 1,26, Dımaşk 1967-8.

44. el-Yakubî, II,31.

45. İbn Sa'd, VIII, 13.

46. Abbas Mahmud el-Akkad, Fatımatu'z-Zehra' ve'l-Fatımiyyûn, 24, Beyrut 1967.

47. Muhibbuddin et-Taberî, Zehâiru'l-Ukba fi Menâkibi Zevî'l-Kurba, 26-27, Kahire 1356.

H. Ali ile H. Fatıma'nın evlilikleri neticesinde, üçü erkek, ikisi kız toplam beş çocukları dünyaya gelmiştir. Bunların isimleri şöyledir; Hasan, Hüseyin, Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Külsüm. H. Peygamber, bunlardan H. Hasan ile H. Hüseyin'e özel bir sevgi ve alaka duyardı. Daha önce zikrettiğimiz, H. Ali'nin künyeleri arasında yer alan Ebu'r-Reyhaneteyn (iki reyhan çiçeği babası) künyesi de, H. Hasan ile H. Hüseyin'e atfedilerek, H. Peygamber tarafından H. Ali'ye verilmiştir. İbn Mâce, aralarında H. Hasan ile H. Hüseyin'in de yer aldığı Ehl-i Beyt hakkında Peygamber'den şöyle bir hadis nakleder: "Kime karşı barış halindeyseniz bilin ki, ben de onunla barış halindeyim, kime karşı da savaş durumundaysanız bilin ki, ben de onunla savaş durumundayım" (48). Bir defasında H. Peygamber, Ehl-i Beyt'i kasdederek kızı Fatıma'ya şöyle demiştir: "Ben ve sen, şu ikisi (Hasan ve Hüseyin) ve şu yerde uzanan (H. Ali) kıyamet günü beraber olacağız" (49). Kur'an-ı Kerim'in ahzab suresinde geçen,

"Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden ancak kiri (Günahı) gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister" (50) ayeti Ehl-i Beyt hakkında indirilmiştir.

Kaynaklarda, "Ehl-i Beyt" kavramından kimlerin kasdedildiği hususunda çelişkili haberler yer alır. İkrime (H. 105'de ölen bu şahsın İbn Abbas'dan naklen bir tefsir kitabı vardır.) adında bir râvi adı geçen ayetin, özellikle H. Peygamber'in hanımlarına hitab ettiğini belirtirken, et-Tusî adındaki tefsir alimi, bu rivayetin doğru olmadığını, zira mezkûr ayetin erkeklere mahsus bir ifade olduğunu bu özelliğin de ayetin gramer yapısından rahatca anlaşıldığını ileri sürmektedir (51). Ayrıca et-Taberî tarafından nakledilen, Ebu Said el-Hudrî, Este'a gibi muteber râvilerin rivayetlerinde de mezkûr ayetin, H. Peygamber, H. Ali, H. Fa-

---

48. İbn Mâce, Sünen, I, 52.

49. es-Semhudî, vefa'ul-Vefa'fi Ahbari Dari'l-Mustafa, I, 332 Mısır 1326.

50. el-Akzab, 33.

51. et-Tusî, et-Tibyan fi Tefsiri'l Kur'an, Thk.: Ahmed Habib Kasru'l-Amili, VIII, 340, Necef, 1963.

tıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında indirildiği kabul edilir (52). Bu da Kur'an-ı Kerim'de geçen Ehl-i Beyt kavramının adı geçen beş şahıs için kullanıldığını göstermektedir.

b. Diğer Zevceleri

Kaynaklarda Hz. Fatıma dışındaki eşleri hakkında fazla bilgiye rastlanmaz. Bu sebepten dolayı biz, burada Hz. Ali'nin hayatı boyunca evlendiği diğer eşlerini ve onlardan dünyaya gelen çocuklarını kısa bilgilerle tanıtmakla yetineceğiz.

Hz. Ali, Hz. Fatıma'nın ölümünden sonra, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb ile Ebu'l-As b. er-Rab'i'nin kızı Umâme ile evlendi ve ondan Muhammedu'l-Evsat adında bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Hz. Ali vefat ettiği zaman bu eşi hayatta idi. Umâme Hz. Ali'nin ölümü üzerine el-Muğire b. Nevfel ile evlendi (53).

Hz. Ali'nin diğer bir eşi de Esma' bint' Umeys'dir. O'nun, bu eşinden Yahya ve 'Avn adlarında iki erkek çocuğu dünyaya gelmiştir (54).

Hz. Ali'nin diğer eşlerini ve onlardan dünyaya gelen diğer çocukları şöyle sıralamak mümkündür: Havle bint Kays b. Cafer el-Hanefî, bundan, Muhammedu'l-Akber (büyük Muhammed) adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir (55). Ümmü'l-Benîn bint Hirâm el-Kilâbiyye, bu eşinden el-Abbas, Cafer, Abdullah ve Osman adlarında dört erkek çocuğu olmuştur. Hz. Ali'nin bu çocukları kardeşleri Hz. Hüseyin'le beraber Tuf'da şehid edildiler (56). Leyla bint Mesud b. Halid et-Temimî, bundan, Ubeydullah ve Ebu Bekr adlarında iki erkek çocuğu olmuştur. Bunlar da Hz. Hüseyin ile birlikte Kerbelâ olayında öldürüldüler (57). es-

---

52. et-Taberî, Camiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an, XXII, 47, Kahire 1321.

53. İbn İshak, 299; İbn Sa'd, VIII, 169; el-Belazurî, Ensab. I, 400.

54. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, I, 131; Habib, 108.

55. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, I, 130; İbn Sa'd, III/I, 12.

56. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, I, 130; el-İsfahanî, Mekatilu't-Tâlibiyyîn, Thk.: Ahmed Sakr, 82-85, Kahire 1949.

57. İbnu'l-Kelbî, Cemhere, I, 130; el-İsfahanî, Mekâtîl, 86.119.

Sahba' Ümmü Habibe bint Rabia et- Tağlibiyye, bundan, Ömeru'l-Asğar (küçük Ömer) adında bir erkek çocuğu ile Rukayya adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir (58). Ümmü Sa'd bint Urve b. Mesud es-Sakafiyye, bu eşinden Caferu'l-Asğar isminde bir erkek çocuğu ile Ümmü'l-Hasan, Ramletu'l-Kubra (Büyük Ramle) ve Ümmü Külsûm adlarında üç kız çocuk doğmuştur (59). Muhbia' bint İmriu'l-Kays b. Adiyy el-Kelbiyye, bundan da ismi zikredilmeyen bir kız çocuğu olmuş ve küçük yaşta ölmüştür (60). Böylece Hz. Ali'nin hayatı boyunca evlenmiş olduğu kadın sayısı dokuzu bulmaktadır.

Hz. Ali'nin, yukarıda zikredilen beş kız çocuğu dışında, muhtelif cariyelerden doğan on üç kız çocuğu daha dünyaya gelmiştir. Bunların adları da şöyledir: Ümmü Hani', Meymûne, Zeynebu's-Suğra (Küçük Zeyneb), Fatıma, Umâme, Hadice, Ummu'l-Kirâm, Ümmü Seleme, Ümmü Cafer, Cümâne, Nefîse, Ramle, Ümmü'l-Hüseyin (61).

D. Evsafı ve Giyim-Kuşamı

Kaynakların çoğu, onun saçsız olduğundan ve sadece kafasının bazı kısımlarında saç bulunduğundan söz etmektedir (62). Onun gözleri iri, bakışları ağırdı. Burnu kısa ve güzeldi (63). Sakalı gür, geniş ve aktı, ayrıca iki omuzunun arasını (göğsünü) doldururdu. Sadece bir râvi sakalının kına renginde olduğunu belirtmektedir (64). teni koyu esmerdi (65). Vücudu, özellikle de göğsü çok kıllıydı. Kısa boylu, nisbeten şişman ve oldukça göbekli bir insandı. Omuzları geniş kol ve ayak adaleleri iri ve düzgündü. Bilekleri ile pazuları bir bütünmüş gibi görünürdü, bu

---

58 İbnu'l-Kelbî, Cemhere, I, 131; İbn Sa'd, III/I 1,12.

59. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fî-Tarih, III, 200, Kahire 1348.

60. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, III, 200.

61. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, III, 200.

62. İbn Sa'd, III/I, 14; İbn Kuteyde, el-Me'arif, 91; el-İsfahanî, Mekâtîl, 27.

63. el-Minkarî, Vak'atu Sıffîn, Thk.: Abdussellam Harun, 233, Kahire 1382.

64. İbn Sa'd, III, 14.

65. İbn Kuteyde, 91.

yüzden de bilekleri ile kimi tutsa ona nefes aldırılmazdı (66) Kısacası Hz. Ali, gençliğinde ve yaşlılık yıllarında güçlü ve sağlam vücut yapısına sahip bir insandı.

Hz. Ali'nin giyim ve kuşamına gelince onun giymekte olduğu elbiseler arasında en fazla sarığına özen gösterdiği görülmektedir. Onun bu özelliğini şu kısa sözünden anlamak mümkündür; "Erkeğin güzelliği sarığında, kadının güzelliği ise ayak kabısındadır" (67). İbn Sa'd, Hz. Ali'nin kullandığı sarığın çok güzel olduğunu ve bir defasında beyaz Mısır sarığı kullandığını bildirmektedir (68). Bununla birlikte onun fitne döneminde genellikle siyah sarık kullandığını görüyoruz. Hz. Osman, fitne döneminde asiler tarafından muhasara ve tazyik edilince, imdadına yetişmesi için Hz. Ali'ye bir adamını gönderiyor. Gelen adam, Hz. Osman'ın durumunu izah ettikten sonra, Hz. Ali, ona yardım için gitmeye karar veriyor. Fakat oğulları buna engel oluyorlar. Bu durum karşısında Hz. Ali, kafasında bulunan siyah sarığını adama atıyor ve müşkül durumda olduğunu, bu yüzden ona yardım edemeyeceğini iletmesini istiyor (69). Görüldüğü gibi Hz. Ali bu sıralarda siyah sarık kullanmaktadır.

Hz. Ali giysi olarak küçük ve büyük boy gömlek, izar denilen bir çeşit elbise ve bazen de bürde kullanırdı. O'nun giymiş olduğu elbisenin değişik bir yönü de etek kısmının diz hizasında olmasıdır. Hz. Ali zaman zaman kumaş kemer kullanırdı. Bu hususta Hz. Peygamber O'na şu tavsiyede bulunmuştur: "Eğer giymiş olduğun elbise geniş ise, kılıç kuşan, yok eğer elbisen dar ise, o zaman kemer kullan." Bir rivayete göre Hz. Ali bir defasında yamalı bir elbise giymiş ve öylece çarşıya çıkmış, fakat bazı insanlar tarafından tenkit edilmiştir. Bu durum üzerine Hz. Ali üzülmüş ve onlara şöyle demiştir: "Yamalı elbise kalbi huşu içinde tutar ve böylece mü'min onunla sünneti uygulamış olur"

---

66. el-Minkarî, 233.

67. el-Câhız, el-Beyân, 11,88.

68. İbn Sa'd, III, 19.

"Hz. Ali çarşıları denetlemek için dolaşırken elinde bir kırbaç bulundurur, satıcıları takvaya, dürüst alış verişe davet eder, Tartıda hile yapmamalarını ve kasaplara etleri şişirmemelerini emrederdi (70).

2. Hz. Ali'nin kişiliği

A. Askerî kişiliği ve Zâhitliği

Hz. Ali'nin en belirgin özelliği, onun cesur ve kabiliyetli bir asker oluşudur. O, klasik savaş tekniğini çok iyi bilmekte ve bu tekniği çok iyi uygulamaktaydı (71). Onun hiç bir savaşta yenildiği görülmemiştir. Kendi döneminde Şam ordusuna karşı idare ettiği Siffin saasında hasmı olan Muaviye b. Ebî Süfyan'ı mübâreze için savaş meydanına davet etmiş, fakat Muaviye, onun nasıl bir asker olduğunu iyi bildiğinden bu isteği geri çevirmiştir. Bu esnada Şam ordusu kumandanlarından Amr b. el-'As'ın , Muaviye'yi tahkik etmesi üzerine Muaviye şöyle demiştir: "Ey Amr benim gibi bir insan böyle bir durumda aldanır mı? Yemin ederim ki, Ebu Talib'in oğlu (Hz. Ali) kiminle mübâreze ettiyse mutlaka onun kanını yere dökmüştür" (72).

Hz. Ali muharebe esnasında asla ölümden korkmazdı. O, bu gerçeği, Hendek savaşında müşriklerin tecrübeli askeri Amr b. Abdu Vedd ile mübâreze isteğinde ısrarlı girişimleri ile kanıtlanmıştır. Hz. Ali kimsenin cesaret edemediği bu savaşçının karşısına çıkmış ve onu mağlub etmiştir (73). O bu özelliğine rağmen kibirli ve mağrur bir asker değildi. Onun bu yönünü, Hz. Hasan'a yönelik şu sözünden anlamaktayız: "Savaş esnasında mübâreze teklifi senden gelmesin, eğer başkası tarafından mübârezeye çağırılırsan hemen kabul et! Zira vuruşmayı isteyen haddi aşmıştır, Haddi aşan ise, zelildir, korkaktır." (74).

---

69. el-Belazurî, Ensabu'l-Eşraf, Thk.: İhsan Abbas, IV, 586-587, Beyrut 1979.

70. İbn Sa'd III/I, 17-19.

71. el-Minkarî, 118.

72. el-Minkarî, 275.

73. el-Vakidî, Kitabu'l-Meğazi, Thk.: Marsden Jones, II, 470-471, Oxford 1966.

74. el-Mubarrred, el-Kamil, I, 140.

H. Ali, savaşı şahsi bir tutku olarak değil, Allah yolunda ya-
pılmış kutsal bir cihad telakki etmektedir. O, bir defasında has-
mını mağlup eder ve göğsünün üzerine oturur. Tam bu sırada
hasmı, hiddetinden yüzüne tükürür. Bu durum karşısında H. Ali,
onu öldürmekten vazgeçer. O'na, neden düşmanına karşı
böyle davrandığı sorulduğunda: "Yüzüme tükürünce hiddetlen-
dim, onu öldürürsem kızgınlığımdan dolayı öldürmüş olabilece-
ğimi düşündüm ve bu işten vazgeçtim. Oysa ben, onu Allah rı-
zasını kazanmak için öldürmek istiyordum" diye cevap verir
(75).

H. Ali'nin diğer farklı bir yönü de takva sahibi bir insan ol-
masıdır. O, Kur'an-ı Kerim'de geçen emir ve yasaklara, helâl ve
haram kurallarına sımsıkı bağlı mütteki bir insandı (76). H. Ali
bir defasında mezarlıktan geçerken ölümlere şöyle hitapta bulun-
muştur: "Evler iskân edildi, mallar bölüştürüldü, insanlar evlen-
dirildi. Bunlar bizlere dair haberler. Sizlerde ne gibi haberler
var?" Daha sonra sözünü tamamlayarak: "Nefsim elinde bulu-
nan Allah'a yemin ederim ki, onlara konuşma izni verilseydi, en
hayırlı işin takva olduğunu haber vereceklerdi." (77).

H. Ali'nin şahsiyetini ve karakter yapısını incelediğimiz za-
man onda, pek çok insanda kolay kolay bulunmayan meziyetle-
rin bulunduğunu görürüz. Buna rağmen o gayet sâde yaşayan
ve son derece nütnevazi bir insandı. Bir defasında H. Ali, bir şa-
hıs tarafından aşırı dozda övülür. Bu durum karşısında H. Ali
mezkûr şahsa şöyle der: "Ben senin söylediklerinden çok aş-
ğıda, fakat içindeki nesneden (nefs) çok yukarıda bir insa-
nım" (78).

---

75. İbnu't-Tiktaka, Kitabu'l-Fahri Fî'l-Adabi's-Sultaniyye ve'd-Duveli'l-İslamiyye, 37, Mısır 1317.

76. el-Câhiz, el-Beyân, II, 118.

77. el-Câhiz, el-Beyân, III, 155.

78. el-Câhiz, el-Beyân, II, 77

Hız. Ali adil bir insandı ve adaletle hükmederdi. Çok sade yaşar, içinde bulunduğu dünyayı bir bekâ yeri olarak değil, geçici bir imtihan yeri olarak telâkki ederdi. Çok düşünürdü, Dindarlara saygı ve sevgi besler ve yoksullara yardım elini uzatırdı. Zalimin karşısında durur, mazlûmun hakkını almak için mücadele ederdi (79). Her zaman doğru konuşur ve doğruluğu savunurdu. Birisine herhangi bir konuda söz verdiği zaman, o sözünü harfiyen yerine getirirdi (80). Kısacası O, Kur'an-ı Kerim'de geçen ilahî buyrukları uygular, haram ve günahlardan sakınır, yoksullara bol ihsanda bulunurdu. İbn Abbas'a göre, Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinde geçen: "Mallarını gece gündüz, gizli, aşikâr (Hak yolunda) harcayanlar (yok mu?) işte onların, Rableri katında mükafaatları vardır. Onlara hiçbir korku da yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir." (81) ayeti Hız. Ali hakkında indirilmiştir (82).

el-Mesudî, onun hakkında şöyle der: "Ona (Hız. Ali'ye) selam olsun, hayatı boyunca yeni bir elbise giymedi, kendisine sadaka olarak verilen Yenbu' dışında herhangi bir toprağa da sahip olmadı (83).

Onun Hız. Fatıma ile olan evliliğini daha önce anlatmıştık. Bu konuda İbn Mâce, Hız. Ali'den gelen şu rivayeti kaydeder: "Allah Elçisi'nin kızı bana verildi. Zıfâf gecesi, yatak olarak, sadece bir koç postuna sahiptik." (84).

O, bir defasında, kılıcını satmak maksadıyla çarşıya çıkmış ve şöyle seslenmişti: "Kim bu kılıcımı benden satın alır? Bir elbise satın alacak kadar param olsaydı onu satmazdım" (85).

---

79. İbn Abdî'l-Berr, el-İstî'ab, III, 44.

80. el-Belazurî, Ensab, IV, 108.

81. el-Bakara, 274.

82. İbnü'l-Esr, Usdu'l-Gabe fî Ma'rifeti's-Sahabe, IV, 25, Mısır 1280.

83. el-Mesudî, Murûc, II, 431.

94. İbn Mâce, II, 1390.

85. Muhibbuddin et-Taberî, Zehâir, 105.

Hız. Ali, açlık ve yoklukla adeta arkadaş gibiydi. Kimseye, yoksulluktan dolayı şikayette bulunmaz, bazen dışarı çıkar para kazanmak maksadıyla iş arardı (86). Onun bu zor hayat şartlarına eşi Hız. Fatıma ile çocukları da katlanmaktaydılar; hatta çocuklarının açlıktan ağladıkları da olmuştur (87).

✶ Hız. Ali, bir sözünde, dünya ve dünya nimetleri hakkında şöyle der: "Dünya bir ölüünün cesedi gibidir; kim ondan bir şey isterse, köpeklerle yaşamaya alışmalıdır." (88).

ez-Zehebî'nin bir haberine göre bir defasında Emevî Halifesi Ömer b. Abdulaziz'in huzurunda zâhitler anılmış, o da, dünyada en fazla züht ve takva sahibinin Hız. Ali olduğunu belirtmiştir. (89)

Yezîd b. Kays, Sıffin Savaşı esnasında, Muaviye'ye göndermiş olduğu mektupta Hız. Ali'yi şöyle tanıtmaktadır: "Ey Muaviye! Allah'dan kork, Ali'ye karşı düşmanlık yapma! Vallahi, biz, ondan daha takvalı, dünyada ondan daha zâhit, ondan daha fazla iyi huyları taşıyan başka birisini görmedik (90).

Hız. Ali, hilafeti zamanında, devlete ait mallar konusunda gayet titiz davranırdı. O, bu hususta, Hız. Peygamber'den rivayet ettiğı şu hadîse göre amel ederdi: "Devlet başkanı için Allah'ın malından şu ikisi dışında hiç bir şey helal değildir; kendisinin ve ailesinin iâşesi ve insanlara sunduğı ziyafetler (91).

Kendisinden (Hız. Ali'den) gelen bir habere göre Muhammed b. Ka'b el-Kurzî'ye şöyle der: "Açlıktan karnıma taş koyduğumu görmüştün. Bugün ise, sadakam dörtbin dinarı bulmaktadır." (92).

Hız. Ali'nin yukarıdaki manevî yönleri hakkında daha çok

86. Muhibbuddin et-Taberî, Zehâir, 105.

87. İbnu'l-Cevzî, Sıfat, 123.

88. İbnu'l-Esîr, Usd, IV, 23.

89. ez-Zehebî, Tarih, II, 203.

90. el-Minkarî, Vak'atu Sıffin, 198.

91. Ahmed b. Hanbel, I, 78.

92. İbnu'l-Esîr, Usd, IV, 23-24; ez-Zehebî, Tarih, II, 199.

şeyler söylenebilir. Fakat bütün bu bilgilere dayanarak şu sonuca varmak mümkündür. O, babası Ebu Talib'in evinden ayrılarak Hz. Peygamber'in evine intikal etmekle, hayatının en önemli adımını atmış oldu. Zira o, bu yeni evde, gelecekteki güçlü şahsiyetinin her yönden mükemmelliğini sağlayacak iki önemli kaynağa sahip olmuştur. Bu kaynaklardan birisi şüphesiz ki Allah'ın kelâmını ihtiva eden ve semâvî kitapların en mükemmeli olarak bilinen Kur'an-ı Kerim'dir. Diğer kaynak ise ilahî edep, ahlak ve kemâlin en büyük örneği olan Hz. Peygamber'dir. Hayatının bu devresinde Hz. Ali, Hz. Peygamber'le kalkmış, Hz. Peygamber'le oturmuş, onunla ibadet etmiş onunla düşünmüş, kısacası ömrünün en güzel ve verimli günlerini onunla yaşamıştır. Bu da kolay kolay her insana nasip olmayacak bir fırsat olsa gerektir. Hz. Ali, şahsiyetinin manevî yönlerini teşkil eden bu iki kaynaktan beslenmiştir. O, hayatının ilk yıllarından itibaren ölümüne kadar Kur'an-ı yaşamış ve Hz. Peygamber'in sünnetini uygulamaya çalışmıştır. Bir defasında birisi ona "Hz. Peygamber'e olan sevginiz nasıldı?" diye bir soru sormuştu. Oda şöyle cevap vermişti: "Vallahi, biz O'nu mallarımızdan, evlâdımızdan, baba ve annelerimizden, susuzluk anındaki soğuk sudan daha fazla severdik (93).

B. İlmî Kişiliği

el-Cahız'ın kaydetmiş olduğu bir habere göre birisi, el-Hâris b. Ebî Rabi'a'ya Hz. Ali'nin nasıl bir şahsiyet olduğunu sormuş, oda: "Allah'ın Kithab'ı (Kur'an- Kerim) ile fıkıh sahasında büyük bir alimdir" diye açıklamıştır (94). Diğer bir rivayete göre onu, Abdullah b. Abbas'a sormuşlar. Oda, Hz. Ali'yi şöyle tanıtmıştır: "Vallahi onun içi ilim ve hoşgörü ile dop doluydu (95).

---

93. el-Mubarrred, el-Kamil, II, 175.

94. el-Câhız, el-Beyân, I, 130-131.

95. İbn Abdirabbih, el-İkd, II, 229.

İbn Abbas, başka bir yerde de Hz. Ali'yi şöyle tanıtır: "Valla-hi, Allah, Ali b. Ebî Talib'e ilmin onda dokuzunu vermiştir. Buna rağmen o, size verilen onda bire de ortak olmuştur"⁽⁹⁶⁾. Abdul-melik b. Süleyman, bu konuda şunu anlatır: Ata'ya dedik ki, Muhammed (S.A.V.)'in ashâbı arasında ilim açısından ondan (Hz. Ali'den) daha bilgilisi var mı? O'da: "Hayır, vallahi böyle birisini bilemiyorum" diye cevap verdi ⁽⁹⁷⁾. Said b. el-Müseyyib ise, onun ilmî yönünü şu sözü ile açıklar: "Ali b. Ebî Talib dışında Medine'de kimse, insanlara bana sorun demezdi ⁽⁹⁸⁾.

Hz. Osman, şura üyeleri tarafından Halife seçildikten sonra, Hz. Ali sempatzanı olarak tanınan el-Mikdad, onun ilmî yönünü dile getirerek şöyle demiştir: "Ben Kureyş kabilesi mensuplarına şaşarım doğrusu, zira öyle bir kişiyi unuttular ki ilim ve kadılık sahasında ondan daha bilgili bir şahsı ne tanıdım ne de gördüm." ⁽⁹⁹⁾.

ez-Zehebî bu konuda şu rivayeti kaydeder: "Mesruk der ki, Allah'ın Elçisi'nin Ashabı arasında en bilgili olanları Ömer, Ali ve Abdullah b. Abbas'dır ⁽¹⁰⁰⁾. İbn Abdî'l-Berr tarafından zikredilen bir hadîs metninde şöyle denmektedir: "Ben ilmin şehriyim, Ali'de onun kapısıdır ⁽¹⁰¹⁾. Diğer bir hadîsde de "Ben hikmetin eviyim, Ali'de onun kapısıdır"denmektedir ⁽¹⁰²⁾. Muhadîsler tarafından bu iki hadîsin doğruluğu hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmış ve görüşler ileri sürülmüştür. Hatta bir yerde birinci hadîsin sahîh, ikinci hadîsin zayıf olduğu ifade edilmiştir ⁽¹⁰³⁾.

---

96. İbn Abdî'l-Berr, III, 40.

97. İbnu'l-Esîr, Usd, IV, 22.

98. İbnu'l-Esîr, IV, 22.

99. Ebu'l-Fida, el-Muhtasar fî Anbarî'l-Beşer, I, 166.

100. ez-Zehebî, Tezkiretu'l-Huffaz, II, 200, Beyrut (Trz.).

101. İbn Abdî'l-Berr, II, 38.

102. et-Tirmizî, Sünen, Thk.: İbrahim, 'Atve 'Avaz, V, 637, Kahire 1962.

103. Bkz. eş-Şankitî, Kıyfaletu't-Talib lî Menâkibi Ali b. Ebî Talib, 48.51, Kahire 1956.

İbn Abbas'dan gelen bir rivayette Hz. Ali'nin ilmî yönü şöyle tanıtılır: "Allah'ın Elçisi'nin ilmi, Allah'ın ilmine, Ali'nin ilmi, Allah'ın Elçisi'nin ilmine, benim ilmim, Ali'nin ilmine dayanır. Benim ilmimle sahabenin ilmi, Ali'nin ilmi yanında, yedi deniz içinde bir damla gibidir (104).

Hz. Ali'nin, ilmî sahadaki otoritesini dile getiren bu rivayetler dışında, onun ilim ve ilim adamları hakkında şahsî görüşleri bulunmaktadır. O, örnek bir âlimi şöyle tanıtır: "Hayatta en güzel şey, kişiye bilmediği bir şey sorulduğunda, 'Allah bilir' demesidir." (105). O, başka bir sözünde ilim arayan insanla, dünya nimetlerine aşırı derecede düşkün olan insan arasında şu isabetli benzetmeyi dile getirir: "Şu ikisi hiç doymaz, ilim arayan ve dünyaya heveslisi (106).

a. Kur'an bilgisi

Hz. Ali'nin nübüvvet evinde büyüüp yetişmesi, sonra da Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenmesi ve Hz. Muhammed (S.A.V.)'in komşusu olması, neticede otuz yıla yakın bir süre sahibi olarak yaşaması, onun, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ilâhî bilgi ve emirleri iyi kavramasına büyük ölçüde yardım etmiştir.

Hz. Ali'nin, Kur'an'a olan vukûfu, kendinden gelen rivayetlerden anlamak mümkündür. O, bir yerde şöyle der: "Vallahi bir ayet inmemiştir ki, hangi konuda, nerede ve kimin hakkında olduğunu bilmeyeyim. Rabbim, bana meseleleri çok iyi kavrayan bir kalp ve çok iyi konuşan bir dil bahsetmiştir (107). Hz. Ali, diğer bir yerde de şu iddiada bulunur: "Allah'ın kitabı'nı bana sorun! Bir ayet yoktur ki, gece mi, gündüz mü, obada mı, dağda mı? indiğini bilmeyeyim" (108).

Hz. Ali'nin Kur'an hafızlığı konusunda çelişkili rivayetler bulunmaktadır. Bu hususta el-Câhız onun, Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ı ezberleme konusunda sıkıntı çektiğini ve bunu

---

104. eş-Şankitî, 52.

105. ed-Darimî, es-Sünen, I, 63, Dımaşk 1349

106. Nehcû'l-Belâğa, II, 214.

107. İbn Sa'd, II, 101.

108. İbn Sa'd, II, 101; İbn Abdî'l-Berr, III, 43.

başaramadığını ileri sürer ⁽¹⁰⁹⁾. Oysa et-Tirmizî'nin nakletmiş olduğu bir haberde "O, Kur'an'ı ezberlemeden önce zorluk çekmiş, fakat bu problemini Hz. Peygamber'e açtıktan sonra, ondan gelen tavsiye sayesinde, bu sahada büyük başarı kaydetmiştir" denilmektedir ⁽¹¹⁰⁾.

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber ve kendinden önceki halifeler zamanında Kur'an-ı Kerim'i toplaması ihtimaline de işaret etmek yerinde olur ⁽¹¹¹⁾. Bir rivayete göre o, Hz. Ebu Bekr'e bey'atı geciktirmesine sebep olarak, Kur'an'ı toplamadan dışarı çıkmaya-
cağına dair yemin ettiğini ileri sürer ⁽¹¹²⁾. Ayetlerin inişine göre tasnif edilen bu Kur'an, daha sonra kaybolmuştur.

Hz. Ali'nin Kur'an'a olan saygısı, onun ihtiva etmiş olduğu ilahî emir ve yasaklara uyması ve bir bütün olarak ona bağlılığı tartışılmaz bir konudur. O hayatı boyunca Kur'an'ı yaşamış. Kur'an'ın buyruklarını uygulamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'den şu Hadîs nakledilir: "Ali, Kur'an'la, Kur'an Ali ile beraberdir. Havuza geleceği güne kadar birbirlerinden ayrılmayacaklardır" ⁽¹¹³⁾.

b. Fakîhliği

Hz. Ali'nin hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı Hz. Ömer tarafından, "en isabetli hüküm verenimiz Ali idi" şeklinde ortaya konulmuştur. Bu sebeple ilk üç halife, önemli meselelerde onun fikrini almayı ihmal etmemişlerdir. Diğer sahabiler de görüşlerinin doğruluğuna inandıkları için, hakkında fikir beyan ettiği fikhî bir meseleyi başkalarına sorma ihtiyacını duymamışlardır ⁽¹¹⁴⁾.

---

109. el-Câhız, el-Osmaniyye, 92-93.

110. et-Tirmizî, Sünen, V, 630.

111. İbn Abdî'l-Berr, Hz. Peygamber hayattayken Hz. Ali ile Hz. Osman'ın, Kur'an'ı topladıklarını kaydeder. Bkz. İbn Abdî'l-Berr, III, 64. el-Yakubî ise, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ı yedi cüz halinde topladığını ve bir deveye yükleyerek getirdiğini ve "işte budur Kuran" diye de oradaki insanlara gösterdiğini zikreder, Bkz., el-Yakubî, II, 113.

112. İbn Sa'd, II, 101.

113. es-Suyutî, Tarihu'l-Hulefa', 162, Beyrut 1974.

114. M. Yaşar Kandemir, Ali b. Ebî Talîb, İslam Ansiklopedisi, II, 375, İstanbul 1989.

Hiz. Ömer, Hiz. Ali'nin fikhî meselelerde vermiş olduğu hükmü aynen uygulardı. Uzeyne b. Mesleme el-Abdî'ye dayanan bir rivayete göre şöyle denilmektedir: "Ömer b. el-Hattab'a geleerek umreye nereden başlayacağımı sordum. Oda git bunu, Ali'ye sor." şeklinde cevap verdi. Ali ile görüştüktan sonra tekrar Ömer'e uğradım ve verdiği hükmü ona ilettim, bu sefer Ömer: "senin için Ali'nin verdiği hükümden farklı bir hüküm bulamıyorum dedi." (115).

Hiz. Aişe bazı kişilere" Aşura orucunu tutmanız için kim size fetva verdi" diye bir soru sorar, onlar da "Ali b. Ebî Talib" şeklinde cevap verirler. Bunu duyan Hiz. Aişe: "O Allah'ın Elçisi'nin sünneti konusunda insanların en bilgilisidir" der. (116).

İbn Abdî'l-Berr tarafından kaydedilen bir rivayette farzlar hususunda Hiz. Ali, Medinelilerin en bilgili insanı olarak gösterilmektedir (117). Onun bu sahadaki üstünlüğünü el-Câhız bile itiraf etmektedir. O, el-Osmaniyye adlı eserinde bu konu ile ilgili görüşünü şöyle açıklar: "Deseler ki, Ali, Peygamber'in sahabilerinin fakihlerindendir. Bu açıklama dürüstlük, amaç ve iyilik yönlerinden güzel bir hüküm olurdu..." el-Câhız, bu görüşünü İbrahim eş-Şa'bî'nin şu sözüne dayanarak belirtir: "Ashab arasında fikhî bilen şu altı kişi vardır: Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebî Talib Abdullah b. Mesud, Übey b. Ka'b, Mu'âz b. Cebel ve Zeyd b. Sâbit." (118).

İbn Hanbell'in bir haberine göre Şureyh b. Hani' mest üzerine mesh yapmayı Hiz. Aişe'ye sormuş oda: "Bunu Ali'ye sor. Zira Allah'ın Elçisi ile birlikte gazvelere katıldığından bu konuyu benden daha iyi bilir." demiştir. Sureyh aynı soruyu bu sefer de Hiz. Ali'ye sormuş, oda: 'Allah'ın elçisi, yolcu için üç gün, ikâmet

---

115. İbn Adî'l-Berr, III, 43.

116. İbn Abdî'l-Berr, III, 40.

117. İbn Abdî'l-Berr, III, 41.

118. el-Câhız, el-Osmaniyye, 88.

eden için de bir gün olarak buyurmuşlardır" şeklinde cevap vermiştir (119).

Hz. Ali fıkıh sahasındaki derin bilgisi yanında dinî ve dünyevî bilgilerini, şartlar ne olursa olsun uygulamaya koyma bakımından da dengeli bir kişiliğe sahipti. O, zaman zaman hali-felere Hz. Peygamber'in sözlerini hatırlatır. Önemli uyarılarda bulunurdu (120). Onu, kendi akranlarından ayıran özelliği, dinî meselelere bakış açısının, sadece hüküm vermekten ibaret olmayıp, problemlerin çözümünde akıl ve düşünceye de yer vermesidir (121).

Hz. Ali örnek bir fakîhde bulunması gereken vasıfları şöyle sıralar: "Gerçek fakîh odur ki, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsiz kılmaz, onları, Allah'a karşı işlemiş oldukları günahlardan temiz çıkarmaya kalkışmaz, onları, Allah'ın vereceği azabdan emin kılmaz, Kur'an'ı, kendi isteği ile başkasına bırakmaz (hüküm vermeyi kastediyor), çünkü ilimsiz ibadetde ve anlaşıl-mayan, okunmayan ve üzerinde fikir yürütülmeyen ilimde fayda yoktur." (122).

C. Kadılığı

Hz. Ali'nin, adlî sahada üstün bir yere sahip olduğunu bizzat Hz. Peygamber ve birçok sahabenin sözlerinden anlamak mümkündür. İbn Abdî'l-Berr, Hz. Peygamber'in şu sözünü kaydeder: "Ashabım arasında adlî konularda en bilgili kişi Ali b. Ebî Ta-lib'dir (123).

İbn Sa'd'ın kaydettiği bir rivayete göre Hz. Ömer, onun adlî konulardaki üstünlüğünü şu sözle ile açıklar: "Ebu'l-Hasan'ın bu-

---

119. İbn Hanbel, el-Mûsned, I,96.

120. Bkz. el-Buharî, Sahîh, 11,176.

121. el-Akkad, el-Abkariyyât, 677.

122. ed-Darimî, I, 89; İbnü'l-Cevzî, Sıfatu's-Safve, I,126, Haydarabad 1355.

123. İbn Abdî'l-Berr, III,38.

lunmadığı bir yargı olayından Allah'a sığınırım" (124). Bu konuda İbn Mesud'dan gelen başka bir haberde de şöyle denilmektedir: "Biz her zaman Medinelilerin kadılık sahasında en bilgili insanı Ali b. Ebî Talib'dir şeklinde konuşurduk." (125). İbn Abbas ise, onun bir çok adlî vaka sonucu vermiş olduğu hükümler hususunda şunu anlatır: "Hüküm, Ali'den gelmişse başkasını bilgisine başvurmazdık." (126). Bütün bu sözler onun, Hz. Peygamber ve ilk üç halife döneminde birçok adlî problemin üstesinden geldiğini ve bunu yaparken de her dönemin devlet başkanının kazai alandaki sorumluluk ve sıkıntılardan kurtarışını ortaya koymaktadır. Bundan başka onun çeşitli kaynaklarda geçen kazai konularla ilgili ilginç hükümleri, bu alandaki üstünlüğünün en büyük kanıtını teşkil eder.

Hz. Ali Yemen'de kadılık yapmıştır. Hz. Peygamber Halid b. el-Velid'den sonra onu, bu görevle Yemen'e göndermek istediği zaman, kendisi, ilmî kapasitesinin böyle bir vazifeyi başarıyla yürütmeye elverişli olmadığını ileri sürmüş Hz. Peygamber, elini, onun göğsüne koyarak kendisini teskin etmiş, Allahu Te'alâ'nın ona, doğruyu ilham edeceğini ve hakkı söyleteceğini belirterek tereddütlerini gidermiş, orada nasıl hüküm vermesi gerektiğini öğretmiştir (127). Onun Yemen'de yapmış olduğu kadılık görevi esnasında bazı meseleler hususunda ilginç hükümleri vardır. Bu hükümlerden birisini anlatmak istiyoruz. Üç kişi, temizliği esnasında bir kadınla ilişkide bulunarak bir erkek çocuğun dünyaya gelmesine sebep olurlar. Sonra da çocuk yüzünden ihtilafa düşerler. Her üçüde Hz. Ali'ye şikayette bulunarak problemlerini çözmesini isterler. O da "Siz ihtilafa düşmüş ortak-larsınız, ben bu problemi aranızda kura usûlü çözeceğim. Kime çıkarsa, çocuk onun olur ve diğer iki arkadışından her birine di-

---

124. İbn Sa'd, II, 102.

125. İbn Sa'd, II, 101.

126. İbnü'l-Hacer, el-İsabe, II, 509.

127. İbn Sa'd, II, 100; Ahmed b. Hanbel, I, 83.

yetin üçte birini vermek mecburiyetindedir. Sonra aralarında kura çeker, böylece üç kişiden birine çıkar ve çocuğu ona verir. Hz. Ali'nin bu hükmü, daha sonra Yemenli bir şahıs tarafından, Hz. Peygamber'e nakledilmiş, O'da buna gülmüştür (128).

Said b. el-Müseyyib'den gelen bir rivayete göre, İbnu'l Hayberî adında Şamlı bir şahıs, eşinin yanında yabancı bir kişiyi görünce, her ikisini de öldürür. Mesele, hüküm vermesi için, Muaviye b. Ebî Süfyan'a intikal eder. O da, Ebu Musa el-Eş'arî'ye haber göndererek Hz. Ali'den bu konuda bilgi almasını ister. Ebu Musa, konuyu Hz. Ali'ye iletir, oda şöyle der: "Bu olay benim topraklarımda meydana gelmemiştir. Bana gerçeği söylemeni istiyorum." Ebu Musa işin gerçek yüzünü ona anlattıktan sonra, Hz. Ali şöyle der: "Ben Hasan'ın babasıyım, eğer dört şahit göstermezse kabul etmem..." (129).

Hz. Ömer bir defasında aklî dengesi bozuk bir kadını zina suçundan taşlatmak ister. Hz. Ali, bunu duyunca ona, Hz. Peygamber'in şu hadîsini hatırlatır: "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır. (Yapmış olduğu suçlardan sorumlu tutulmayacaktır) uyanacağı ana kadar uyuyandan, buluş çağına gelene kadar çocuktan ve şifaya kavuşana kadar aklî dengesi bozuk bir kimseden." Bu söz üzerine Hz. Ömer, adı geçen kadını cezalandırmaktan vazgeçer (130).

Hz. Ali'nin kendi hilafeti zamanında meydana gelen bir olayla ilgili şu ilginç hükümünü anlatmak istiyoruz. Eşcinsel olan bir şahıs, Kufe kadısı Şureyh'e gelerek amcası oğlu ile evli olduğunu ve kocasının satın almış olduğu bir kadın köleyi gebe bıraktığını, bu nedenle de ondan ayrılmak istediğini belirtir. Şureyh bu ilginç olay karşısında bocalar ve Hz. Ali ile bu konuda istişarede

---

128. Bkz. el-Hâkim, III, 136; eş-Şankitî, 56.

129. Malik b. Enes, el-Muvatta', Thk.: Muhammed Fuad Abdulkaki, II, 737-738, Kahire 1951.

130. Ahmed b. Hanbel, I, 100.

bulunmak için düşümlara ara verir. Hz. Ali, davacının kocasını ve kölesini mahkemeye çağırdıktan sonra, bazı kadınları görevlendirerek, adı geçen şahsı bir eve götürüp sağ ve sol kaburga kemiklerini saymalarını emreder. İnceleme neticesinde sağ kaburga kemiklerinin onbir, sol kaburga kemiklerinin oniki olduğu ortaya çıkar. Bu durum karşısında Halife onu, kocasından ayırır ve kendisine bir elbise ile bir ayakkabı satın alınmasını emredererek erkeklerin safına katılmasını sağlar (131).

d. Hadis Râviliği

Hz. Ali'nin râviliği, Hz. Peygamber ile olan otuz senelik yakınlığın kendisine sağladığı birikimin semeresidir. O, bir sözünde bu konuyu şöyle dile getirir: "Peygamber'den bir şey sordüğüm zaman, bana o konuda bilgi verir. Sustuğum zamanlarda da kendisi konuşmaya başladı." (132). Rivayet ettiği hadislerin çoğu fikhî konulara dair olup bunları Hz. Peygamber'den ve Hz. Ebu Bekr, Ömer, Mikdad b. Esved ve hanımı Hz. Fatıma'dan duymuştur (133).

O, Hz. Peygamber'den gelen hadislere büyük bir itina gösterir, bunların kaybolmaması için de muhaddislere önemli tavsiyeler de bulunurdu. İbn Büreyde'den gelen bir habere göre o, muhaddislere şöyle derdi: "Bu hadisleri aranızda devamlı bir şekilde ele alın ve düzeltme yoluna gidin, eğer böyle yapmazsanız hepsi kaybolur gider." (134). Başka bir yerde de hadis uydurup, Hz. Peygamber'e mal etmenin çirkin bir davranış olduğunu belirtir ve şöyle der: "Vallahi benim için gökten yere düşmek, Hz. Peygamber'in söylemediği bir şeyi söylemekten daha sevimli-

---

131. ez-Zübeyr b. Bekkar, el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyât, Thk.: Sami Mekki el-Anî, 88-90, Bağdat 1972; Veki', Ahbaru'l Kudat, II, 197, Kahire 1947.

132. et-Taberî, Zehâir, 94.

133. M. Yaşar Kandemir, Ali b. Ebî Talib, İslam Ansiklopedisi, II, 375.

134. ed-Darimî, I, 150.

dir.” (135). Hilâfeti zamanında hadîslerin dikkat ile rivayet edilmesini temin maksadıyla. Hz. Peygamber’e aidiyyetini kesin olarak bilmediği hadîsleri nakledenlere, onları Resûl-i Ekrem’den duyduklarına dair yemin ettirirdi. Herkesçe bilinen hadîslerin rivayet edilmesi gerektiğini söyler, bu vasfı taşımayan ve güvenilmeyecek derecede zayıf olan rivayetlerle meşgul olmayı menederdi.

Hz. Peygamber zamanında yazdığı ve devamlı olarak kılıcının kınında taşıdığı bir hadîs sahife’si vardı. Bizzat kendisinin belirttiğine göre bu sahife diyete dair hükümlerle düşman elindeki bir esiri kurtarmanın yolları, bir kafir için müslümanın öldürülemeyeceği, Medine’nin Harem bölgesi sınırları gibi konulardaki hadîsleri ihtiva etmekteydi. (136).

Bazı kaynaklarda onun, Hz. Peygamber’den 586 hadîs rivayet ettiği ileri sürülmektedir (137). Bu sayıdaki hadîslerin hepsini burada ele almak imkansızdır. Bu sebepten dolayı biz, onun rivayet ettiği bazı hadîsleri zikrederek kendisinin bir hadîs râvisi olduğunu göstermeye çalışacağız. Hz. Ali, Hz. Peygamber’den bizzat kendi şahsı hakkında şu hadîsleri nakleder:

“Hz. Peygamber bana şöyle söz verdi; “seni yalnız mü’min sever, sana yalnız munafık buğzeder” (138).

“Ey Ali! Senin bana olan yakınlığın, Harun’un, Musa’ya olan yakınlığı gibidir. Yalnız benden sonra Peygamber gelmeyecektir. Ey Ali! Ölümün, hayatın benimledir.” (139).

Hz. Ali, Hz. Peygamber’in hanımı Hz. Hatice hakkında şu hadîsi nakleder: “Hz. Peygamber’in şöyle söylediğini duydum:

---

135. et-Taberî, Zehâir, 99.

136. Bkz. Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Sahifetu Ali b. Ebî Talib (R.A.), 52, Kahire 1986.

137. es-Suyutî, 157.

138. Ahmed b. Hanbel, IV, 95; İbn Mâce, I, 42.

139. el-Buharî, Sahîh, V, 24; Müslim, IV, 1870-1871.

"en hayırlı kadın Huveylid kızı Hadice'dir. En hayırlı kadın İmrân kızı Meyrem'dir." (140).

O, zina hususunda şu hadîsi rivayet eder: "Zinayı söyleyen ile ifşa eden aynı suçu işlemiştir." (141).

Hız. Ali'nin hakkında vârid olan hadîslere gelince, bunların sayısının çokluğu nedeniyle burada hepsine değinmek mümkün olamayacağından, biz onlardan ancak bazılarını zikretmek istiyoruz.

İbn Büreyden'in babasından gelen bir habere göre Hız. Peygamber şöyle der: "Allah dört kişiyi sevmemi emretti ve onları kendisinin de sevdiğini bana haber verdi. "Sahabiler tarafından "Ey Allah'ın Elçisi! Onlar kimlerdir?" diye sorulunca, "Ali, onlar arasındadır" dedi ve bu sözü üç defa tekrarladıktan sonra diğer üç kişiyi de şöyle açıkladı: "Ebu Zerr, Selman ve el-Mikdad." (142).

Hız. Hasan'dan gelen bir rivayete göre Hız. Peygamber şöyle der: "Cennet şu üç kişiyi sevinçle bekler: Ali, Ammar ve Selman." (143).

İbn Abbas, Hız. Peygamber'den şu hadîsi nakleder: Allah'ın Elçisi bir defasında Ali'ye şöyle dedi: "Benden sonra her mû'minin velisisin." (144).

İbn Abbas, Hız. Peygamber'den şu hadîsi nakleder: "Hız. Peygamber, Ali'nin de içinde yer aldığı bir orduyu savaşa gönderdi. Bu esnada Peygamber'in iki elini yukarıya kaldırarak şöyle dediğini duydum: "Allahım! Ali'yi göstermeden beni öldürme!" (145).

---

140. ez-Zehebî, Tarih, 141.

141. el-Ceylanî, Fazlullah, I, 414.

142. İbn Mâce, I, 53; et-Tirmizî, IV, 636.

143. el-Minkarî, 323; el-Belazurî, Ensab, I, 160.

144. İbn Abdî'l-Berr, III, 28; İbnü'l-Esîr, Usd, IV, 27.

145. et-Taberî, Zehâir, 95.

C. Edebî Kişiliği

a. Arapçaya Vukûfu ve Şairliği

Hız. Ali, arap dilini mükemmel bilirdi. Onun bu sahadaki kûl-tûrünün temelini Kur'an-ı Kerim teşkil etse gerektir. Bir rivayete göre o, daha on yaşındayken yazı yazıyordu ⁽¹⁴⁶⁾. Hız. Peygamber'in hayatı boyunca, onun, diğçer görevleri yanında zaman zaman vahiy kâtipliğİ yaptığı da bilinen bir gerçektir. Hız. Peygamber, Hudeybiye anlaşmasına dair metni yazdırmak maksadıyla Evs b. Havli adında bir şahsı yanına çağırınak istemiş, fakat müşriklerin temsilcisi Süheyl, bunu kabul etmeyerek şİu istekte bulunmuştu: "anlaşma metnini amcan oğlu Ali veya Osman'dan başkasının yazmasını istemiyoruz" Böylece bu anlaşma metnini Hız. Ali yazmıştır ⁽¹⁴⁷⁾.

Hız. Ali'nin, arapçanın gramerine dair bilgisine gelince, kaynaklarca o bu dalın kurucusu olarak gösterilmektedir. Bir defasında Ebu'l-Esved ed-Düelî, Hız. Ali'yi ziyaret eder ve onu derin düşünceler içinde görür. Ona, bu durumun sebebini sorar. Hız. Ali'de Kufe'de konuşmalar esnasında insanlar tarafından gramer yapısı yönünden hatalı cümleler kullanıldığİna şâhit olduğunu, bu sebepten dolayı da arapçanın gramer kurallarına dair bir kitap yazmak istediğini açıklar. Abu'l-Esved, üç gün sonra tekrar onu ziyaret ettiğinde Hız. Ali, kendisine arapçanın grameri ile ilgili bazı bilgiler ihtiva eden bir sayfa verir ve bu konu üzerinde çalışmasını ister. Ebu'l-Esved bir süre çalıştıktan sonra tekrar Hız. Ali'ye gelerek inne, enne, keenne, le'alle, leyte gibi nasb harflerini ona gösterir. Fakat lâkinne'yi bir hata sonucu zikretmez. Hız. Ali lâkinne'nin de bu harflerden birisi olduğunu ve adı geçen harflere eklenmesinin yararlı olacağını belirtir ⁽¹⁴⁸⁾. Veri-

---

146. İbn Abdırabbih, IV, 157-158.

147. el-Vakidî, II, 610; el-Minkarî, 509; İbn Hişam, III, 332; el-Buharî, Sahîh, III, 241; Müslim, III, 1409-1410.

148. es-Suyutî, 169; eş-Şankitî, 67-68.

len bilgilerden Hz. Ali'nin, nahiv (Arapça'nın grameri) ilminin esaslarını ortaya koyan ilk alim veya bu dalın kurucusu olduğu görülmektedir.

Hz. Ali'nin edebî yönlerinden biri olan şairliğini, güvenilir kaynaklara dayandırmak mecburiyeti vardır. Zira Hz. Ali, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca, onu sevmekle aşırıya kaçan bazı kimselerin ona, nisbet ettikleri öylesine çok sayıda şiir bulunmaktadır ki, burada onların hangisinin gerçekten Hz. Ali'ye ait olduğunu ortaya çıkarmak oldukça güç ve hatta imkansızdır. Onun adına bindörtü yüz beyit ihtiva eden büyük bir divan basılmıştır. Bu divanda bulunan bütün şiirlerin ona ait olup olmadığına hüküm vermek kolay değildir. Bazıları, bu şiirlerin eş-Şerifü'l-Murtaza'ya ait olduğunu ileri sürmektedir (149). Fakat bu görüşleri kabul etme hususunda, insanın yanılabilceğini hesaba katmak gerekir. Zira bu şiirlerin yazılış zamanı ile zamanımız arasında bin seneden fazla bir zaman farkı söz konusudur. Dolayısıyla bu şiirleri incelemek için, bunların yazılış döneminin bütün edebî ve sosyal cereyanları ile genel kültürü hakkında çok fazla birikime ihtiyaç vardır. Bu sebepten dolayı, Hz. Ali'ye ait olma ihtimalinin kuvvetli olduğu şiirlerden bazılarını örnek vermek suretiyle ancak onun, bu yönünü ele alabiliriz.

el-Akkad, Hz. Ali'nin şiir dalında fazla yetenekli olmadığını ileri sürer ve bu görüşünü de Hz. Peygamber'in, onu, müşrikleri hicvetmekten menetmesine dayandırır (150). Oysa, Hz. Peygamber'in, onu bu çeşit davranıştan menetmesi, hiciv gibi insan onurunu kırıcı bir şiir türünü, onun için uygun görmemesindenidir. Ayrıca bir rivayette Hz. Ali'nin, kendisi gibi şair olan Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'den daha üstün şiir söyleme gücüne sahip olduğu anlatılmaktadır (151).

---

149. es-Şankitî, 67.

150. el-Akkad, el-Abkariyyât, 751.

151. İbn Abdîrabbih, V, 283.

Hız. Ali bir şiirinde Uhud savaşındaki rolünü dile getirerek şöyle seslenir: "Kılıcım elimdeydi. Onu kıvılcım misali oynatıyordum. Onunla düşmanımın omuz kemiklerini kırıyordum, Ben uzun süre savaşa bu şekilde devam ettim, sonunda Rabbim, onları bozguna uğrattı ve yaralıyı sağlığına kavuşturdu (152).

O, Hayber savaşında kalenin sahibi Merhab'la mübâreze ederken şöyle söylemiştir: Annemin Haydare diye adlandırdığı insan benim. Vahşi ormanların arslanlarına benzerim. Onları sendere denilen ölçeğin tarttığı gibi kılıcımla tartarım (Onları korkunç şekilde öldürürüm) (153).

Hız. Ali, hicret gecesi Hız. Peygamber'e atfen şu mısraları söylemiştir: "Taşlara ayak basan o hayırlı insanı, Kabe'yi ve Haceru'l-Esved'i tavaf eden kişiyi (Hız. Peygamberi) kendimi feda ederek korudum. Allah'ın Elçisi, müşriklerin, kendisine tuzak kurmalarından sakındı. Fakat kudret sahibi olan Allah, onu, bu tuzaktan kurtardı. O, Allah'ın koruması altında gizli bir şekilde mağarada kaldı. Ben de onları (müşrikleri) dinlemek için burada (Mekke'de) kaldım. Fakat onlar, beni suçlayamadılar. Böylece kendimi ölüme ve tutsaklığa bırakıverdim (154).

Hız. Ali'nin övgü türünde de şiir söylediğini görmekteyiz. O, Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyan'a yazdığı bir mektubunda şu mısralara yer verir: Peygamber olan Muhammed (S.A.V.), kardeşimdir ve eşim tarafından akrabamdır. Şehidlerin efendisi Hamza, amcamdır. İnanç uğruna savaş meydanına çıkıp kendini feda ederek meleklerle uçan Cafer, annemin oğludur (kardeşimdir). Muhammed'in kızı münisim ve eşimdir, eti, kanıma ve etime karışmıştır. Ahmed'in (Hız. Peygamber'in) iki torunu (Hasan ve Hüseyin) ondan (Fatima'dan) doğan iki oğlumdur.

---

152. et-Taberî, II, 211.

153. İbn Sa'd, II, 81.

154. el-Hâkim, III, 4.

Sizin hanginizin şansı benim şansım gibidir. Ben hepinizden önce, daha çocuk yaştayken ve buluğ çağına gelmeden İslam'ı kabul ettim (155).

Hz. Ali mersiye (ağıt) türünde de iyi bir şair olduğunu kanıtlamıştır. O, çok sevdiği eşi Fatıma'yı kaybettiğinde hüüngür hüüngür ağlamış ve mezarı başında şu mısraları okumuştur: İki yakın arkadaştan gelen bir kavuşma ayrılıktır (burada Hz. Peygamber ile Hz. Fatıma'nın ölümü kastedilmektedir). Ölümden başka herşeyin etkisi azdır. Ahmed'den (Hz. Peygamber'den) sonra Fatıma'yı kaybedişim, yakın arkadaşın fazla kalamıyacağının bir kanıtıdır (156).

Hz. Ali'nin şiirlerinde öğüt, büyük bir yer tutar. O, devamlı bir şekilde iyi ve kötü arkadaşın özelliklerini ve insana getireceği fayda ve zararları dile getirerek, kardeşlik ve arkadaşlık gibi önemli ilişkiler üzerinde durur. O, bu çeşit şiirlerinden birisinde şöyle der: O insan kardeşindir ki, büyük musibete uğrarsan, o da seninle aynı musibeti paylaşır ve senin için gam çeker. Başka bir şiirinde şunu dile getirir: Bil ki, sana ait zorlukların çoğaldığı bir anda, seni devamlı bir şekilde tenkit eden birisi gerçek kardeşin değildir (157).

Yukarıdaki örnekler Hz. Ali'nin iyi bir şair olduğunu göstermek için yeterli olsa gerektir. Onun aynı zamanda bir şiir yorumcusu olduğu da malumumuzdur. Bir defasında, ona insanların en iyi şairi kimdir diye sorulmuş, oda "el-Meliku'd-Dalil'dir" (cahiliye dönemi şairlerinden İmriu'l-Kays'ı kasetdetmiştir) diye cevap vermiştir (158).

---

155. el-Belazurî, Ensab. IV/I, 111.

156. el-Mesudî, Murûc, II, 197

157. İbn kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, III, 5, Kahire 1930.

158. el-Akkad, el-Abkariyyât, 750.

b. Hatipliği ve Hutbeleri

H. Ali'nin diğer bir edebî yönüde hitabet bakımından akıcı bir üsluba ve güzel bir konuşma yeteneğine sahip oluşudur, el-Cahız'ın bir habirene göre Râşid Halifeler arasında H. Ali en iyi hatip olarak gösterilmektedir ⁽¹⁵⁹⁾. Abdulhamid b. Yahya derki, "Saçı döküğün (H. Ali'nin) hutbelerinden yetmiş kadarını ezberledim..." ⁽¹⁶⁰⁾. H. Ali'nin arkadaşlarından olan Nübâte, onun hutbelerinden yüz kadarını ezberlediğini ileri sürer ⁽¹⁶¹⁾. Bu rivayetlerin dışında, H. Ali'ye ait olduğu söylenen hutbelere bakacak olursak, gerçekten onun, bu sahada otorite olduğunu açıkça görürüz. Bir hutbesinde H. Ali şöyle diyor: "Bundan sonra dünya yüzünü çevirdi ve gitmekte olduğunu haber verdi. Ahiret ise yaklaştı ve görünmeye başladı. İdman bugün, yarış ise yarındır. Fakat sizler ümit günlerindesiniz, ardında ise ecel var. Kim ki, ümit günlerinde, eceli gelmeden ihlas içinde Allah'a iyi kulluk ederse, ameli ona faydalı olmuş, ümidi ona zarar vermemiştir. Kim ki, eceli gelmeden ümit günlerinde kusur etmişse, amelini kaybetmiş ona zarar vermiştir. Rahatlık anında, Allah için korku anındaki gibi amel edin. Bilin ki, ben Cennet gibi isteyen Cehennem gibi kaçanı görmedim. Bilin ki, Hakk'ın kendisine yarar sağlamadığı şahısa batıl zarar verir. Kim de doğruluk ve hidayetle düzelmemişse sapıklık onu çeker. Sizler göçe, intikal etmeye emredildiniz ve iyilik yapmaya yöneltildiniz. Sizin için en fazla korktuğum iki şey vardır; nefsin arzularına uymak ve aşırı derecede dünya nimetlerine bağlılık." ⁽¹⁶²⁾.

H. Ali'nin bazı hutbeleri, H. 359 yılında doğan ve 404 yılında vefat eden eş-Şerifü'r-Radiyy lakabı ile tanınan büyük edebiyatçı, şair ve alim Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ebî Ahmed el

---

159. el-Câhız, el-Beyân, I, 353.

160. İbn Ebî'l-Hadîd, Şerh, I, II.

161. İbn Ebî'l-Hadîd, I, II.

162. el-Câhız el-Beyân, II, 52-53.

Hüseyn b. Musa b. İbrahim b. Musa b. Caferu's-Sâdık tarafından çeşitli eserlerden toplanarak Nehcül-Belâğa adı altında bir kitap haline getirilmiştir ⁽¹⁶³⁾. Bu eserde yer alan hutbelerin çoğu doğru olup, bazılarına sonradan Hz. Ali'ye ait olmayan cümleler eklenmiştir. Bu tesbit, eş-Şıkkıkiye ⁽¹⁶⁴⁾ hutbesi gibi uzun hutbelerde daha açık görülür, Fakat Nehcül-Belâğa'nın ihtiva etmiş olduğu hutbeler, Hz. Ali'nin yaşamış olduğu dönemin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yönleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu hutbelerde Hz. Osman dönemi, Haricîler ve Hz. Ali-Muaviye anlaşmazlığı konularında geniş bilgiler bulunmaktadır ⁽¹⁶⁵⁾.

Nehcül-Belâğa'yı, bir bütün olarak ele alacak olursak üç bölümden meydana geldiğini görürüz. Hutbeler yazışmalar ve Hz. Ali tarafından söylenen vecizeler, burada bizi ilgilendiren onun hutbeleridir. Bu hutbelerde ağırlık, dört ana konu üzerinde toplanmaktadır. Siyâset, savaş, ahlâk ve kadınlar. Araştırmamızın ikinci bölümünden itibaren Hz. Ali'nin askerî ve siyasi yönlerini anlatmaya çalışacağız. Onun Hz. Peygamber'in vefatından beri ilk üç halife dönemi boyunca devlete halife seçilme yolunda mücadele verdiğini, fakat Hz. Osman'ın öldürülmesine kadar süren zaman zarfında bir türlü bu gayesine ulaşamadığını göreceğiz. İşte Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen ve Nehcül-Belâğa'da yer aldığı görülen bazı hutbeler bu siyasî gayeyi dile getirmektedir. Bunlardan en önemlisi eş-Şıkkıkiye hutbesidir. Burada Hz. Ali, diğer ilk üç halifeyi ağır bir ifade ile suçlamaktadır. Biz bu konuşmanın özellikle Hz. Ömer'le ilgili kısmını ele almak istiyoruz. Hz. Ali bu konuşmada şöyle diyor: "...O (Hz. Ebu Bekr), hilâfeti haşin bir köşeye devretti ki, toprağı kalın ve çoraktı ve onu elle

---

163. İbn Ebî'l-Hadîd, Şerh, I, 14-19.

164. Bu hutbenin onaltı tercüme ve şerhi vardır. Bkz. Nehcül-Belâğa, Trc. Abdülhakî Gölpinarlı, 12, İstanbul, 1972.

165. Ömer Ferruh, Tarihu'l-Fikri'l-Arabi ile Eyyami İbn Haldun, 187, Beyrut 1979.

tutmak zordu. Tehlikesi ve özür getirmesi çoktu. Kendisiyle arkadaşlık eden şahıs serke bir deveye binmişe benzerdi. Yularını çekse burnu yırtılır, bıraksa kendisini yüz üstü yere atardı. Allah'a yemin ederim ki, insanlar onun zamanında dengesiz ve istikrarsız bir bela ile karşılaştılar. Onlar renkten renge boyandılar-ahlakları değişti-Zorluğa düştüler. Sürenin uzunluğuna ve mihnetin şiddetine dayandım taki, yoluna gitti, vefat etti." (166).

İleride Hz. Ali ve Hz. Ömer arasındaki güçlü dialoğa ve Hz. Ömer'in, çeşitli konularda Hz. Ali'nin görüş ve tavsiyelerine önem verdiğine, onun birçok tavsiyelerini olduğu gibi uyguladığına değineceğiz. Hz. Ali'ye nisbet edilen eş-Şikşikiyye hutbesindeki ağır sözlerle, bizim ortaya koyacağımız iki sahabe arasındaki dialog, taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla bu konuşmanın siyasî gayelere hizmet etmek maksadıyla sonradan uydurulduğu kanaati doğmaktadır. Hz. Ali gibi üstün ahlak ve seciyyelere sahip bir insanın, İslam tarihinde büyük bir yer işgal eden Hz. Ömer gibi bir insan hakkında dedikodu mahiyetindeki sözlerle siyasî görüşünü açığa vurması, doğru olmasa gerektir. Üstelik Nehcü'l Belâğa'da yer alan diğer bir konuşma Hz. Ömer, Hz. Ali tarafından övgü dolu sözlerle anılmaktadır. Hz. Ali bu konuşmasında şöyle diyor: "O (Hz. Ömer), eğriyi düzeltti, hastalığı tedavi etti, fitneye rastlamadı, sünneti yaşattı, gitti temiz elbiseli insan, gitti aybı az olan kişi." (167)

Nehcü'l-Belâğa'da Hz. Ali'nin askerî tecrübe ve yeteneğini dile getiren hikmet dolu şu tavsiyeleri, askerlik tarihi için önemlidir: "Bir düşmanla karşılaştığınız zaman veya o sizinle karşılaştığı zaman, ordugâhınızı yüksek yerlere ve dağ eteklerine, yahutta ırmak kıyılarına kurun ki, savunmanız için yardımcı olsun. Savaşmanız bir veya iki yönden olsun. Düşmanın bir yerden

---

166. Nehcü'l-Belâğa, I, 36-37.

167. Nehcü'l-Belâğa, I, 561-562.

gelmesi korkusundan ve böyle bir tehlikeden emin olmak için dağlardaki stratejik noktalara ve yüksek tepelere gözcüler dikin! Ve bilinki, ordunun öncüleri, askerin gözleridir. Onların gözleri de ön saflarda gidenlerdir. Sakın birbirinizden ayrılmayın, bir yerde konaklamak istediyseniz, toplu halde konaklayın, şayet oradan ayrılmak isterseniz yine hepberaber ayrılın, Karanlık basınca mızrakları etrafınıza dikin, pek az ve geçici uyuma dışında fazla uykuya dalmayın!" (168).

Nehcû'l-Belâğa'da bulunan ahlakla ilgili hutbeler, İslam dininin gerektirdiği ahlak kurallarına dayanmaktadır. Hz. Ali'nin bu hutbeleri, bir çeşit dinî öğütler mahiyetinde olup, ahireti kazanma yollarını gösterir. Hz. Ali bir hutbesinde şöyle diyor: "Ey İnsanlar! Sizin için en çok korktuğum iki şey vardır; nefsin arzularına uymak ve uzun emellere kapılmak. Nefsin arzularına uymak insanı haktan uzaklaştırır, uzun emellere kapılmak ise, ahireti unutturur. Bilin ki, dünya kimseye aldırmandan gider, Ondan, birisi tarafından içildikten sonra kapta bırakılan su artığına benzeyen artıktan başka birşey kalmamıştır. Bilinki, ahiret yaklaşmaktadır. Her ikisinin de oğulları vardır. Siz ahiret oğullarından olun, dünya oğulları olmayın, kıyâmet günü her çocuk annesine ilhak edilecektir. Bugün iş günüdür, hesap yoktur, yarın hesap var, iş yoktur." (169).

Nehcû'l Belâğa'da yer alan bazı konuşmalar da kadınlarla ilgilidir. Hz. Ali'ye nisbet edilen, fakat muhtevası açısından onun kadınlar hakkındaki söz, tavır ve prensiplerine tamamen ters düşen bir konuşmada şöyle denilmektedir: "Ey insan toplulukları! Kadınlar iman, şans ve akıl yönünden eksiktirler. İmanlarının eksikliği adet zamanında namaz ve oruçtan alıkonulmalarıdır. Akıllarının eksikliğide iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliği gibi olmasındandır. Şanslarının eksikliği ise, miras paylarının, erkek-

---

168. Nehcû'l-Belâğa, II, 15-16.

169. Nehcû'l-Belâğa, I, 108-109.

lerin miras payının yarısı kadar olmasındandır. Kadınların kötülerinden korunun, iyilerinden de dikkatli olun, iyilikte onlara itaat etmeyin ki, kötülükte sizden daha fazlasını istemesinler." (170).

Hız. Ali'nin kadınlar hakkındaki insanî tutum ve davranışları, ona nisbet edilen yukarıdaki sözlerden tamamen farklıdır. Bunu hayat hikâyesinden ve kadınlarla yapmış olduğu evliliklerden anlamak mümkündür. Hız. Ali, Hız. Peygamber'in kızı Hız. Fatıma ölmeden, başka bir kadınla evlenmediği gibi, onu kırmamak için Hız. Ebu Bekr'e bey'atını geciktirmiş ve öldüğu zaman da arkasından hüngür hüngür ağlamıştır (171).

Hız. Ali, kadınlara karşı son derece saygılı ve müsamahalı bir kişiliğe sahipti. Onun bu güzel yönünün, Cemel vakasının bi-tişinde Hız. Aişe'ye karşı göstermiş olduğu şefkat dolu iyi muameleden anlamaktayız. Hız. Aişe'nin, ona, karşı başlatmış olduğu isyanın acı neticesine rağmen, Hız. Ali, onu, hiç bir şart ileri sürmeden bağışlamış ve hatta ona, hakaret eden iki askerini yüzer kırbaçla cezalandırmıştır. Abdurrahman b. Ebî Bekr'i, Hız. Aişe'yi Medine'ye götürmekle görevlendirmiş ve yirmiye yakın kadını refakatçı olarak onunla göndermiştir (172).

Hız. Ali'nin, siyasî ihtilaflardan meydana gelen bazı sözleri dışında, kadınlar hakkındaki görüş ve tutumu, Kur'an-ı Kerim'in getirmiş olduğu ve Hız. Peygamber'in onlar hakkında uyguladığı genel ilahî prensiplere dayanmaktadır.

C. Vecizeleri

Hız. Ali vecize veya hikmetli sözler sahasında üstün yeteneğe sahip bir insandır. Ona ait olduğu söylenen hikmetli sözlerin çoğu Nehcü'l Belâğa, Elfu Kelime, Emsâlu'l-İmam Ali, Gurer'ül Hikem ve Durer'ül-Kilem ve Matlûbu Kulli Tâlib min Kelâmi Ali b.

---

170. Nehcü'l-Belâğa, I, 152-153.

171. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 24; et-Taberî, II, 448; el-Mesudî, Murûc, II, 297; et-Taberî, Zehâir, 26-27.

172. Taha Hüseyin, el-Fitnetü'l-Kubra, II, 57-59.

Ebî Talib gibi eserlerde bulunmaktadır (173). Güvenilir kaynaklardan toplamış olduğumuz ona ait vecidelerin ağırlık yönünü dinî telkinler, dünya ve ahiret ile ilgili öğütler, tıbbî örgütler ahlak, arkadaşlık, ilim ve irfan, askerî tavsiyeler, kahramanlık ve genel kültür gibi konular teşkil eder. Onun vecizelerine, hikmet dolu sözler, güçlü anlatım, güzel tabir, akıcı bir üslup ve gerçek bir edebî duygu hâkimdir.

Hz. Ali bir sözünde şöyle diyor: "Hikmeti nereden gelirse gelsin al! Hikmet munâfıkın kalbinde olabilir, onu açıklamakta te-reddüt eder, fakat açığa vurduğu zaman sahiplerini bulur." (174)

O, başka bir öğütünde şöyle der: "İnsanlar arasında ortada ol, fakat yürürken yandan yürü!" (175).

İbn Kuteybe tarafından nakledilen bir sözünde şöyle denilmektedir: "Heybet, hayal kırıklığı ile, haya, yoksulluk ile denke-leştirilmiştir. Hikmet ise, mü'minin kaybolmuş umududur. Müş-riklerin elinde olsa bile istesin! (176).

Hz. Ali bir yerde oğlu Hasan'a şöyle der: "Ey oğul! İstediğin-den vazgeç, onunla eşit olursun, istediğini iste! onun hakaretine uğrarsın, istediğine bol kesenden ihsanda bulun, onun efendisi olursun." (177).

Hz. Ali, yıldız falına ve müneccimlere inanmayı şiddetle ne-h-yederdi. Bu konuda şu sözü maşhurdur: "Ey İnsanlar! Sakın yil-dız falını öğrenmeye kalkışmayın, zira o, kehânete davet eder, Müneccim, kâhin, kâhin de büyücü, büyücü ise kâfir gibidir. Kâfir ise ateştedir." (178).

---

173. M. Yaşar Kandemir, Ali, İslam Ansiklophedisi, II, 375.

174. el-Câhız, el-Beyân, II, 285.

175. el-Câhız, el-Beyân, I, 256.

176. İbn Kuteybe, Uyun, II, 123.

177. el-Mesudî, Murûc, II, 434.

178. Nehcü'l-Belâğa, I, 151-152.

O, bir sözünde mü'mini şöyle tanıtır: "Mü'minin bakışı ibret suskunluğu tefekkür, konuşması da hikmet olmalıdır." (179)

Hz. Ali'nin bir de dinî telkin mahiyetinde vecizeleri vardır. Bunlarla genellikle Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e uygun olarak yaşamasını öğütler, Sabır konusunda şöyle der: "En iyi ibâdet susmak ve rahatlamayı beklemektir." Diğer bir sözünde şu bilgiyi hatırlatır: "Kurtulmak elinde olup da helâk olan kimseye şaşmak gerekir." Ona "Ey Mü'minlerin Emîri! O nedir?" denildiğinde "İstîğfardır" diye cevap vermiştir. (180).

Bir rivayete göre bir şahıs Hz. Ali'den dünyayı vasfetmesini istemiş, o da şöyle demiştir: "Başlangıcı zorluk, sonu fani, helali hesap, haramı ceza olan bir evin neyini tanıtayım." (181).

Onun iyi bir asker oluşu ve bu alandaki derin tercübeye sahip olması nedeniyle savaş sanatı hususunda bazı hikmetli sözleri vardır. Bir yerde oğlu Hasan'a şöyle diyor: Ey oğul! Bir kimseyi mübârezeye çağırma! Kim de, seni, ona davet ederse, hemen kabul et, çünkü o azmıştır." (182).

Şecâat üzerine de şunu söyler: "Akibetleri fazla düşünen atılan olamaz." (183).

Hz. Ali'nin tıbbî tavsiyelerinden bazıları şunlardır: "Eğer nar yemek isterseniz, onun taneleri ile birlikte iç kısmını da yeyin, çünkü o kısım mideye iyi gelir" (184). Kim fazla yaşamak istiyorsa -ki, o, Allah'ın elindedir-erken kahvaltı yapsın, kadınlarla beraber olmayı (cinsî teması) azaltsın ve elbisesini hafif kılsın (fazla borçlanmasın)" (185).

---

179. el-Mesudî, Muruc, II, 434.

180. el-Câhiz, el-Beyân, I, 297; İbn Kuteyde, Uyun, II, 372; el-Mubarrred, I, 206; İbn Abdîrabbih, II, 181.

181. İbn Abdîrabbih, III, 172; el-Mesudî, Murûc, II, 432.

182. İbn kuteybe, Uyun, I, 128.

183. el-Mubarrred, I, 140.

184. İbn Kuteyde, Uyun, III, 194.

185. İbn Kuteyde, Uyun, III, 171.

Hız. Ali, teşbih (benzetme) dalında çok güçlüydü ve bu sanatı mükemmel kullanırdı. Meselâ o İbn Abbas'ı şöyle tanıtır: İbn Abbas gaybe şeffaf bir perde arkasından bakıyor" (186).

Yanında Zülkarneyn zikredildiğinde şöyle derdi: "O, tüysüz (vücut tüyleri iki kaşı ve kiprikleri az olan) kral" (187).

Hız. Ali, kendisinin de mensubu olduğu Ehl-i Bey'ti şöyle tanıtır: "Beş özelliğe sahibiz: Güzellik, fesâhat (güzel konuşma kabiliyeti), hoşgörölü, söz sahibi ve kadınlardan yana şanslı olmak" (188).

Onun kültürel konularla ilgili vecizeleri de önemli yer tutmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır:

"Her kişinin değeri, yapmış olduğu iyilik ile ölçölür" (189).

"Bizim için yaşlının görüşü, gencin kuvvetinden daha sevimidir" (190).

"En iyi şey, ihtiyaç anında verilen hediyedir" (191).

"Tandır, yerin yüzüdü" (192).

"Kalp, bir şeyden nefret ederse kör olur" (193).

Yukarıdaki bütün bu birbirinden güzel ve anlamlı vecizelere bir gözetmek, sanırız ki, Hız. Ali'nin bu alandaki üstün yeteneğini ve ustalığını anlamaya ve anlatmaya yeterlidir.

---

186. İbn Kuteybe, Uyun, I, 35.

187. el-Câhız, el-Hayavan, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, I, 188, Mısır 1938.

188. İbn Kuteybe, Uyun, IV, 25.

189. el-Câhız, el-Beyân, I, 83.

190. el-Câhız, el-Beyân, II, 14.

191. İbn Kuteyde, Uyun, III, 122.

192. İbn Kuteyde Edebu'l-Kâtib, Thk.: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, 384, Kahire 1963.

193. el-Mubarred, II, 106.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN, HZ. PEYGAMBER VE İLK ÜÇ HALİFE DEVRİNDEKİ FAÂLİYETLERİ

1. Hz. ALİ'NİN, Hz. PEYGAMBER DEVRİNDEKİ FAALİYETLERİ

A. Hz. Ali ve Hicret Olayı

Daha önce Hz. Ali'nin on yaşında müslüman olduğunu belirtmiştik. Bu olaydan başlayarak onun Medine'ye hicret etmesine kadar geçen zaman zarfında hayatıyla ilgili birkaç satırlık bilgi dışında hiç bir habere sahip değiliz. Şüphesiz ki, bu dönem içerisinde Hz. Ali'nin bazı faâliyetleri olmuştur. Zira onun müslüman oluşuyla birlikte Hz. Peygamber'le olan münasebetleri katkat artmıştır. Hatta bu dönemde Hz. Peygamber neredeyse Hz. Ali'de oradadır. Mesela ikinci Akabe bey'atı esnasında Hz. Ali'nin Şi'b denilen dağlık bölgede Hz. Peygamber için gözcülük yaptığını görmekteyiz ⁽¹⁾. Bu kapalı dönem boyunca, buna benzer birçok olayın meydana geldiğini ve bunların bazılarının içinde Hz. Ali'nin aktif görevler üstlendiğini tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Hz. Ali'nin İslam tarihindeki ilk aktif rolü hicret olayında ortaya çıkmıştır. Şunu açıkça belirtmek gerekir ki, Hz. Ali, hicret gesesi Hz. Peygamber'in yatağında uyumakla büyük bir cesâret örneği vermiş ve hiç korkmadan kendini ölümün pençesine bırakıvermiştir. Bu olayı ele almadan önce hicret akşamı meydana gelen bir hâdiseyi anlatmak istiyoruz. Hz. Ali'den gelmiş olduğu ileri sürülen bir habere göre, Hz. Peygamber hicret etmeden önce Hz. Ali'yi yanına alarak Kâbe'ye gider. Oraya vardıktan sonra Hz. Ali'yi, kendi omuzlarına çıkararak Kâbe'nin üzerine çıkmasını sağlar. Hz. Ali Kâbe'nin üzerine çıktıktan sonra çelikten yapı-

---

1. el-Makrizî, İmta', 34-35.

mış bir puta rastlar ve hemen Hz. Peygamber'e haber verir. Hz. Peygamber de, onu, oradan atmasını söyler. Böylece Hz. Ali, mezkûr putu oradan aşağıya atarak parçalanmasını sağlar. Bu olaydan sonra her ikiside hızlı bir şekilde oradan ayrılırlar (2). Bu olayın akabinde müşrikler, Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla evini sararlar. Bu tuzağı farkedenden Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye şu tavsiyede bulunur: "Bu yeşil Hadremî burdemi örtüne rek yatağına gir. Böylece her hangi bir tehlikeye maruz kalmazsın" Hz. Ali bu sözleri duyunca ağlamaya başlar, Hz. Peygamber bu durumu görünce "ölümünden mi korkuyorsun ey Ali!" diyerek ağlamasının sebebini öğrenmeye çalışır. Hz. Ali'de: Seni, gerçeği bildirmek için gönderen Allah'a yemin ederim ki, hayır! Fakat ben senin için endişe duymaktayım" diye cevap verir. Arkasından Hz. Peygamber'e, "acaba sağ kalabilir misin?" şeklinde bir soru sorar. O'da "evet" diyerek onu teselli eder. Böylece Hz. Ali, Hz. Peygamber'in zimmetinde bulunan emanetleri sahiplerine geri vermek maksadıyla Mekke'de kalır ve onun yatağında uyur. Hz. Peygamber son olarak Hz. Ali'ye şu tavsiyede bulunur: "Ebu Bekr gelince. Sevr dağına gittiğimi ve arkamdan gelmesini istediğimi bildir. Ayrıca bize yiyecek ve Medine yolunu gösterebilecek bir delil (Kılavuz) gönder, benim için de bir deve satın al" (3).

el-Yakubî, hicret gecesi Hz. Ali'nin, müşriklerden korunması için Yüce Allah'ın, meleklerden Cebrail ile Mikail'i yeryüzüne gönderdiğini ve bunların onu, atılan taşlardan koruduklarını kaydetmektedir (4). el-Hâkim'de, Hz. Ali'nin müşrikler tarafından bir süre taşlandığını kaydeder (5). Hicret gecesi müşrikler Hz. Peygamber'in evine girdikten sonra Hz. Ali ile karşılaşırlar. Fakat o-

---

2. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 84; el-Hâkim, III, 5.

3. İbn Hişam, I, 126-129; İbn Sa'd, III/I, 13; el-Câhız, el-Osmaniyye, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, 43, Mısır 1955; et-Taberî, II, 99, 103; İbn Abdirrabbih, e-İkdu'l-Ferid, 599, Kahire 1948.

4. el-Yakubî, II, 29.

5. el-Hâkim, III, 4.

nu bir süre dövdükten ve Kâbe'de gözaltına aldıktan sonra da serbest bırakırlar. Bu olaydan sonra Hz. Ali, Mekke'de üç gün daha kalır ve bütün emanetleri sahiplerine dağıtır. Görevini yerine getirdikten sonra doğum yeri olan Mekke'yi bırakarak Medine'ye doğru yola çıkar. Bu esnada gündüzleri gizlenen, geceleri yürüyen Hz. Ali, o yılın Rabi'u'l-Evvel ayının ortasına doğru Kubâ (6) denilen yere ulaşır (7). Burada bir veya iki gece kalan Hz. Ali, tanımadığı bir erkekle müslüman dul bir kadın arasında geçen şu enteresan olayı sonradan anlatmıştır: "Kubâ'da müslüman dul bir kadın vardı. Gördüm ki, bir adam geceleri bu kadının kapısını çalıyor, kadın kapıyı açtıktan sonra mezkûr şahıs ona birşeyler veriyor ve oradan uzaklaşıyor. Bu durum beni şüpheye düşürünce gidip kadına şöyle dedim: "Ey Allah'ın kulu! Geceleri kapına gelen bu adam kimdir?" Oda şöyle cevap verdi: "O, adam Sehl b. Huneyf b. Vehb'dir. Kimsesiz bir kadın olduğumu öğrenmiş akşam olunca kabilesine ait olan putları kırıp, parçalarını odun olarak kullanmam için bana getiriyor" (8)

Hz. Ali'nin, Medine'ye geldiğini öğrenen Hz. Peygamber, ona haber göndererek yanına gelmesini istedi. Ancak uzun bir yürüyüşten dolayı ayaklarının kanlar içinde olduğunu ve asla yürümeye muktedir olmadığını öğrenince, kendisi onu görmeye gitti ve onunla kucaklaştıktan sonra da bu dertten kurtulması için Allah'a dualarda bulundu ve kendisine acil şifalar diledi (9).

B. Hz. Ali ve Meşhur Gazveler

Hz. Ali'nin askerî yönünü ele aldığımız zaman dikkatimizi çeken bir husus, onun Tebük gazvesi dışında, katılmış olduğu tüm gazvelerde Hz. Peygamber'in sancağını taşımasıdır (10). Bu

---

6. Medine'den iki mil Uzaklıktaki bir köyün adıdır. Bkz. Yakutu'l-Hamevî-Mu'cemu'l-Buldan, VII, 21, Kahire 1906.

7. İbn Hişam, II, 138; İbn Sa'd, III/I, 13; el-Belazurî, Ensab, I, 260.

8. İbn Hişam, II, 139; el-Belazurî, Ensab, I, 265.

9. İbnu'l-Esîr Usd, IV, 19; el-Makrizî, İmta', I, 48.

10. el-Vakidî, el-Meğazi, I, 336; İbn Sa'd, III/I, 14.

husus onun ne denli iyi bir savaşçı olduğunu ve Hz. Peygamber'in ona ne derecede güvendiğini göstermektedir.

a. Bedir Gazvesi

Hz. Ali, Bedir gazvesine "Ukâb" adında siyah bir sancak taşıyarak katıldı. Bu gazvede Hz. Peygamber, Mersed adında bir sahabe ve Hz. Ali aynı deveyi ortaklaşa kullanmaktaydılar ⁽¹¹⁾. el-Fesevî, Bedir Gazvesinde Hz. Ali'nin yirmi yaşında olduğunu kaydeder ⁽¹²⁾. İslam ordusunun, hicretin ikinci yılının Ramazan ayının onyedisinde Bedir Vadisine varmasından sonra, Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin de içinde yer aldığı dört kişiyi Bedir kuyusunu kontrol etmek için görevlendirdi. Kuyuya vardıklarında Kureyşli'lere ait iki casusa rastlayan bu dört sahibi, onlardan ancak Ukbe b. Ebî Muayyit'in kölesini yakalayabildiler. diğer casus ise, kaçmayı başardı. Yakalanan casustan alınan bilgilere dayanarak Hz. Peygamber Mekke'li müşriklerden oluşan ordunun bine yakın askerden meydana geldiğini tesbit etti ⁽¹³⁾. Ertesi gün iki taraf savaşa hazırlandı.

Müşriklerin safında yer alan Utbe b. Rabia, kardeşi Şeybe b. Rabia ve oğlu el-Velid üçlüsü savaş meydanına çıkarak müslümanları mübâreze çağırdılar. Bu durum üzerine ensar'dan altı kişi meydana çıkmak istediye de, Utbe'nin onları reddetmesi üzerine geri çekildiler. Hz. Peygamber, Ubeyde b. el-Haris, Hz. Hamza ve Hz. Ali'ye buyruk vererek mübârezeye çıkmalarını istedi. Bu üç sahabinin savaş meydanına çıkmalarından sonra Utbe: "Konuşun ki sizi tanıyalım" diye bağırdı. Hz. Hamza: "Ben, Allah'ın ve Elçisi'nin arslanı Abdulmuttalib oğlu Hamza'yım" diyerek cevap verdi. Utbe'de: "Bende muhaliflerin arslanıyım." de-

---

11. el-Vakidî, el-Meğazi, I, 24, 76; İbn Hişam, II, 264.

12. el-Fesevî, Kitabu'l-Ma'rife ve't-Tarih, Thk.: Ekrem Ziya' el-Ömerî, III, 256-257, Bağdat 1974-6.

13. el-Vakidî, I, 51; İbn Hişam, II, 268; et-Taberî, II, 141-142. Diğer üç sahabe şunlardı: Zübeyr b. el-Avvâm, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Besbes b. Amr.

di ve Hz. Hamza'nın yanında bulunan iki şahsı sordu. Hz. Hamza: "Yanımdakilerden birisi Ali b. Ebî Talib'dir, diğeri Ubeyde b. el-Hâris'dir" diye cevap verdi. İki taraf arasında geçen bu konuşmadan sonra Utbe, oğlu Velid'e emir vererek mübârezeye çıkmasını istedi. Velid, kısa süre sonra Hz. Ali tarafından öldürüldü. Fakat Hz. Peygamber'in akrabalarından olan Ubeyde mübâreze sırasında ağır yaralandı ve Hz. Hamza ile Hz. Ali tarafından müslümanların safına nakledildi. Ubeyde bir süre sonra vefat etti ⁽¹⁴⁾. Hz. Ali, bu gazvede çok sayıda müşrik öldürmüştür. Bunlar arasında Mekke döneminde müslümanlara işkence yapmakla tanınan Nevfel b. Huveylid b. Esed de yer alır ⁽¹⁵⁾. Hz. Ali'nin, bu savaş sırasında öldürdüğü müşriklerin isimleri şöyledir: Abdullah b. Munzir b. Ebî Rifa'a, Harmele b. 'Amr, el-'As b. Said ⁽¹⁶⁾. el-'As b. Munebbih b. el Haccac, 'Amr, b. Abdullah, Yezid b. Temimî ⁽¹⁷⁾. Tu'ayma b. 'Adiyy, Hanzala b. Ebî Süfyan. 'Umeyr b. Osman b. Amr, Ebu'l As b. Kays b. Adiyy, Muaviye b. Amir, Evs b. Mu'ayyir, el-Hâris b. el-Esved, Ebu Kays b. el-Fâkih b. el-Muğire, Cabir b. es-Saib b. "Umeymir ⁽¹⁸⁾. Hz. Ali'nin Bedir savaşında başkalarıyla ortaklaşa öldürdüğü müşrikleri de şöyle sıralamak mümkündür: Ukbe b. Rabia b. Abdişems, Akîl b. el-Esved b. el-Muttalib ⁽¹⁹⁾. Hz. Peygamber'in emri ile tutsaklardan en Nadr b. el-Haris adında bir müşrik de yine Hz. Ali tarafından öldürülmüştür ⁽²⁰⁾. Böylece Hz. Ali'nin Bedir savaşında öldürdüğü toplam müşrik sayısı yirmiye bulmaktadır. Bilindiği gibi Bedir savaşında müslümanlar tarafından öldürülen müşrik sayısı yetmiş aşmaktadır.

---

14. el-Vakidî, I, 68-69; İbn Hişam, II, 277; Ahmed b. Hanbel, I, 117; Ebu Davud, Sünen, III, 53.

15. el-Vakidî, I, 86-87, 92; İbn Hişam, II, 366-369; el-Belazurî, I, 297-299.

17. İbn Hişam, II, 366-371; el-Belazurî, I, 199-300.

18. İbn Hişam, II, 366-372; el-Belazurî, I, 298.

19. İbn Hişam, II, 366; el-Belazurî, I, 298.

20. İbn Hişam, II, 298; el-Belazurî, I, 298.

b. Uhud Savaşı

H. 3 yılının Şeval ayında vuku bulan ve yetmiş yakın müslümanın şehit düşmesiyle sonuçlanan bu savaşta muhacirlerin sancağını taşımakta olan Mus'ab b. Umeyr, müşrikler tarafından öldürölünce, Hz. Peygamber, sancağı Hz. Ali'ye teslim etmiştir (21).

H. 3. Ali bu gazvede müşriklerin sancağını taşıyan Talha b. Ebî Talha'nın karşısına çıkmış ve kafasına indirmiş olduğı bir kılıç darbesi ile onu öldürmüştür. Bu olaya uygulanan Hz. Peygamber tekbirlerle sevincini dile getirmiş ve onu bu üstün başarisından dolayı kutlamıştır (22).

el-Vakidî'nin Kitabü'l-Meğazi adlı eserinde, Hz. Ali, bu savaş esnasında müşriklerden Ümeyye b. Huzeyfe b. el-Muğire'yi öldürme olayını kendisinden gelen bir haberde şöyle anlatır: "Uhud Savaşı esnasında Ümeyye b. Huzeyfe adındaki müşrik, yüzü kapalı bir durumda "Bu gün Bedir Savaşı'na mukabil bir gündür" diye bağırarak ortaya çıktığında müslümanlardan biri onu öldürmek istedi. Fakat başaramadı ve onun tarafından şehit edildi. Bu olaydan sonra üzerine yürüdüm. Bu sırada gözüm, koltuğı altındaki bir yaraya takıldı, hiç zaman kaybetmeden kılıcımı yarasına soktum ve o, bu acıyla kıvranarak orada can verdi." (23).

H. 3. Peygamber'in, savaş sırasında Zekvân b. Abdilkays adındaki bir sahabisi hakkında müslümanlardan bilgi istemesi üzerine Hz. Ali şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Elçisi! Zekvan'ı gördüm, atlı bir müşrik, onu kovalıyordu, daha sonra onu yakaladı ve şöyle bağırdı" Sen kurtulursan ben helâk olurum" Bu arada

---

21. İbn İshak, 308; el-Vakidî, I, 215; İbn Hişam, III, 77.

22. el-Vakidî, I, 225-226; İbn Sa'd, II, 28.

23. el-Vakidî, I, 279.

Zekvan yaya idi. Daha sonra bu müşrik "al bende İbn İlacım" diyerek Zekvan'ın üzerine yürüdü ve onu orada öldürdü. Bu durumu görünce, ben de onun üzerine yürüdüm ve bir kılıç darbesiyle bacaklarından birini kopardım, sonra onu atından yere düşürerek öldürdüm (24).

et-Taberî tarafından nakledilen bir habere göre Hz. Ali'nin, Uhud Savaşı'ı esnasında sancak taşıyan bütün müşrikleri öldürmesinden sonra, Hz. Peygamber, bazı müşrikleri görünce, ona, üzerlerine yürümesi için emir vermiş, o da, bu emri yerine getirerek onları dağıtmış ve aralarında bulunan Amr. b. Abdullah el-Cümahî'yi öldürmüştür. Hz. Peygamber'in diğer bir emri üzerine başka bir müşrik topluluğu da berteraf etmiş ve içlerinden Şeybe b. Mâlik'i öldürmüştür (25).

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in emrinde iyi bir asker oluşu yanında, O'nun en sadık yardımcısı olma vasfına da sahipti. Uhud Savaşı'nın müslümanlar açısından kritik bir anında Hz. Peygamber, müşrikler tarafından tuzak olarak hazırlanan bir kuyuya düştükten sonra, ancak Hz. Ali ve Hz. Talha'nın yardımı neticesinde bu kuyudan çıkabilmiştir (26). Hz. Ali, bu savaş esnasında vücudunun çeşitli yerlerinden onaltı yara almıştı (27). O müslümanların yenilgiye uğradıkları anlarda bile düşmanın önünden kaçmamış, aksine direnmiş ve Hz. Peygamber'le beraber ölümü göze alarak mücadele vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'le ölünceye dek müşriklere karşı savaşılmaya ve asla geri çekilmemeye söz veren sekiz sahabiden biri de odur (28). Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'e göstermiş olduğu bağlılığın diğer bir örneğini de Uhud Savaşı'nın bitişinde görüyoruz. Hz. Peygamber, savaş bittikten

---

24. el-Vakidî, I, 283.

25. et-Taberî, II, 197.

26. İbn Haldun, Kitabu'l-İber ve Divani'l-Mübtade' ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Asarahum min Zevi's-Sultani'l-Akber, Thk.: Sekib Arsalan, II, 205, Mısır 1936.

27. İbnu'l-Esîr, Usd, IV,20.

28. el-Vakidî, I, 240.

sonra Hz. Ali'yi görevlendirerek Kureyşli müşriklerin hangi tarafa gitmek istediklerini öğrenmesini emreder. O da bu emir üzerine onları izlemeye koyulur. Sonra develerine binerek Mekke'ye doğru yöneldiklerini görünce, oldukça sevinir ve bu güzel olayı yüksek sesle müslümanlara duyurur ⁽²⁹⁾.

Kaynaklarda geçen bilgilere göre Hz. Ali'nin Uhud savaşında öldürdüğü toplam müşrik sayısı ediyi bulmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Talha b. Ebî Talha, Ertat b. Abdışurahbil, Ebu'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerif, Ümeyye b. Ebî Huzeyfe b. el-Muğire, Abdullah b. Humeyt b. Zübeyr, Kâsıt b. Şureyh b. Osman b. Abduddar ve Muaviye b. el-Muğire ⁽³⁰⁾.

c. Hendek Savaşı

Hendek Savaşı yahudilerin hizipler oluşturarak Mekke'li müşriklerle beraber Medine'ye yürümeleri üzerine başlamıştır. Hz. Peygamber, olayı öğrendikten sonra, Medine'nin çevresine hendekler kazdırarak şehri savunmaya karar vermiştir ⁽³¹⁾.

H. 56. yılda meydana gelen bu kuşatma esnasında Hz. Ali, müşriklerin tecrübeli askeri Amr b. Abduvedd'i öldürmüştür. el-Vakidî'nin kaydetmiş olduğu bir habere göre Amr b. Abduvedd kuşatma sırasında ısrarla müslümanları mübârezeye çağırır. Fakat bu tanınmış müşriğin araplar arasında savaş tekniğini iyi bilmesinden dolayı kimse karşısına çıkmaya cesaret edemez. Hz. Ali, her defasında, onunla mübârezeye çıkmak için teşebbüs ederse de bu girişimleri Hz. Peygamber tarafından engellenir. Fakat sonunda "O, Amr ise, ben de Ali'yim" diyerek Hz. Peygamber'den izin alır ve onunla mübârezeye çıkar, bu arada Hz. Ali, bazı tekliflerde bulunarak Amr'ı mübârezeden caydırmayı da dener. Fakat onun, mübârezeden başka bir şey düşünmediğini

---

29. İbn İshak, 313; İbn Hişam, III, 100.

30. el-Vakidî, I, 307-308; İbn Hişam, III, 134-135; el-Belazurî, I, 334-335-338.

31. İbn Haldun, kitabu'l-İber, II, 211.

anlayınca, kendisini vuruşmaya çağırır. Amr Hz. Ali'nin yaşının mübâreze için daha küçük olduğunu, bu yüzden kendisiyle vuruşmak istemediğini, bu iş için Ebu Bekr'in veya Ömer'in meydana çıkmasını ister. Hz. Ali, bu müşriğin gururunu rencide edercesine "fakat ben seni öldürmek istiyorum" der. Bu söze hiddetlenen Amr atından inerek Hz. Ali'nin üzerine yürür, karşılıklı yapılan bazı manevralardan sonra da Hz. Ali tarafından öldürülür. Hz. Peygamber, bu olaydan duyduğu sevinci tekbirlerle dile getirir.

"Amr'ın yanında bulunan müşrikler korku içinde kaçışmaya başlayınca, müslamanlar da bu esnada atından yere düşen Nevfel b. Abdullah adında bir müşriği öldürürler (32).

Bu olaydan sonra sevinçli bir halde Hz. Peygamber'in yanına gelen Hz. Ali, Hz. Ömer'in: "Neden zırhını almadın? Araplar da o zırhın bir benzeri yoktur" şeklindeki sorusuna cevaben: "amcamın oğluna karşı böyle bir şeyi yapmaktan utandım" demiştir (33).

Görüldüğü gibi Hz. Ali, bu savaş esnasında Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelen ve Medine'yi büyük bir ordu ile muhasara eden müşriklerin tecrübeli bir adamını öldürmekle, onların yıllardır düşledikleri bir oyunu bozmuştur. Hatta o, öldürdüğü müşriğin, Umâre adındaki kız kardeşinin gözüne girmeyi ve kardeşinin katili olduğu halde övgüsüne mazhar olmayı da başarmıştır (34).

d. Hayber Savaşı

H. 7 yılında vuku bulan Hayber Savaşı'nda Hz. Peygamber'in idare ettiği on beş bin kişilik İslam ordusu, yirmibin kişiden

---

32. el-Vakidî, II, 270-271; İbn Hişam, III, 235-236; et-Taberî, II, 239-250.

33. Bkz. el-Hâkim, III, 33.

34. el-Hâkim, III, 33. Umâre, Hz. Ali'yi şu mısralarla övmüştür: Amr'ı öldüren, Ali olmasaydı, hayatım boyunca onun için ağlardım. Fakat onun katili kusursuz ve büyük bir insandır. Hatta eskiden ona kaviminin büyüğü derlerdi.

oluşan Hayber ordusunu mağlup ederek altı müstahkem kaleden meydana gelen Hayber'i fethetmiş, bol miktarda esir ve ganimet ele geçirmişti (35).

Kaynaklar, Hayber Kalesi olarak bilinen ve altı müstahkem kaleden birisi olan el-Kamûs'un fethine geniş yer verir. Burası yahudilerin kralı Merhab'ın karargâhı durumundaydı, el-Kamûs'un fethine bir türlü muvaffak olamayan müslümanlar zor bir durumdayken, Hz. Peygamber şu müjdeyi verir: "Yarın sancağı öyle bir kişiye vereceğiz ki, Allah ve Elçisi onu sever ve Allah, kalenin fethini onun eliyle gerçekleştirecektir" (36). Ertesi sabah Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi ister. Fakat daha sonra onun göz ağrısından muzdarip olduğunu öğrenir. Bu durum üzerine kısa sürede iyileşmesi için dua eder ve bu duası hemen Allah tarafından kabul edilir. Sancağı teslim alan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in hayır dualarını alarak fetih faaliyetine başlar.

Savaş esnasında Mehab'ın kardeşi el-Hâris adı geçen kalenin önünde, Hz. Ali'nin kılıç darbeleri neticesinde orada can verir. Yanında bulunan yahudiler savaş meydanını bırakarak kaleye sığınır ve kapıyı kapatırlar. Müslümanlar da yerlerine dönerler (37).

el-Vakidî'nin, Hayber Savaşı esnasında Hz. Ali ile yahudilerin kralı Merhab arasında geçen mübâreze hakkında vermiş olduğu bilgiye göre, bu kral meydana çıkarak kendini "Bütün Hayber halkı bilir ki, ben Merhab'ım, silahtan anlayan tecrübeli bir kahramanım. Ayrıca savaşlar yaklaştığında ateş gibi alevlenirim" şeklinde tanıtır ve över (38). İbn Sa'd'ın aynı konuyla ilgili bir haberinde, Hz. Ali'de "annemin Haydare diye adlandırdığı insan benim. Vahşi ormanların aslanları gibiyim. Düşmanları kötü bir şekilde öldürürüm" diyerek kendini tanıtır. Bu sözlü atışmadan

---

35. el-Yakubî, II, 42.

36. el-Vakidî, II, 654, el-Buharî, V, 171; Müslim, IV, 1872.

37. el-Vakidî, II, 654.

38. el-Vakidî, II, 654.

sonra her ikisi de mübârezeye başlar ve sonuçta Merhab, Hz. Ali tarafından öldürölür (39). Hz. Ali'nin bu savaş esnasında el-Hâris ve Merhab dışında Amir adında bir şahsı da öldürdüğü ri-vayet edilmektedir (40).

Hz. Ali, yahudilerin kralı ve tecrübeli komutanı Merhab'ı ve onun kadar güçlü bir asker olan kardeşi el-Hâris'i öldürmekle müslümanlara büyük ve zor bir fethin kapılarını açmış ve Hay-ber Savaşı'nın unutulmaz kahramanı sıfatını kazanmıştır.

e. Mekke'nin Fethi

Kaynaklarda, Mekke'nin fethinden az önce cereyan etmiş il-ginç bir olaya geniş yer verilir. Bu da Hâtıb b. Ebî Belte'â ta-rafından yazılmış olan ve Kureyşli müşrikleri, Hz. Peygamber'in Fetih girişiminden haberdar etmek maksadıyla bir kadın ile gön-derilen mektup olayıdır. Hâtıb'ın bu davranışı anında Cebrâil ta-rafından Hz. Peygamber'e bildirilmiş. Hz. Peygamber'de hemen harekete geçerek Mekke yolunda yürümekte olan Kenûd veya Sara adındaki bu kadını durdurmak maksadıyla Hz. Ali ile Hz. Zübeyr b. el-Avvam'ı görevlendirmiştir (41). Bu olayı Hz. Ali şöy-le nakleder: "Peygamber (S.A.V.) beni ve Zübeyr'i yanına çağır-dı ve şu emri verdi: şu isimdeki bölgeye gidin! (42). Orada deve-ye binmiş bir kadın göreceksiniz, o kadan Hâtıb tarafından müş-riklere yazılmış bir mektup taşımaktadır. Onu hemen yakalayın, mektubu bana getirin" Biz de bu buyruk üzerine yola koyulduk. Tam Hz. Peygamber'in anlattığı gibi onu, bir deve üzerinde Mekke'ye doğru yol alırken gördük. Ona yaklaşınca da üzerin-deki mektubu çıkararak bize vermesini istedik. Fakat kadın ısr-arla böyle bir şey taşımadığını ileri sürdü. Bu durum karşısında heybesini aramağa başladık, mektubu bulamayınca da onu şöy-

---

39. İbn Sa'd, II, 81.

40. el-Vakidî, II, 657.

41. İbn Hişam, IV, 41; Ahmed b. Hanbel, I, 79; el-Buhari, IV, I, 354.

42. Zikredilen bölgenin ismi Hah'dır. Bkz. el-Belazurî, I, 72.

le tehdit ettim: “Nefsim elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, ya mektubu çıkarıp bize verirsin, ya da elbiselerini çıkarır biz buluruz. Kadın bu sözlerimi duyar duymaz ellerini koynuna soktu ve oradan mektubu çıkararak bize verdi. Biz de, onu alıp Hz. Peygamber’e getirdik.” (43)

Hız. Peygamber, mektubu ele geçirdikten sonra, Hatıb’ı yanına çağırır ve ona davranışının sebebini sorar. Hatıb, Mekke’de bulunan akrabalarını korumak maksadıyla böyle bir girişimde bulunduğunu ve bunda herhangi bir kötülüğün söz konusu olmadığını ileri sürer. Bu esnada orada bulunan Hız. Ömer sinirlenerek “Ya Resûlüllah! O, Allah ve Elçisi’ne hiyânet etti, bırakın boynunu vurayım” diye bir teklifte bulunduyrsa da, Hız. Peygamber tarafından yatıştırıldı. Böylece Hız. Peygamber, Bedir Savaşı’na katılanlardan olduğu için Hatıb’ı bir daha böyle bir davranışta bulunmamak kaydıyla bağışladı (44).

Bir rivayete göre Hız. Ali, Mekke döneminde Hız. Peygamber’e eziyet etmekle tanınan el-Huveyris b. Nukayz’ı öldürmek için aramış, fakat bir türlü bulamamıştı. Onu bazı Mekke’lilere sorduğunda Bâdiye’ye gittiğini haber vermişlerdi. Fakat daha sonra el-Huveyris bir evden diğerine kaçmak isterken Hız. Ali tarafından yakalanmış ve öldürülmüştür (45).

Mekke’nin fethi esnasında müslümanlar güçlü bir orduya sahip olduklarından, Bedir veya Uhud savaşlarında olduğu gibi burada mübâreze ve büyük çapta vuruşmalar meydana gelmemiştir. Buna rağmen, Hız. Ali, diğer savaşlarda olduğu gibi Mekke’nin fethi sırasında üzerine düşen görevi, Hız. Peygamber tarafından kendisine verilen emir ve direktifleri eksiksiz yerine getirmiştir.

---

43. el-Ceylanî, Fazlullahu’s-Samed fî Tavzihi’l-Edebi’l-Mufred, I, 524, Suriye 1969.

44. İbn Şeybe, Müsnedü Emiri’l-Mü’minin Ömer b. el-Hattab’ anî’n-Nebiy, Thk. Sami Haddad, XX, 43-44, Beyrut 1940.

45. el-Vakidî, II, 857; el-Belazuri Fütuhu’l-Büldan, Thk.: M. Rıdvan, 54, Kahire 1932.

f. Huneyn Savaşı

Huneyn Savaşı, H. 8 yılında, Mekke ile Taif arasında yer alan ve aynı adı taşıyan vadide meydana gelmiştir. Mekke'nin fethinden onbeş gün sonra Havâzin kabilesi ile Sakîf kabilesinin Mekke'ye saldıracaklarını haber alan Hz. Peygamber, onikibin kişiden oluşan bir ordu ile yola çıkmış ve aynı yılın Şevval ayının onunda Huneyn vadisine ulaşmıştır (46).

et-Taberî tarafından nakledilen bir rivayete göre İslam ordusu Huneyn vadisine geldikten sonra ani bir baskınla her taraftan düşmanın saldırılarına maruz kalmış ve birlikler paniğe kapılarak dağılmaya başlayınca da Hz. Peygamber, "Ey insanlar! nereye gidiyorsunuz. Bana doğru gelin, ben Allah'ın Elçisi'yim, ben Abdullah oğlu Muhammed'im" diyerek onları bir araya toplama-ya çalışmıştır. Bu bozgun esnasında Hz. Peygamber'i yalnız bırakmayarak düşman saldırılarına karşı direnen on kişinin arasında Hz. Ali'de bulunmaktaydı (47). Bir rivayete göre kırmızı bir deveye binmiş, elinde uzun bir mızrak taşıyan Havâzinli bir asker müslümanlardan bazılarını öldürünce, Ebu Düccâne, üzerine yürümüş ve onu devesinden yere düşürmüştür. Sonra Hz. Ali ile Ebu Düccâne'nin ortaklaşa saldırıları sonucunda sağ ve sol kolları koparılarak öldürülmüştür. Bu olaydan sonra başka bir Havâzinli asker elinde kırmızı bir bayrak olduğu halde, Hz. Ali ve Ebu Düccâne'nin önüne çıkmış, bu askerde aynı akibete uğramıştır. Nihayet düşman ordusu bozguna uğratılmış ve müslümanların önünden kaçmaya başlamıştır. Bu esnada bazı düşman askerleri öldürülmüş, diğer bir bölümü de esir olarak ele geçirilmiştir (48).

---

46. el-Belazurî, I, 364-365.

47. et-Taberî, II, 347.

48. el-Vakidî, III, 902,943-944; el-Makrizî, Hz. Ali'nin Huneyn Savaşı'nda, Havâzin'den kırk kişiyi öldürdüğünü kaydeder. Bkz. el-Markizî, İmta', I, 408.

C. Hz. Ali'nin Komuta Ettiği Seriyyeler.

a. Fedek'e Gidişi:

Hz. Ali, H. 6 yılı Şaban ayında Hz. Peygamber'in buyruğu gereği yüz kişiden oluşan bir seriyyenin komutanı olarak Fedek'e doğru yola çıkar. Kaynaklar, onun Fedek'e gidiş sebebinin, Veber b. Uleym komutasındaki Benû Sa'd kabilesine bağlı iki yüz kişilik bir kuvvetin, Hayber yahudilerine yardım etme hazırlığı içinde olmasına bağlamaktadır (49).

Hz. Ali, bu sefer sırasında gündüzleri gizlenerek, geceleri yol olarak idaresindeki askerlerle birlikte el-Hemec (50) adındaki bölgeye gelir. Müslümanlar burada casusluk yapan bir şahsı yakalarlar. Bu casus bir müddet bilgi vermekten kaçınır. Fakat daha sonra Hz. Ali'nin adamları tarafından sıkıştırılınca, konuşmaya başlar ve onların casusu olduğunu, Benû Sa'd kabilesinin, hurma karşılığında Hayber yahudilerine yardım edebileceğini iletmek maksadıyla onlar tarafından görevlendirildiğini ve düşman ordusunun Veber b. Ulaym komutasında ikiyüz kişilik bir güçten meydana geldiğini açıklar.

Hz. Ali ve maiyetindeki kişiler, yakalamış oldukları casus rehberliğinde Benû Sa'd kabilesine ait çiftliklere yönelirler ve orada bulunan deve koyun sürülerini ele geçirirler. Bu olaydan sonra adamları ile birlikte düşmanın ordugâhını kuşatan Hz. Ali, orada kimseyi bulamaz ve hiç bir kayıp vermeden Medine'ye döner (51).

el-Vakidî, aynı konuyla ilgili diğer bir haberinde Veber b. Uleym komutasındaki ikiyüz kişilik kuvvetin, tüm ağırlıklarını alarak Hz. Ali ve mahiyetindeki yüz kişilik Seriyyenin önünden kaç-

---

49. el-Vakidî, II, 562; İbn Sa'd, II, 65; el-Belazurî, I, 378.

50. Medine'ye yakın, hurma ağaçları ile çevrili bir vadinin adıdır. Bkz. Yakut, Muc'em, VIII, 471.

51. el-Vakidî, II, 562; İbn Sa'd, II, 65.

tığını kaydeder (52). Bu da İslam ordusunun Arap Yarımadasındaki kabileler üzerinde ne derecede hâkim unsur haline geldiğini göstermesi bakımından önemli bir gelişme olsa gerektir. Yeni İslam devletinin başkenti Medine'ye saldırmak maksadıyla her fırsatı değerlendiren düşman birlikleri, artık yüz kişilik bir Seriyenin önünden kaçmaktadır. Elbetteki, bu kaçışta, Seriyeye'yi komuta eden Hz. Ali'nin de payı büyüktür.

Hz. Ali, bu sefer sırasında ele geçirdiği ganimetlerin beşte birini ayırdıktan sonra, kalan kısımları adamlarına dağıtır ve Medine'ye döner (53).

b. Fels'e Gidişi:

Hz. Ali H. 9 yılında, Hz. Peygamber'in buyruğu gereği Ensar'dan oluşan yüzelli kişilik bir Seriyenin başında, Tayy kabilesine ait el-Fels adındaki putu kırmak maksadıyla sefere çıkmıştır. Bir rivayete göre bu sefer esnasında bayrağı Sehl b. Huneyf, sancağı da Cebbar b. Sahr es-Sulemî taşımaktaydı (54). Hz. Ali ve komutasındaki askerler, kaynaklarda adı zikredilmeyen bir bölgeye geldiklerinde, Hureyş adındaki bir şahsın tavsiyesi üzerine o gün konaklamaya, gecesini ilerlemeye ve ertesi günün sabahı saldırmaya karar verirler. O gün Seriyenin çevresini kontrol etmekle görevlendirilen Ebu Katâbe ile el-Hubab b. el-Munzir, oralarda dolaşan siyah bir köleyi yakalarlar ve Hz. Ali'ye getirirler. Hz. Ali bu köleyi sorguya çektikten sonra, Tayy kabilesinden bir şahsın kölesi olduğunu ve Seriyeye hakkında bilgi toplamak için aynı kabile tarafından görevlendirildiğini öğrenir. Bu olaydan sonra, yakalamış oldukları casus rehberliğinde yoluna devam eden müslümanlar, gecenin ilerlemiş bir vaktinde, Tayy kabilesinin bir kolu olan Hâtim oğullarının bulunduğu yere gelir-

---

52. el-Vakidî, II, 563.

53. el-Vakidî, II, 563; İbn Sa'd, II, 65.

54. el-Vakidî, III, 984-985.

ler. Baskın anında kabile mensuplarının karanlıktan faydalana-
rak kaçmalarını önlemek maksadıyla saldırıya geçmeyen müs-
lûmanlar, şafakla beraber ani bir hücumla, durumdan babersiz
bir şekilde uykuda olan kişilerin bazılarını öldürürler, bazılarını
da tutsak olarak yakalarlar. Bu baskın sırasında kadınlara, ço-
cuklara, koyun ve deve sürülerine el koyan müslûmanlar, tut-
saklardan İslam'ı seçenleri serbest bırakmışlar, reddedenleri de
öldürmüşlerdir (55).

H. Ali, bu sefer sırasında Fels denilen putu kırmış, kabileye
ait tapınağı yakmış ve bu tapınakta bulunan Resûb, Mihzem ve
el-Yamanî isminde üç kılıcı ganimet olarak almıştır (56).

H. Ali, dönüşte Rekek adındaki bir mevkiye geldiğinde Âli
Hâtim mensupları daşında ele geçirilen köle ve ganimetleri as-
kerlerine dağıtmış, adı geçen üç kılıcı, beşte bir hisseyi ve
Hâtim oğullarına bağılı insanları Medine'ye getirerek H. Pey-
gamber'e teslim etmiştir. H. Peygamber'e teslim edilen kılıçlar,
daha sonra yine H. Ali'ye iade edilmiştir (57). İyi bir netice ile
Medine'ye dönen H. Ali'nin, büyük gazvelerde bir asker olarak
kazanmış olduğı başarıların bir diğeri de, komutan olarak bû
Seriyye'yi sevk ve idare etmekle elde ettiğı görülür.

c. Yemen'e Gönderilmesi

Konumuzla ilgili en geniş bilgiyi el-Vakidî kaydetmektedir:
H. Peygamber, H. Ali'den H. 10 yılının Ramazan ayında Ku-
ba'da askerlerini toplamasını emreder. Oda askerlerini toplar.
H. Peygamber kendisine bir sancak verdikten sonra başına bir
de üç bûklüm bir sarık sarar ve şü emri verir: Git, sağa ve sola

---

55. el-Vakidî, III, 987-988; İbn Sa'd, II, 118.

56. İbnu'l-Kelbî, Kitabu'l-Asnam, 38 (Trk. Trc.: Beyza Düşüngen, Ankara
1969; el-Vakidî, III, 988.

57. İbnu'l-Kelbî, Kitab, 11; el-Vakidî, III, 988; İbn Hişam, I, 89; İbn Sa'd, II,
118.

bakma!" Bu sözü dinlemekte olan Hz. Ali: "ey Allah'ın Elçisi! Bunu nasıl yapabilirim?" Deyince, oda şöyle der: "Onların bulunduğu yere vardığın zaman hemen savaşa girişme, bırak onlar başlasınlar. Eğer seninle savaşırlarsa yine onlarla savaşıma, bırak sizden bir kişiyi öldürsünler, şayet sizden bir kişiyi öldürürlerse yine onlara sert davranma, fakat işledikleri suçtan dolayı kendilerini kına! Yumuşadıklarını göreceksin. Arkasından onlara, "Allah'dan başka Tanrı yoktur" demeye var mısınız diye teklifte bulun; eğer "evet" derlerse, namaz kılacak mısınız? diye sor, şâyet "Evet" derlerse bu sefer, malınızdan zekât olarak pay çıkarıp yoksullarınıza verecek misiniz? diye sor. Eğer "Evet" derlerse artık kendilerinden başka bir şey isteme, Allah'ın bir kişiyi senin elinle hidâyete erdirmesi, senin için üzerine güneş doğan ve batan şeyden (Dünyadan) daha hayırlıdır (58).

Hz. Ali üçyüz kişiden oluşan bir seriyyenin başında yola çıkar ve Mezhic toprağına ulaşınca askerlerini bölüklere ayırır, bunlar bir çok ganimet, esir kadın ve çocuk, deve ve koyun ile geri dönerler. Hz. Ali, ganimetleri, ele geçirilen tutsakları, arkadaşlarından Büreyde b. Husayn'ın idaresine verir. Daha sonra bir toplulukla karşılaşır ve onları İslam'a davet eder, fakat onlar bu teklifi reddederek askerlerine ok atmaya başlarlar. Bu esnada Hz. Ali, sancağı Mesut b. Sinan es-Sülemî'ye verir, Mezhicli bir şahıs meydana çıkarak müslümanları mübârezeye çağırır, karşısına el-Esved b. el-Huzaî es-Sülemî çıkar, bir süre vuruştuktan sonra el-Esved, mezhicli'yi öldürür. Sonra Hz. Ali ve arkadaşları düşman üzerine bir saldırı düzenleyerek onlardan yirmi kişiyi öldürürler ve mezhiclileri bozguna uğratırlar. Bu olaydan sonra Hz. Ali, onları İslâm'a çağırır. Onlar da hemen kabul ederler. Onlardan birisi müslümanlara doğru gelerek İslam'ı kabul ettiklerini resmen bildirir ve mallarının zekâtının alınmasını ister (59).

---

58. el-Vakidî, III, 1079.

59. el-Vakidî, III, 1079-1080; İbn Sa'd, II, 122.

Nakledilen bu bilgilerden anlaşılan şeyin, bu seferin gayesi- nin, kısa çaplı da olsa Yemen'deki kabileleri İslâm'a davet etmek olduğudur. Ceatani, üçyüz kişi gibi az bir topluluktan oluşan bu Seriiyenin Yemen'e gönderilmesini ekonomik sebeplere bağlayarak biraz ganimet için yapıldığını öne sürmektedir ⁽⁶⁰⁾. Fakat yukarıdaki bilgilere iyice bakılırsa, bu iddianın gerçekte bağdaşmadığını görürüz. Zira Hz. Peygamber'in, tavsiyesi ile Hz. Ali'nin uygulaması tam bir uyum arz etmektedir. Elbette ki, karşıdaki topluluk her şeyi reddederek karşı koyarsa, savaş çıkacak ve sonuçta da ganimet ve esirler ele geçirilecektir. Zaten bu uygulama o dönemin bir parçasıdır. Hz. Peygamber'in müş- riklerle olan savaşları da bu şekilde olmamış mıydı?

el-Vakidî, Hz. Ali'nin ganimetleri taksim edişini de şöyle anlatır: "Ali b. Ebî Talib ele geçirmiş olduğu ganimetleri beş kısma ayırır ve kura usûlü bölüştürmeye başlar ve bu kısımlardan birine "Allah'ındır" diye yazar. Sonuçta ilk kura beşte bir hisseye isabet eder ve bu hisseden kimseye bir şey vermeyerek acil bir durumdan dolayı askerlerinden önce, Mekke'ye dönmeye karar verir. el-Fuktuk denilen mevkiye geldiğinde daha çabûk yetiş- mek için, Ebu Rafi'i askerleri ile ganimetler üzerine idareci olarak tayin eder ⁽⁶¹⁾.

el-Vakidî, diğer bir haberde şu bilgiyi aktarır; Hz. Ali'nin bulunmadığı bu esnada arkadaşları, Ebu Rafi'den elbise isterler, o da askerlerden her birine ikişer elbise verir. Seriiye mensupları, Mekke'ye yaklaştığında es-Sidre'de, Hz. Ali tarafından karşılanırlar. Askerlerin üzerinde bulunan elbiseleri gören Hz. Ali, bu duruma çok öfkelenir ve Ebu Rafi'a "bu nedir?" diye sorar. O da "Benden istediler, ben de böyle yapmanın sana kolaylık sağlayacağını düşündüm. Zira senden önceki komutanlar da bu şekilde hareket ederdi" diye cevap verir. Hz. Ali, mezkûr elbiseleri

---

60. Caetani, İslam Tarihi, Trc. Hüseyin Cahit, VII, 35, İstanbul 1925.

61. el-Vakidî, III, 1080-1081.

bazı şahıslardan geri alır. Bu şahıslar, daha sonra Hz. Ali'yi, Hz. Peygamber'e şikayet ederler. Hz. Ali'de kendini şöyle savunur: "Şikayetleri nedir? Ele geçirdikleri ganimetleri onlara dağıttım. Beşte bir hisseyi de sana getirerek görüşünü almak için beklettim, eskiden emirler bazı uygulamalarda bulunur ve bu hisseden istedikleri şahıslara pay verirlerdi. Ben böyle yapmadım, dağıtımını yapman için sana getirdim." Hz. Peygamber, onun bu sözlerini dinledikten sonra bir şey söylemez (62).

el-Vakidî dahil birçok tarihçi, Hz. Ali'nin iki defa Yemen'e gönderildiğini zikretmişse de bu ikinci sefer hakkında pek bilgi verilmemektedir (63). Ayrıca Yemen'de onun bazı yargı işlerine baktığını ve bazı problemleri ustaca çözüme kavuşturduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz (64). Bazı rivayetlerde de onun zekât-cizye amili olarak gönderildiği zikredilir (65). Bunların hepsinin ayrıca gerçekleşmesi imkansız görülmektedir. Zira Hz. Ali uzun müddet Medine'den ayrılmamıştır. Yalnız iki buçuk ay süren bu sefer sırasında kumandanlık zekât-cizye amilliği ve kadılık görevlerini bir arada yerine getirmiş olabilir. Bundan başka bir ihtimal de mümkün görülmemektedir (66).

2. Hz. Ali'nin ilk Üç Halife Devrindeki Faâliyetleri

Hz. Peygamber'in Medine'de hastalanarak ağırlaşması, Hz. Ali'nin iyasî hayatı açısından bir başlangıç noktasıdır. İbn Hişam'ın bir rivayetine göre bu sıralarda Abbas, Hz. Peygamber'in ziyaretinden dönen. Hz. Ali'nin elinden tutarak şu isabetli tavsiyede bulunur: "Ey Ali! Allah'a yemin ederim ki, Abdulmuttalib Oğulları'nın öleceklerini, yüzlerinden anladığım gibi, Hz. Pey-

---

62. el-Vakidî, III, 1081. Ayrıca bkz. İbn Hişam, IV, 250.

63. el-Vakidî, I, 7; İbn Hişam, IV, 290-291; İbn Sa'd, II, 112.

64. Bu konu için bkz. el-Hâkim, III, 136.

65. İbn Nişam, IV, 247; İbn Habib, 125; et-Taberî, II, 400-401.

66. Mustafa Fayda, İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı, 112, Ankara 1982.

gamber'in de yakında öleceğini yüzünden anladım. Gel Allah'ın Elçisi'ne gidelim. Eğer kendisinden sonra devleti idare yetkisi bize verilecekse bunu öğreniriz. Yok eğer bu iş başkalarına kalacaksa ondan bunu bize vermesini isteriz" Hz. Ali, onun bu görüşüne muhalefet ederek şöyle der: "Vallahi ben bunu asla yapamam, vallahi eğer bundan men edilirse, daha sonra onu kim-seden isteyemeyiz" (67). Bu rivayetten de anlaşılacağı gibi, Hz. Ali, Hz. Peygamber dönemindeki askeri deha ve cesaretinin aynısını siyasî hayatındaki bu ilk olayda gösterememiştir. Halbuki, Hz. Abbas'ın hilafet hususundaki görüş ve tavsiyeleri her defasında doğru çıkmıştır. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Hz. Abbas, yine Hz. Ali'yi hilafet konusunda uyarmış ve ona bey'at etmek için halkın arasında elini uzatmasını istemiş, fakat bu sefer de onun bu teklifini geri çevirmiş ve Benî Haşım mensupları dışında kimsenin hilâfete talip olamayacağını savunmuştur.

Müslümanlar Medine'de Hz. Ebu Bekr'e bey'at ettikten sonra mescide dönerler ve bu esnada tekbir sesleri duyulur. Bu sesi duyan Hz. Ali: "bu nedir?" diye sorduğunda, yanında bulunan Hz. Abbas: "Bu, seni, kendisine davet edip de ısrarla reddettiğin şeydir" diye cevap vermiştir (68).

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanlar tarafından halife seçileceği olgusuna gayet olumlu ve gayet iyimser bakmaktaydı. Onun bu görüşünde Hz. Peygamber'e olan yakın akrabalık faktörünün de büyük rolü olmuştur. Zira o, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı olması ve Ehl-i Beyt mensupları arasında ilmi, irfani, fazileti ve kahramanlıkları ile tanınması hasebiyle hilâfet için en uygun şahsîyet olarak kendini görmekteydi. Fakat bütün bu güzel meziyetler yanında, onun bu makamı elde etme yoluda ağır hareket ettiği de bir gerçektir.

---

67. İbn Hişam, IV, 304; Ayrıca bkz. İbn Sa'd, II, 38.

68. İbn Sa'd, II, 39; el-Belazurî, I, 582.

A. Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekr

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Benû Sâide gölgeliğinde toplanmış olan müslümanlar, uzun bir tartışmadan sonra, Hz. Ebu Bekr'e bey'at ederek onu İslam devletine halife seçtiler. Benî Haşim mensupları, Hz. Peygamber'in cenazesi ile meşgul olduklarından dolayı bu toplantıya katılmadılar ⁽⁶⁹⁾. Kaynaklar Hz. Ali'nin, ensar ve muhacirler tarafından halife seçilen Hz. Ebu Bekr'e bey'atı geciktirdiğini ittifakla kaydetmektedir ⁽⁷⁰⁾. Bu konu ile ilgili en detaylı bilgileri İbn Kuteybe'den öğrenmekteyiz. Onun bir haberine göre Sakîfe b. Sâide gölgeliğinde yapılan toplantılardan sonra Benî Ümeyye, Hz. Osman, Benî Zühre, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Abdurrahman b. Avf başkanlığında ayrı ayrı gruplar oluşturarak mescit'te toplanırlar. Hz. Ebu Bekr, Ebu Übeyde ve Hz. Ömer mescide geldikten sonra Hz. Ömer: "Ayrı ayrı gruplar halinde toplandığınızı görüyorum. Kalkın Ebu Bekr'e bey'at edin! Biraz önce ben ve ensar topluluğu ona bey'at ettik." der. Bu söz üzerine önce Hz. Osman ve beraberindeki kişiler ona bey'at ederler. Hz. Ali, Abbas, Zübeyr ve Benî Haşim'e mensup diğer insanlar ise, mescidi bırakarak evlerine dönerler. Fakat sonra Hz. Ömer, Useyd b. Hudayr ve Seleme b. Eşyem'in de yer aldığı bir toplulukla, Benî Haşim mensuplarının toplantı halinde oldukları eve giderek, Ebu Bekr'e bey'at etmelerini isterler. Burada iki taraf arasında bazı sürtüşmeler meydana gelir ve Hz. Ömer ve adamları, Zübeyr'i mescide götürerek Hz. Ebu Bekr'e bey'at etmesini sağlarlar. Bu arada Benî Haşim'e mensup bazı kişiler de Hz. Ebu Bekr'e bey'at eder ⁽⁷¹⁾.

İbn Kuteybe, diğer bir rivayetinde şöyle der: "Ali, Ebu bekr'in huzuruna getirildiğinde "Ben, Allah'ın kulu, aynı zamanda Elçi-

---

69. el-Belazurî, I, 582; Muhammed Ali Mağribi, Ebu Bekr es-Sıddîk, 192, Cidde 1983.

70. İbn Hişam, IV, 207; el-Buharî, V, 177-178; Müslim, III, 1380; el-Belazurî, I, 586; el-Yakubî, II, 105, et-Taberî, II, 448.

71. İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse, I, 18, Kahire 1904.

si'nin kardeşiyim" diyordu. Ona, Ebu Bekr'e bey'at et denildiğinde "Bu iş (halifelik) herkesten evvel benim hakkımdır, size bey'at vermeyeceğim, sizin bana bey'at vermeniz gerekir. Halifeliği, Hz. Peygamber'in akrabası olduğunuzu öne sürerek ensardan aldınız. Bizim elimizden zorla alıyorsunuz. Hz. Muhammed'den dolayı bu işin size ait olması gerektiğini ensara anlatan siz değilmisiniz? Onlar ancak bu sebepten dolayı devlet idaresini size verdiler. Ensara karşı savunduğunuz aynı görüşü size karşı savunmak gerekirse, bilmelisiniz ki, Hz. Muhammed'in dirisine ve ölüsüne biz daha layıkız. Eğer iman ediyorsanız bize uyunuz. Aksi halde bilerek zulmetmiş olursunuz." şeklinde bir konuşma yapar. Sonra Ömer bey'at konusunda ısrar edince, Ali: "Ey Ömer! Ben söylemiş olduğun sözü kabul etmiyorum ve ona bey'at etmeyeceğim." der. Bu arada Ebu Ubeyde Ali'ye hitaben şöyle der: "Ey amca oğlu! Sen daha gençsin, onlar kaviminin yaşlılarıdır, sen onlar kadar tecrübeli değilsin. Ebu Bekr'i halifelik için senden daha güçlü, dayanıklı ve bilgili görüyorum. Sen bu işi (hilâfeti) ona bırak, eğer yaşarsan, dinin, ilmin, idrâkin, geçmişin, nesebin ve Peygamber'in damadı olmandan dolayı bu senin hakkındır ve sen bu iş için biçilmiş kaftansın." Bunun üzerine Hz. Ali: Allah, Allah ey muhacirler! Muhammed (S.A.V.)'in araplar üzerindeki otoritesini evinin içinden alarak evlerinize taşımayın ve Ehl-i Beyti'ni insanlar arasındaki makamından uzaklaştırmaya çalışmayın! Ey muhacirler! bu iş için biz, sizden daha uygunuz, çünkü bizden, Allah'ın dini hususunda fakîh olan, Allah'ın Elçisi'nin sünnetini çok iyi bilen, idarî meselelere vâkıf olan ve kötü durumlarda olanları savunan insanlar vardır. Kötü heveslere kapılmayın! Allah'ın yolundan saparsınız haktan daha uzaklaşırsınız." diyerek görüşünü dile getirir.

Hz. Ali bu tartışmalardan sonra, Hz. Fatıma ile birlikte ensar topluluğunun temsilcilerini ziyaret ederek onlardan kendisini desteklemelerini ister. Onlar da: "Ey Allah'ın Elçisi'nin kızı (Hz.

Fatıma) eşin Ali, bu iş için Ebu Bekr'den önce bize gelmiş olsaydı ondan başkasını seçmezdik diyerek bu konudaki düşüncelerini aktarırlar. Onlardan umudunu kesen Hz. Ali ise şöyle der: "Allah'ın Elçisi'ni defnetmeden na'şını evde bırakarak insanların iktidar kavgasına mı katılacaktım?" Fatıma'da: "Ebu'l-Hasan yapılması gereken şeyi yaptı, Allah'da onları yaptıkları işten dolayı hesaba çeker." diyerek bu olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirir (72).

Medine'nin yerli halkı olan ensar topluluğu, Hz. Ali'ye büyük sempati duymaktaydı. Hz. Ali Sakife toplantısına katılmış olsaydı belki de onu seçeceklerdi. Nitekim adı geçen toplantıda Abdurrahman b. Avf'ın, bir konuşma yaparak, "Ey Ensar topluluğu! Sizlerin fazileti büyükse de aranızda Ebu Bekr, Ömer ve Ali gibi insanlar yoktur." demesi üzerine ensardan el-Munzir b. el-Erkam, ona şöyle cevap vermiştir: "Biz, zikrettiğin kişilerin faziletlerini inkar etmiyoruz. Hele onların arasında bir şahıs var ki, hilâfete talip olsaydı, geri çevirmezdik. Burada kastedilen şahıs şüphesiz ki, Ali b. Ebî Talib'dir (73). Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen başka insanlar da vardı. Bunlardan birisi de Ebu Süfyan b. Harb'dı. Ebu Süfyan, Hz. Ebu Bekr'e bey'at etmek için toplanan insanların yanına gelerek: "Ben bir duman görüyorum, onu kandan başka bir şey söndüremez Ey Abdumenâf Oğulları! Ebu Bekr kimdir? Nerede o iki pısrık adam (Hz. Abbas ve Hz. Ali'yi kastediyor)" şeklinde konuşmuştur. Daha sonra Hz. Ali ile görüşmüş ve ona: "Ey Ebu'l-Hasan uzat elini sana bey'at edeyim" demiş, fakat Hz. Ali'nin ona cevabı şöyle olmuştur: "Vallahi sen bu davranışınla fitne çıkarmak istedin. Madem ki, İslam'a kötülük yapmak niyetin desin, senin nasihatine ihtiyacımız yoktur." (74). Hz. Ali, bey'at esnasında Medine'de bulunmayan Halid b. Said adında bir şahsın da buna benzer bir talebini geri çevirmiştir (75).

---

72. İbn kuteybe, el-İmâme, I, 18-20.

73. Bkz. el-Yakubî, II, 102-103.

74. el-Taberî, II, 449.

75. el-Yakubî, II, 105.

Kaynakların çoğu, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'e, Hz. Fatıma'nın ölümünden sonra bey'at ettiğini bildirir. Fakat bu bey'atın tarihi hakkında birbirini tutmayan rivayetler bulunmaktadır. Kimisi bey'atın ancak altı ay sonra, kimisi yetmişbeş gün, kimisi de yüz gün sonra gerçekleştiğini ileri sürer⁽⁷⁶⁾.

Müslim, bir haberinde Hz. Fatıma'nın öldükten sonra Hz. Ali tarafından gece vakti defnedildiğini ve Hz. Ebu Bekr'in cenaze törenine katılmasına izin verilmediğini kaydeder⁽⁷⁷⁾. Hz. Ali, Hz. Fatıma öldükten sonra, Hz. Ebu Bekr'e haber göndererek evine gelmesini ister. O'da bu istek üzerine Hz. Ali'nin evine gider. Burada Hz. Ali şu konuşmayı yapar. "Ey Ebu Bekr! Biz senin faziletini ve Allah'ın sana bahşetmiş olduğu değeri bilmekteyiz. Allah'ın sana vermiş olduğu hayır ve nimetleri kıskanmadık. Fakat sen hilâfet konusunda kendi düşüncenle hareket ettin, Allah'ın Elçisi'ne olan yakınlığımızdan dolayı bizim de bunda hakkımız olduğunu düşünüyorduk." Bu sözleri dinleyen Hz. Ebu Bekr ağlamaya başlar ve duygularını şöyle dile getirir: "Nefsimin elinde olduğu Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber'in akrabalarını, akrabalarımın daha fazla severim. Fakat aramıza soğukluk sokan bu mallar (Hz. Peygamber'in Fedek'deki hissesini kastediyor) hususunda asla doğruluktan ayrılmadım. Ben ancak, Peygamber'in yaptığı birşeyi yapmaya çalıştım." Bu toplantı sırasında Hz. Ali, Hz. Ebu Bekr'e bey'at konusunda söz verir ve ertesi sabah da Mescide giderek ona bey'at eder⁽⁷⁸⁾.

Bey'at olayından sonra Hz. Ali ile Hz. Ebu Bekr'i uyumlu bir ilişki içerisinde görmekteyiz. Hz. Ebu Bekr, İslam devletini ilgilendiren önemli meselelerin çözümü için, Hz. Ali'nin görüşüne başvurur ve onun tevsiyelerine değer verirdi. Halife, Şam'ın fethedilmesi konusunu görüşmek için müslümanları topladığında

---

76. Bkz. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 24; el-Belazurî, I, 586; et-Taberî, II, 448; el-Makdisî, Kitabu'l-Bed' ve't-Tarih, V, 20, Şalevn 1916.

77. Müslim, III, 1380-1381.

78. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 26, el-Belazurî, I, 586; et-Taberî, II, 448-449.

H. Ali'nin de görüşüne başvurmuş, oda: "Eğer kendin gidersen veya başka bir şahsın komutasında bir ordu gönderirsen inşallah muzaffer olursun" diyerek fikrini bildirmiştir. Bu sözleri duyan H. Ebu Bekr "Beni sevindirdin Allah'da seni dünya ve ahirette sevindirsin" şeklinde iyi dilekte bulunmuştur⁽⁷⁹⁾.

el-Buharî bir defasında H. Ebu Bekr ile H. Ali'nin ikinci namazından sonra mescitten çıkarak yürümeye başladıklarını ve bu sırada H. Hasan'a rastladıklarını, Halifenin onu kucağına alarak: "Babama kasem olsun ki, Peygamber'e benziyor, Ali'ye benzemiyor" şeklinde yakınlık gösterdiğini ve H. Ali'nin de bu söze gülüştüğünü kaydeder⁽⁸⁰⁾.

Bir yerde H. Ali şöyle der: "Allah, Ebu Bekr'e kendi Peygamberi'nin dili ile "Sıddîk" Lâkabını verdi" ⁽⁸¹⁾. O, diğer bir konuşmasında da H. Ebu Bekr ile H. Ömer'i şöyle tanıtır: "Bu ümmetin Peygamber'den sonra en hayırlısı Ebu Bekr ve Ömer'dir." ⁽⁸²⁾.

Bir defasında, H. Ali'ye, H. Ebu Bekr ile H. Ömer sorulmuştur. O da bu iki sahâbi hakkında şöyle demişti: "Tam uzmana rastladın. Vallahi ikisi de doğru imamdı, ikisi de dünyadan aç karınla ayrıldılar." ⁽⁸³⁾.

Vefatı sırasında çevresindekiler H. Ali'ye: "Bize halife tayin etmeyecek misin?" diye sorarlar, oda şöyle der: "Allah'ın Elçisi halife tayin etmediki, ben de edeyim, fakat Allah, insanlara hayır ihsan etmek isterse Peygamber'den sonra insanları hayırlı bir kişinin idaresinde topladığı gibi, onları da benden sonra hayırlı bir kişinin idaresine verir." ⁽⁸⁴⁾

---

79. el-Ezdi, Tarihu Futuhi's-Şam, Thk.: Abdulmun'im Abdullah Amir, 1-4, Kahire 1970.

80. el-Buharî, IV,227.

81. Bkz. es-Suyutî, Tarihu'l-Hulefa, 42, Beyrut 1974.

82. Ahmed b. Hanbel, I, 106.

83. İbn Abdîrabbih, IV, 261.

84. es-Suyutî, 9.

Bütün bunların yanında Hz. Ali, oğullarından birini Ebu Bekr olarak adlandırmıştır (85). Bu da onun, Hz. Ebu Bekr'e beslemiş olduğu iyi niyet, sevgi ve saygının canlı bir örneği olsa gerektir.

Bir rivayete göre Hz. Ebu Bekr vefat edince, Hz. Ali ağlayarak onun evine koşmuş ve kapısı önünde övgü dolu şu konuşmayı yapmıştır: "Ey Ebu Bekr! Allah sana rahmet eylesin, sen milletin ilk müslümanı, iman yönünden en sadıkı, en inançlısı, zenginlik bakımından en cömerti, Allah'ın Elçisi'nin en iyi koruyucusuydun..." (86).

Bütün bu rivayetlerden anlaşılıyor ki, bey'at konusunda ortaya çıkan küçük problemler, kısa bir zaman sonra Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekr'e bey'at etmesiyle son bulmuş ve yerine Hz. Peygamber devrindeki gibi birlik, beraberlik ve genç İslam devletini yaşatma fikri hakim olmuştur.

B. Hz. Ali ve Hz. Ömer

Kaynaklarda Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekr tarafından halife tayin edilmesi olayına tepki gösteren veya bu karara fiilen karşı çıkan herhangi bir sahabinin ismine rastlamadık. Hz. Ebu Bekr'in halife seçilmesinden sonra, ona bey'atı birkaç ay geciktiren Hz. Ali'nin de, Hz. Ömer'in halife tayin edilmesi olayına siyasi bir tepkisi olmamıştır. Aksine bu iki sahabe arasında sürekli güçlü bir dialog, iş birliği ve karşılıklı sevgi ve saygıya rastlamak mümkündür. Hatta Hz. Ömer'in devlet yönetimi ile ilgili meseleler de Hz. Ali'ye danıştığını, bu hususta ondan gelen görüş ve tavsiyelere harfiyen uyduğunu görmekteyiz. Hz. Ömer halife olarak görevine başladığı zaman Hz. Ali, ona şöyle demişti: "Eğer arkadaşına (Hz. Ebu Bekr) kavuşmak istiyorsan gömleğini kısalt, şalvarının tersini giy Na'lını (terliğini) yama, ayakkabını kendin tamir et, dünyaya karşı hevesini azalt ve doymadan sofradan çekil!" (87)

---

85. el-Câhız, el-Osmaniyye, 237.

86. İbn Abdırabbih, IV, 265.

87. er-Rahabi, Fıkhu'l-Mülük ve Mifahu'r-Ritac el-Mursad' ala Hizâneti Kitabi'l-Harac, Thk.: Ahmed Ubeyd el-Kabisî, I, 128, Bağdat 1973.

et-Taberî'nin bir haberinde, Hz. Ali'nin yukarıdaki sözlerinin Hz. Ömer tarafından benimsendiğini görüyoruz. Hz. Ömer halife olduktan sonra daha önce devlet tarafından Hz. Ebu Bekr'e tahsis, edilen belli miktardaki para yardımının (atiyye, maaş) ona da verildiğini müşâhede ediyoruz. Bu maaşın, halifenin moral ihtiyaçlarını karşılayamadığını gören ashab (Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr) aralarında anlaşarak bu miktarı yükseltmek isterler. Fakat Hz. Ömer'in bu konudaki titizliğini kavradıklarından meseleyi önce kızı Hafsa'ya iletirler. Oda konuyu Hz. Ömer'e açar. Halife de adı geçen şahıslara nakletmesi için Hz. Hafsa'ya şunları söyler: "Ey Hafsa! Onlara deki, Allah'ın elçisi her şeyi ölçtü ve gereksiz olanlarını yapmaktan uzak durdu. Ben de aynı şekilde ölçtüm ve onlardan uzak kalacağım, benle iki arkadaşım (Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekr) bir yere gitmek için yola çıkan üç yolcu gibiyiz, birinci şahıs hazırlıklı gitti ve arzu ettiği menzile ulaştı, sonra onları üçüncü kişi izlemeye başladı. Eğer onların yürüdüğü yolda yürümeye devam ederse ve onların yetindikleri azıkla yetinirse, onlara kolayca ulaşacak ve onlarla beraber olacaktır. Aksi halde onlara asla kavuşmayacaktır." (88). Hz. Ömer'in bu açıklaması, Hz. Ali tarafı. Jan daha önce Halife'ye söylenen sözlerle tam bir uyum göstermektedir.

Hz. Ali ve Hz. Ömer arasındaki olumlu ilişkiler bir kısım istişare ve övgü zincirinden anlaşılır. Ayrıca bu iki İslam büyüğü arasında kız alış verişinden doğan bir akrabalık olgusu da söz konusudur. Zira Hz. Ömer, halifeliği döneminde Hz. Ali'nin kızı Ümmü Kulsûm ile evlenmiş ve ondan iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu evlenme olayı kaynaklarda şöyle anlatılır: Hz. Ömer, Ümmü Kulsûm'u, babası Hz. Ali'den ister. Hz. Ali, yaşının küçüklüğü nedeniyle kızının daha evlenme çağında olmadığını ileri sürer. Fakat o, Halife'nin bu konudaki ısrarı karşısında, kızı Ümmü Kulsûm'u yanına çağırarak eline bir kolye verir ve ona

---

88. et-Taberî,II,111-112.

şöyle der: “Şu kolyeyi Mü'minlerin Emîr'i Ömer'e götür ve ona beğenip beğenmediğini sor. Ümmü Kulsûm, babasının bu sözü üzerine Hz. Ömer'in evine gider. Hz. Ömer kolyeyi ve dolayısıyla Ümmü Kulsûm'u görünce: “Ne kadar iyi, ne kadar güzel, babana söyle hiç de dediği gibi değil” der ve müstakbel eşi hakkındaki görüşünü bildirir. Bu olaydan sonra Hz. Ali ve aile fertleri konuyu görüşerek Ümmü Kulsûm'u, Hz. Ömer ile evlendirmeye karar verirler. Hz. Ömer mihir olarak onbin dirhem ödedikten sonra Ümmü Kulsûm'u nikahlar. Arkasından da muhacirlere gelerek “Beni evlendirin” der. Muhacirler” kiminle evleniyorsun ey Mü'minlerin Emîr'i!” diye sorduklarında, Hz. Ömer: “Ali'nin kızı Ümmü Kulsûm'u nikahladım, çünkü Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu duydum; “Kıyâmet gününde benim nesebim ve sebebim dışında bütün nebeb ve sebepler tükenecektir” der. Tarihçilerin bildirdiklerine göre Hz. Ömer, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Kulsûm'la, H. 17 yılın Zilka'de ayında evlenmiştir (89).

Biz burada İslam fetihlerinin başlangıcı ile sonrasında Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında yapılan bazı istişare ve çalışmaları da ele almak istiyoruz. H. 21 yılında vuku bulan Nihâvend Savaşı'ndan önce Hz. Ömer Medine'de bir toplantı yapar ve şöyle der: “Ey Arap milleti! Allah sizi İslam'la şereflendirdi. Dağınık bir durumdayken hepinizi bir bütün yaptı. Yoksulluktan kurtararak zengin kıldı. Düşmanlarınızla karşılaştığınız her yerde sizleri muzaffer eyledi. Böylece sizi yenemediler. Şeytan, Allah'ın nurunu söndürmek için gruplar topladı. Şu elimde bulunan mektup, Ammar b. Yasir'den geldi. Kumis, Taberistan, Dünbâvend, Cür-can, Rey, İsfahan, Kum, Hemedan, Mahîn ve Masebezân halklarının, Kufe ve Basra'da bulunan kardeşlerinize saldırmak ve onları topraklarından çıkarıp, memleketinizde size saldırtmak için hükümdarlarına istekte bulunmuşlardır. Bana bu konu hakkındaki görüşlerinizi belirtin!” Toplantıda bulunanlardan Hz. Tal-

---

89. İbn İshak, 232; el-Yakubî, II, 127; et-Taberî, III 168; el-Hâkim, III, 142.

ha: "Ey Mü'minlerin Emîri! Problemler seni bilgili yaptı, yıllar seni tecrübeli kıldı. Sen idarecisin, emir ver itaat edelim, bizi savaşa gönder hemen gidelim" diye görüşünü açıkladıktan sonra, Hz. Osman şu görüşü ileri sürer: "Ey Mü'minlerin Emîri! Şam halkına mektup yaz, Şam'dan yürüsünler. Yemenilere haber gönder, Yemen'den hareket etsinler. Basralılara buyruk ver, Basra'dan yürüsünler, sen de buradaki insanlarla beraber Ku-fe'ye doğru ilerle, böylece orada muazzam bir ordu meydana gelmiş olur. Eğer bunu yaparsan topluluk ve nefer bakımından onlardan daha güçlü olursun." Hz. Osman'ın görüşü toplantıya katılan bir çok şahıs tarafından uygun görülür. Fakat Hz. Ömer, Hz. Ali'ye bakarak: "Ey Ebu'l Hasan! Sen ne dersin" diye sorunca, oda şöyle der: "Eğer Şam halkını Şam'dan buraya getirtirsen, Rumlar onların topraklarına girerler. Yemenlileri, Yemen'den hareket ettirirsen, topraklarına Habeşlileri sokmuş olursun ve eğer buradan ayrılırsan her taraftan düşmanlar sana karşı harekete geçer. Böylece geride bıraktığın aileler maiyyetindeki neferlerden daha önemli hale gelir. Farisler seni ve ordunu gördükleri zaman, "bunlar Arapların bütün ağırlıklarıdır" diyeceklerdir. Biz, Peygamber dönemi ile diğer dönemlerde nefer sayısının çokluğu ile savaşmadık. En iyisi Şam halkına yaz, üçte ikisi orada kalsın, diğer üçte biri de bize doğru hareket etsin, diğer bölgelere de aynı şekilde davran." Bu sözleri duyan Hz. Ömer: "Ben de bu görüşü benimsiyorum ve aynısını düşünmüştüm, mesele hakkındaki fikirlerinizi öğrenmek istemiştım" diyerek adı geçen bölgelere mektup gönderir (90).

Hz. Ömer zamanında İslam orduları tarafından gerçekleştirilen fetihler neticesinde, özellikle de İran fetihleri esnasında bol miktarda ganimet ele geçirilmişti. Bu ganimetlerin dağıtımı hususunda yine Hz. Ali'ye danışıldığını müşahade etmekteyiz. Et-Taberî, Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından İran'da ele geçirilen bü-

---

90. et-Dineverî, el-Abaru't-Tıval,134, Kahire 1330; et-Taberî,II,I,208.

yük bir halıdan söz etmektedir. Rivayete göre Sa'd bu halıyı Medine'ye getirterek Hz. Ömer'e teslim etmiş, o da ashabı toplayarak görüşlerine başvurduktan sonra çok farklı tavsiyelerle karşılaşmıştır. Bu arada Halife, Hz. Ali'nin fikrini sormuş, o da şu tavsiyede bulunmuştur: "Dünyada ödeyip gittiğinden, giyip eskittiğinden ve yiyip tükettiğinden başka herhangi bir şeye sahip olamayacağına göre, niçin ilmini cehâlete, yakînen bildiğini şüpheye tercih ediyorsun." Hz. Ömer'de ona: "Benim için doğru söyledin ey Ali!" diyerek adı geçen halıyı parçalara ayırarak Medine'deki sahabilere dağıtmış, bu arada halının bir parçası da Hz. Ali'ye düşmüştü. O da payına düşen kısmı yirmibin dirheme bir tüccara satmıştı ⁽⁹¹⁾.

Hz. Ömer'in Irak'ın fethinden sonra ele geçirilen topraklar konusunda da, Hz. Ali'nin görüşüne göre hareket ettiği bir gerçektir. Ebu Ubeyde'den gelmen bir haberde şöyle denilmektedir: "Ömer, Irak topraklarını, savaşa katılan müslümanlara dağıtmak ister. Bu iş için bir nüfus sayımı yapılmasını emreder. İşlem neticesinde her askere üç çiftlik verileceği anlaşılır. Halife, bu problemin çözümü için ashabın görüşüne başvurur. Hz. Ali, ona bu toprakları askerlere dağıtmamasını ve belli bir vergi karşılığında oraların yerli halkı olan çiftçilere bırakmasını tavsiye eder. Hz. Ömer de, onun bu tavsiyesini uygular ve adı geçen toprakları haraç karşılığında sahiplerine bırakır ⁽⁹²⁾.

Hz. Ömer, Kâbe'de bulunan değerli taşlar konusunda da Hz. Ali'nin tavsiyelerine göre hareket etmiştir. Hz. Ali'nin bu konudaki açıklaması şöyledir: "Kur'an, Peygamber'e indirildiği zaman dört çeşit mal bulunmaktaydı. Müslümanlara ait olan özel mallar ki, bunları miras sahiplerine dağıttı. Fey malları ki, bunları savaşlara katılan askerlere taksim etti. Beşte bir hisse, bunun nasıl kullanılacağını zaten Allahu Teâlâ bizzat kendisi belirledi.

---

91. et-Taberî, II, 130.

92. İbn Asakir, Tarihu Medineti Dımaşk, Thk.: Salahaddin el-Muneccid, I, 581, Dımaşk 1954.

Dördüncüsü zekât malları idi. Bunların da Allah istediği gibi pay edilmesini emretti. Kâbe'de bulunan değerli taşlar, o zaman da orada bulunmaktaydı. Allah, onları olduğu gibi bıraktı. Onları unuttuğundan dolayı yerli yerinde bırakmadı. Zira bu taşların yeri ona gizli değildi. Onları, Allah ve Elçisi'nin yerinde bıraktığı gibi sen de bırak!" Bu söz üzerine Hz. Ömer: "Sen olmasaydın kötülüklerimiz gözükecekti" demiş ve adı geçen değerli taşlara dokunmamıştır (93).

Hız. Ömer ile Hz. Ali arasındaki bu dialog yanında kaynaklarda bir de bu iki sahabinin karşılıklı olarak birbirlerinin iyi yönlerini dile getirdiklerini de görmekteyiz. Bir adam, Hz. Ömer'in yanında Hz. Ali'nin aleyhinde konuşur. Halife; buna çok sinirlenir ve ona şöyle der: "Şu mezarda yatan insanı tanıyorsun, O, Muhammed b. Abdillâh b. Abdulmuttalib'dir. Ali b. Ebî Talib ise, Abdulmuttalib'in torunudur. Ali hakkında ancak hayırlı sözler söylemelisin! Zira ona eziyet edersen şu mezardaki değerli insana (Hz. Peyamber) eziyet etmiş olursun." (94).

Bir yerde Hz. Ali, Hz. Ömer hakkında şöyle der: "Allah'ın Elçisi'nden sonra insanların en hayırlısı Ebu Bekr sonra da Ömer'dir. "Diğer bir yerde de onu şöyle tanıtır: "Kur'an'da Ömer'in görüşünden bir görüş vardır". Hz. Ömer hakkındaki şu söz de Hz. Ali'ye aittir: "Sükûnetin, ancak Ömer'in dilinden çıkan nutukla gerçekleşeceğini iyi bilirdik." (95).

İbn Abbas'dan gelen bir haberde şöyle denilmektedir: "Ömer b. el-Hattab vefat ettikten sonra cesedi yatağına konulmuştu. İnsanlar çevresini sarmış, onun için dua ediyor Kur'an okuyorlardı. Ben de orada bulunuyordum. Tam bu sırada arkamda duran birisi iki omuzuma dokundu. Döndüm baktım ki, Ali'dir. Sonra Ömer'in na'şına doğru yaklaştı ve ona şefkatle şöyle dedi: "Al-

---

93. Nehcû'l-Belâğa, Thk.: Hasan Nail el-Marsifi, II, 263, Mısır (Trz.).

94. Kandehevî, Hayatu's-Sahabe, II, 492, Kahire 1968.

95. İbn Abdî'l-Berr, II, 464; es-Suyutî, 110-114.

lah'a kavuştuğum zaman senin amelinden daha çok sevdiğim bir amelin bulunmadığını açıklayacağım. Allah, seni diğer iki arkadaşınla (Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekr) beraber kılacaktır diye hep düşünür dururdum. Zira Allah'ın Elçisi her zaman: "Ebu Bekr ve Ömer'le oturdum, Ebu Bekr ve Ömer'le girdim" şeklinde konuşurdu. İsterim ki, Allah, seni onlara kavuştursun" (96).

Yukarıdaki rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında var olan dialogun, sevgi, saygı ve hoşgörünün sınırları çok geniş görülmektedir. Hz. Ömer'in on yıllık halifeliği boyunca Hz. Ali, devlet idaresiyle ilgili meselelerin çözümü konusunda onu hep desteklemiş, ayrıca fikhî meselelerde de isabetli görüşlerini açıklayarak, Halife'nin omuzlarına yüklenen hilâfet yükünü bir nebze de olsa hafifletmeye çalışmıştır (97). Hz. Ali, bu olumlu davranışları ile yapılan fetihler neticesinde sınırları genişleyen, sorumlulukları bir hayli artan yeni, genç ve dinamik İslam devletine büyük hizmetler ifa etmiştir. Buna karşılık Hz. Ömer'de Ehl-i Beyt'den biri olması, Hz. Peygamber'in yakın akrabası ve damadı olması, derin ilmî kabiliyeti, Kur'an'a ve sünnete vukûfu ve İslam'ın yayılması uğrunda yapılan savaşlardaki üstün başarıları sebebiyle, hilâfeti boyunca Hz. Ali'ye büyük değer vermiş, şahsına her zaman ve her yerde sevgi ve saygı göstermiş, meselelerin çözümünde görüşlerini değerlendirmiş ve bu görüşleri seve seve uygulamaya koymuştur. Bu iki sahabe arasındaki diyalog, uyum ve anlayışı, Hz. Peygamber döneminden sonraki hiç bir dönemde görmek mümkün değildir. Şüphesiz ki, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Osman dönemlerinde de bazı meseleler hususunda Hz. Ali'nin görüş ve tavsiyelerine başvurulmuştur (98). Fakat bunlar birkaç istisnâreden öteye geçmemiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali'den gelen (bazı istisnalar dışında) (99) hiç bir gö-

---

96. Müslîm, IV, 1858-1859; İbn Mâce, I, 37-38.

97. Bkz. İbn Abdî'l-Berr, III, 43.

98. el-Ezdî, Tarihu Futuhi's-Şam, 1-4.

99. Bu istisnalar için bkz. el-Vakidî, II, 697-398; el-Mesudî, Murûcu'z-Zehbe ve Ma'dini'l-Cevher, II, 317, Kahire, 1938.

rüş ve tavsiyeyi kulakardı etmemiştir. Hz. Ömer'in bu olumlu ve gerçekçi davranışı da, İslam devletini idare etmek açısından büyük faydalar sağlamıştır. Kısacası, bu iki İslam dehâsı, birbirini çok iyi tanımakta ve İslam devletinin bekası uğruna omuz omuza çalışmaktaydılar. Aksi halde, İslam, dünyanın bu kadar geniş bölgelerine nasıl yayılabilirdi.

C. Hz. Ali ve Şura Meselesi

Bilindiği gibi bundan önceki konuda Hz. Ali ile Hz. Ömer arasındaki ikili ilişkilere değinmiştik. Şüphesiz ki, bu ilişkiler hiç değişmeden Hz. Ömer'in ölümüne kadar devam etmiştir. Hatta biraz sonra anlatacağımız gibi bazı mülâhazalardan onun belirlediği altı kişilik şura heyeti içerisinde hilâfete en layık aday olarak Hz. Ali'yi gördüğü de anlaşılmaktadır. Hz. Ömer, şura meselesini daha hayattayken gayet etraflıca düşünmüş, tayin edeceği altı sahabiye teker teker, bütün vasıfları ile birlikte gözden geçirmiş ve nihayet kararını vermiştir. Fakat kaynaklarda yer alan bazı rivayetlerden anlaşılabacağı gibi, Hz. Ömer'in Hz. Ali'yi halife tayin etme hususunda bazı tereddütleri bulunmaktadır. Onun bu tereddütleri hangi sebeplerden kaynaklanmakta ve aralarındaki tüm olumlu ilişkilere rağmen neden, Hz. Ebu Bekr'in, onu, halife yaptığı gibi, tezkiye usûlü Hz. Ali'yi halife tayin etmedi. İşte burada kaynaklarda geçen haberler çerçevesinde konuyu tesbit etmeye çalışacağız.

Bir habere göre Hz. Ömer, Hz. Ali hakkında şöyle der: "Eğer Peygamberlerinin sünnetine göre onları idare edecekse, o, bu iş için en iyileridir. Biz, şakacı oluşundan dolayı onu ayıplardık" (100).

İbn Kuteybe'nin bir haberine göre Hz. Ömer, topladığı altı kişilik şura heyeti arasında yer alan Hz. Ali'ye hitaben şöyle konu-

---

100. es-San'anî, el-Musannaf, Thk. Habiburrahman el-A'zamî, V., 448, Hindistan 1970.

şur: "Onu (hilâfeti) çok arzu etmen, seni halife tayin etmeme engel olmaktadır. Ey Ali! Eğer seçilirsen, hak ve doğruluk bakımından kaviminin en iyisisin (101).

et-Taberî, bu konuda daha değişik bir rivayet nakleder: Ömer b. el-Hattab'a "Ey Mü'minlerin Emir'i! Bir tavsiyede bulunsaydın" diye sorulduğunda, Ömer, şu açıklamada bulundu: "Sizi adaletle idare edecek en iyinizi tayîn etmeği çok isterdim (bu arada Ali b. Ebî Talib'i göstermiş). Fakat hayattayken ve öldükten sonra sorumluluğunu yüklenmek istemiyorum. Size Peygamber tarafından "Onlar cennetlikler" diye vadedilen şu şahısları tayîn ediyorum (102).

Konuyla ilgili son bir rivayet de yine İbn Kuteybe'nin el İmâme ve's Siyâse adlı eserinde geçer. Burada Hz. Ömer, ölüm döşeğinde yatarken, Hz. Ali'ye şu tavsiyede bulunur: "Bu Ashab, senin hakkını, Allah'ın Elçisi'ne olan yakınlığını ve Allah'ın sana vermiş olduğu ilmini, fakîhliğini ve dindarlığını elbette ki bilmektedir, seni seçebilirler. Ey Ali! eğer halife olursan Allah'dan sakın ve Haşim Oğulları'nı insanların üzerine musallat etme." (103).

Yukarıdaki haberlere bakıldığında Hz. Ömer'in hilâfet için daha ziyade Hz. Ali'yi tercih ettiği anlaşılır (104). Fakat onu, bunu yapmaktan alıkoyan sebeplerin başında iki önemli nokta yer almaktadır. Birisi, Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekr dönemindeki ilk siyasî girişimleri ve Hz. Peygamber'in vefatından beri hilâfete talip olmasıdır ki, bu istek mezkûr makam için kendinde gördüğü bazı vasıflardan ileri gelmekte olup, İslam devletine Halife seçileceği güne kadar sürmüştür. Diğeri ise, cahiliye döneminden beri va-

---

101. İbn Kuteybe, el-İmâme, 41.

102. et-Taberî, III, 264.

103. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 42. Bkz. el-Belazurî, I, 501.

104. Bir habere göre Hz. Ömer şöyle der: "Saçı döküğü (Ali'yi) seçerlerse, onlara doğru yolu gösterir." Bkz. es-San'anî, V, 446-447.

rolan ve Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer zamanında nisbeten etkisini kaybeden Benî Haşim ve Benî Ümeyye çekişmesinin yeniden alevlenmesi endişesidir. Hz. Ömer bu sonuncu noktayı göz önüne alırken çok haklı görünmektedir. Zira vefatından hemen sonra bu iki ailenin devlet idaresinde söz sahibi olacağı kaçınılmazdı. Hz. Ömer bu meseleyi çok önceden kavramış ve ona göre de tedbirini almıştı. Nitekim Hz. Osman ve Hz. Ali dönemi siyasî olaylarına bakıldığında Hz. Ömer'in çok ileri görüşlü bir devlet adamı olduğu kendiliğinden anlaşılabacaktır.

Hz. Ömer hilâfet makamı için altı kişilik bir sahabe grubunu şura ilan edip, üzerindeki ğair sorumluluktan kurtulmuş olarak H. 23 yılında vefat etti ve Hz. Aişe'nin evinde, Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekr'in yanında defnedildi (105). Hz. Ömer'in ölümü ile beraber Hz. Ali'nin hilâfet uğrunda ikinci aktif siyasî girişimi resmen başlamış oldu. Belazurî'nin bir haberine göre Hz. Ömer vurduktan hemen sonra Hz. Abbas, Hz. Ali'ye şu tavsiyede bulunmuştu: "Evinde otur, şuraya katılma! Halife seçilmene kimse karşı çıkmayacaktır" (106). Aslında Hz. Ali şura üyeleri arasında şansının zayıf olduğunu biliyordu. Zira Hz. Ömer şurâ heyetinde yer alan şahıslara, Abdurrahman b. Avf'ın içinde bulunduğu gruptan yana oy kullanmaları için önceden direktif vermiştir. Hz. Ali, daha o sıralarda ümitsizliğe düşmüş ve doğruca amcası Abbas'a giderek şu açıklamada bulunmuştur: "Sa'd, amcası oğlu Abdurrahman'a karşı gelmez, Zübeyr ile Talha benden yanadır. Abdurrahman, Osman'ın eniştesidir. Bu yüzden birbirine muhalefet etmezler. Zübeyr ile Talha benden yana oy kullansalar bile benim için bir yararı olmaz. Çünkü İbn Avf diğer grupta yer almaktadır (107).

---

105. et-Taberî, III, 265.

106. el-Belazurî, I, 509.

107. el-Belazurî, I, 505. Hz. Ömer'in tayin etmiş olduğu şurâ heyeti şu altı sahabiden oluşmaktaydı: Ali b. Ebî Talib, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. el-Avvam, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebî Vakkas. Bkz. el-Buharî, I, 503.

Siyasî durum bu safhadayken, İslam devletine yeni halife seçme çalışmaları, şuranın yetkili adamı Abdurrahman b. Avf tarafından başlatılır. Hz. Ali, Abdurrahman'dan, yeni halifeyi seçerken şahsî duygu ve heveslere göre hareket etmemesini, İslam ümmetinin genel durum ve menfaatlarını göz önünde tutarak içtihat yapmasını ve akrabalık olgusunu ölçü alarak tutmamasını ister. O da bu tavsiyeyi memnuniyetle yerine getireceğine yemin eder ve şura üyelerinden bey'at edeceği kişiye karşı muhalefet etmemelerine dair söz alır. Onlar da bu şartını kabul eder. Sonra Hz. Ali'nin elini tutarak şöyle der: "Sana bey'at edersem Abdulmuttalib Oğulları'nı insanların üzerine musallat etmeyeceğine, Allah'ın Elçisi'nin sünneti üzerine yürüyeceğine ve ondan hiç ayrılmayacağına ve hata yapmayacağına Allah'a söz verir misin?" Hz. Ali de şöyle cevap verir: "Daha nasıl olacağını bilmediğim ve hatta kimsenin bilmediği bir şey için Allah'ın ahdini nasıl taşıyım? Fakat içtihadım ve ilmim nisbetinde onun yolunda yüremeğe gayret gösteririm." Abdurrahman, Hz. Ali'nin elini bırakarak, Hz. Osman'dan, Ümeyye Oğulları'nı insanlara musallat etmeyeceğine, Allah'ın Elçisi'nin, Ebu Bekr ve Ömer'in yolunda yürüyeceğine ve bu hususta hiç aksaklık göstermeyeceğine dair söz ister, oda tüm bu şartları eksiksiz yerine getireceğine yemin eder. Abdurrahman, tekrar Hz. Ali'nin elini tutar ve aynı yemini yapmasını ister. Fakat Hz. Ali yine önceki gibi "İçtihad etmem gerekir" diye diretir. Hz. Osman ise, "evet Allah'ın ahdi üzerime olsun ki, Allah'ın Elçisi, Ebu Bekr ve Ömer'in uygulamalarına karşı muhalefet etmeyeceğim ve onları kusursuz olarak uygulayacağım" diye aynı yemini tekrarlar. Bunun üzerine Abdurrahman, Hz. Osman'ın elini sıkarak onu Halife ilan eder. Arkasından şura heyetinde yer alan diğer üyeler yeni Halife'ye bey'at ederler. Bu sırada Hz. Ali yere oturur. Fakat Abdurrahman, ona seslenerek: "Kalk bey'at et! Yoksa boynunu vururum" şeklinde tehditte bulunur. Böylece Hz. Ali'de Hz. Osman'a bey'at eder ⁽¹⁰⁸⁾.

---

108. el-Belazurî, I, 507-508; el-Yakubî II, 139; et-Taberî, III, 295-297.

Hız. Ali'nin, Abdurrahman b. Avf tarafından ileri sürölen şartları kabul etmemesi, Hız. Peygamber ile ilk iki halifenin görüş ve uygulamalarını reddetmesi anlamına gelmez. Çünkü onun bu üç büyük şahsiyete karşı beslemiş olduğu iyi niyet, sevgi ve saygının sınırları çok geniştir. Bunların bazı örnekleri de daha önce ele almıştık. Fakat Hız. Ali, her şeyden evvel ileri görüşlü ve gerçekçi bir ilim adamıdır. Geniş ufuklu ve düşünen bir insandır. Özellikle ilk iki halife döneminde yapılmış olan fetihler neticesinde, İslam devletinin sınırları bir hayli genişlemiş, böylece bazı devlet ve ölkeler, içindeki insanları ile birlikte İslam devletine katılmış ve neredeyse büyük bir devlet haline gelmiştir. Bu değişimin doğal bir sonucu olarak İslam devletinin problemleri kat kat artmıştır. Bu büyük sorumluluğu yüklenecek insanın, çok güçlü dirayetli, geniş kültürlü ve devlet adamlığının gerektirdiği bütün vasıflara sahip olması lüzumu ortaya çıkmıştı. İşte Hız. Ali: İçti-had yapmam gerekir derken bunları kasdetmiştir düşüncesindeyiz. Zira Hız. Peygamber zamanındaki yeni kurulmuş İslam devleti ile, Hız. Ömer'in bırakmış olduğu sınırları geniş, nüfus potansiyeli yüksek, problemleri kabarık bir büyük devletin idaresi aynı değil. Bu sebepten dolayı olmalı ki, Hız. Ali böyle bir riski kabul etmemiş ve Abdurrahman b. Avf'ın şartlı teklifine red cevabı vermiştir.

et- Taberî, Hız. Osman'a bey'at edildikten sonra Hız. Ali tarafından yapılan bir konuşmayı nakleder. Bu konuşma metni şöyledir: "İçimizden Muhammed'i, Peygamber olarak gönderen ve bize doğru yolu göstere sin diye yollayan Allah'a hamd ederim. Biz mübüvvet evi, hikmet kaynağı ve yeryüzündeki mazlum insanların sığınacıyıız. Biz hak arayanların savunucusuyuz. Bunu yapmaktan men edilirsek, yol uzun olsa bile develerin sırtına biner, o hakkı ararız. Allah'ın Elçisi, bize bir vasiyet bırakmış olsaydı, onun için ölünceye dek mücadele verirdik. Bir hak veya sılay-ı rahm konusunda kimse benden daha hızlı hareket edemez. Kudret ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur. Sözü mü iyi

dinleyin, görüşümü iyi benimseyin ola ki, bu toplantıdan sonra bu mesele (Hilâfet) için kılıçlar kullanılır. Ahidlere hiyânet edilir, sonra da öyle bir toplum haline gelirsiniz ki, bazınız doğru yoldan sapmışların imamı ve cehâlet ehlinin koruyucusu olur (109).

Hız. Ali'nin bu konuşması, artık Ümeyye Oğulları ile Haşım Oğulları arasında Cahiliye devrinden beri süren ve Hız. Abu Bekr ile Hız. Ömer'in tarafsız devlet politikaları sayesinde nisbeten etkisini kaybeden siyasî çekişmenin yeniden alevlenmesi anlamını taşımaktadır. Nitekim Hız. Osman'ın halife seçilmesi ile birlikte, İslam devletinin idarî mekanizması, Ümeyye Oğulları'nın eline geçmiş, bu da müslümanlar arasında bazı sosyal ve siyasal huzursuzlukların ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak başta Hız. Osman'ın bazı çevreler tarafından Medine'de şehit edilmesine ve müslümanlar arasında bir daha kolay kolay önüne geçilemeyecek bir fitne ve kargaşanın yayılmasına sebep olmuştur (110).

D. Hız. Ali ve Hız. Osman

Hız. Osman döneminin ilk altı yılını fütühât, ikinci altı yılını da fitne ve otorite boşluğunun yaygınlaştığı bir devre olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Bu dönemin ilk yıllarında askerî sahada büyük gelişmelerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bir yandan, İslam orduları, Hız. Osman'ın emri ile Hız. Ömer zamanında başlayıp tamamlanamayan Azerbaycan, Ermenistan ve Horasan gibi doğu vilayetlerinin fethini tamamlarken, diğer yandan Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyan, güçlü bir donanma inşa ettirerek Kıbrıs'ı ele geçiriyordu. Burada yine bu yıllarda gerçekleşen Kuzey Afrika'daki fetihleri de küçümsenemeyecek boyutta askerî başarılar olarak telakki etmek gerekir (111).

---

109. et-Taberî, III, 300.

110. Bkz. İbn Sa'd, III/I, 20.

111. Abdulhalik Bakır, Hız. Ali Dönemi, 162-163, Ankara 1991.

Medine'de Hz. Osman ile ashab arasında kopukluğa sebe olan olaylardan birisi. Ebu Zerr el-Gifârî'nin, Halife tarafından er-Rebze'ye sürgün edilmesidir. el-Belazurî, bu olayı şöyle nakle-der: "Ali, şehir çıkışında Ebu Zerr ile vedalaşırken Mervan b. el-Hakem tarafından menedilmek istenir. Oda elindeki kırbaçla Mervan'ın ensesini kırbaçlar. Sonra bu olaydan dolayı Hz. Ali ile Hz. Osman arasında ağır bir tartışma geçer. Fakat ashab'ın ola-ya müdahalesi neticesinde bu küskünlük giderilir (112).

Yukarıdaki olaya benzer bir olay da Hz. Osman ile Ammar b. Yasir arasında meydana gelmiştir. Ebu Zerr'in, er-Rebze'de vefatını duyan Hz. Osman: "Allah, Ebu Zerr'e rahmet eylesin" diye dua eder. Bu esnada orada bulunan Ammar b. Yasir de: "Evet, Allah, Ebu zerr'i nefsimizin belasından koruyarak rahme-tine kavuştu." der ve Halife'nin öfkelenmesine sebep olur. Daha sonra Ammar b. Yasir, Hz. Osman'ın emri gereği Medi-ne'den ayrılmak için hazırlanırken, Benî Mahzum kabilesine mensup kişiler, Hz. Ali'ye giderek, onun uzaklaştırılmasına en-gel olmasını isterler. Oda bu konuda Halife'ye şöyle der: "Ey Osman! Allah'dan kork, daha önce iyi bir müslümanı (Ebu Zerr'i) sürgüne gönderdin. Gitti ve orada vefat etti. Şimdi de ona ben-zer bir insanı sürmek istiyorsun" Bu sözü duyan Hz. Osman: "Sürülmeyi sen, ondan daha fazla hakettiğin" der. Bu olay yi-ne ashab'ın müdahalesi ile çözüme kavuşur, böylece Halife Am-mar'ı sürgüne göndermekten vaz geçer (113).

Hz. Ali'nin, kendini içinde bulduğu bir olay da, Halife ile İbn Mesud arasında meydana gelmiştir. İbn Mesud'un, Medine'de Hz. Osman'ın kölesi tarafından dövülmesine öfkelenen Hz. Ali şöyle der: "Ey Osman! Allah'ın Elçisi'nin arkadaşına, el-Velid b. Ukbe'nin sözlerine dayanarak bunu nasıl yaptırırsın" Hz. Osman da: "Bunu el-Velid'in sözüne göre yapmadım. Zübeyd b. es-Salt

---

112. el-Belazurî, IV/I, 544; Ayrıca Bkz. el-Yakubî, II, 149.

113. el-Belazurî, IV/I, 544; el-Yakubî, II, 150.

el-Kindî'yi, Kufe'ye gönderdim. Sonra İbn Mesud'un, orada bu şahsa: "Osman'ın kanını dökmek helaldır" diye bir söz söylediğini duydum" şeklinde cevap verir. Bu söz üzerine Hz. Ali: "Gerçeği öğrenmeden onu, Zübeyd'in sözüne dayanarak mı cezalandırdın?" der ve İbn Mesud'u olay yerinden alarak evine götürür (114).

Hız. Osman'ın, akrabaları ile ilgili bir uygulaması da Medine'de ashab arasında tepkilere yol açmıştır. Hız. Osman, devlet hazinesinde bulunan bazı süs eşyalarını yakın akrabalarına dağıtır. Bu yüzden de insanların kırıcı sözlerine hedef olur. Sonunda bu olayla ilgili bir konuşma yapmaya mecbur edilir. Minbere çıkar ve şöyle der: "Bazılarının gücenmesine sebep olsa bile, biz bu feyden ihtiyaçlarımızı karşılayacağız" Cemaat arasında bulunan Hız. Ali: "O zaman bunu yapmaktan menedileceksin" diyerek tepkisini dile getirir (115).

Bütün bu rivayetler, Medine'de, Hız. Osman ile ashab arasında çeşitli sebeplerden doğan bir kopukluğun habercisidir. Bu da Hız. Osman'ın yumuşak huylu oluşu ve akrabalarına fazla tavizkâr davranmasından kaynaklanmıştır. Onun, akrabalarını devletin kilit noktalarına yerleştirmesi, ashab arasında, siyasî otoritenin Ümeyye Oğulları'nın tekelinde kalacağı endişesini doğurmuştu. Nitekim Halife'nin bu zayıf noktasından faydalanmasını iyi bilen Muaviye b. Ebî Süfyan, yirmi seneden beri valilik görevinde bulunduğu Şam'da krallık rejimini ihdas ederek kabilciliğe dayanan Emevî devletini kurmuştur (116).

---

114. el-Belazurî, IV/I, 525.

115. el-Belazurî, IV/I, 537-538.

116. Muaviye Dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. İrfan Aycan, Saltanatı Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan, Ankara 1990.

Medine’de, Halife ile ashab arasında meydana gelen küçük çaplı olaylara, bir de vilayetlerdeki sosyal çalkantılar eklenince muhacirler, Hz. Ali’ye giderek bir durum değerlendirmesi yaparlar ve bazı tavsiyelerde bulunması için onu, Hz. Osman gönderirler. Hz. Ali, ona şöyle der: “İnsanlar dışarıda bekliyorlar, az önce benimle senin hakkında konuştular. Vallahi ne konuşacağımı bilemiyorum, habersiz olduğun bir şeyi sana izaha kalkışmıyorum, sen bildiklerimi biliyorsun, birşeye senden önce vâkıf değiliz ki, onu sana haber verelim. Allah’ın Elçisi ile arkadaşlık yaptın, bizim duyduğumuz ve gördüğümüz herşeyi sen de duydun ve gördün. Ebu Bekr ve Ömer hak yönünden senden daha öncü değillerdi. Sen şefkat ve hoşgörü bakımından Allah’ın Elçisi’ne daha yakınsın, Peygamber (S.A.V.)’e olan akrabalık yönünden senin elde ettiğini, onlar (Ebu Bekr ve Ömer) elde edemediler. Sen a’mâ olan bir insanın gözlerini açamazsın, cahil bir kimseyi bilgili yapamazsın” Hz. Osman, onu dinledikten sonra şu açıklamada bulunur: “Vallahi yerimde halife olarak bulunsaydın ve akrabalık gözetseydin, kimsesizleri misafir etseydin ve Ömer’in Vali olarak tayin ettiği şahısları, sen de tayin etseydin, sana asla zorluk çıkarmaz ve seni asla kınamazdım. Allah için söyle! el-Muğîre b. Şu’be’yi, Ömer vali tayîn etmedi mi? Muaviye b. Ebî Süfyan’ı yine o tayîn etmedi mi? Hz. Ali bu sözleri duyunca “evet” der ve “Muaviye, Ömer’den çok korkar ve ona itaat ederdi, fakat şimdi o, bütün işleri sana bilgi vermeden yapıyor ve sonra da “bunu Osman emretti” diye açıklıyor. Sen de onun bu yaptıklarını duyduğun zaman hatalarını düzeltmek için herhangi bir uygulamada bulunmuyorsun?” şeklinde görüşünü açıkladıktan sonra Hz. Osman’ın yanından ayrılır (117).

---

117. et-Taberî, III, 376-377; İbn Abdîrabbîh, IV, 308. Hz. Osman’ın Ashab tarafından kınanmasına sebep olan icraatları şöyle sıralamak mümkündür. el-Hakem b. Ebî’l-As’ı Medine’ye getirmesi, Ebu Zerr’î, er Rebze’ye göndermesi, Mervan b. el-Hakem’e, Afrika’da ele geçirilen ganimetlerin beşte birini bağışlaması, Cuma günlerinde sela okutmak adetini ihdas etmesi, Mina’da Sünnet’e aykırı olarak namazı iki rek’attan dört rekata çıkarması ve Hz. Peygamber’in mührünü kuyuya düşürmesi. Bkz. Abdulkerim el-Hatib, Ali b. Ebî Talib, 231, Beyrut 1975.

H. Ömer, güçlü idareciliği sayesinde vilâyetleri idare eden devlet memurları üzerinde sağlam bir otoriteye sahipti. O, halk-dan gelen şikâyetleri duyar duymaz hemen konuyu inceler ve gereken işlemleri anında uygulamaya koyardı. Fakat bu durum H. Osman zamanında böyle olmadı. O vilayetlerde görev yapan akrabalarını azletmek bir yana, onların hatalarını yeterince incelemekten dahi uzaktı. Bunun sebebi ne olursa olsun, neticesi hiç de iyi olmadı. Oradaki fitne ve kargaşa grupları, Halife hakkında yapılan suçlamaları, ülkenin her tarafına yayarak daha fazla taraftar toplama yoluna gidiyorlardı. Ayrıca fitnenin büyümesinde, İslam'a karşı kötü niyet besleyen çevrelerin de payı büyüktü. H. 30 yılında İbn Sevda diye tanınan Abdullah b. Sebe isminde yahudi kökenli bir şahıs, H. Osman zamanında müslüman olduktan sonra Hicaz, Kufe, Basra ve Suriye'yi dolaşarak oralarda yaşayan insanlara şunu açıklar: "Doğrusu ben İsa'nın tekrar dünyaya döneceğine inanıp da Muhammed'in dönmesini kabul etmeyenlere şaşarım, halbuki Allah, kitabında şöyle buyurmaktadır" Ey Muhammed! Kur'an'a uymayı sana farz kılan Allah seni, döneceğin yere döndürecektir" O (H. Peygamber) dünyaya dönmek için daha haklıdır. Çünkü kendisine dönmek izni verilmiştir. Ayrıca her Peygamber'in bir vasisi vardır." Bu adam daha sonra H. Osman'ın hilâfeti, H. Ali'nin elinden aldığı ileri sürerek bazı insanları kandırmayı başarır ve neticede es-Sebe'iyye adındaki fırkanın doğmasına sebep olur ⁽¹¹⁸⁾.

Aslında H. Osman, H. Ali'nin ve Medine'de yaşayan ashabın söz ve tavsiyelerini uygulamış olsaydı, belki de bu durum lehine değişebilirdi. Fakat o, bunu yapmadı. Devlet idaresini ilgilendiren meselelerin çözümü için sadece akrabalarına başvurdu ve onların görüşlerini tecih etti. Sonuçta, Ümeyye Oğulları hesabına kendini büyük bir tehlikeye maruz bıraktı.

---

118. Ethem Ruhi Fiğlalı, İbadiye'nin Boğuşu ve Görüşleri, 37, Ankara, 1983.

H. 35 yılında Hz. Osman'a karşı ayaklanan isyancılar, üç ay-
rı grup halinde Mısır, Basra ve Kufe'den hareket ederek Medi-
ne'nin Zû huşub adındaki bir semtinde toplanırlar. Mısırlılardan
bazıları, Hz. Ali ile görüşmek için girişimde bulunurlar, fakat bu-
nu başaramazlar. Bu esnada Hz. Osman, Hz. Ali'nin evine gele-
rek ondan, Mısır'dan gelen insanların tekrar ülkelerine dönmele-
rini sağlamak maksadıyla onlarla konuşmasını ister. Hz. Ali mu-
hacir ve ensardan bazı kişileri yanına alarak onların bulunduğu
yere gider ve onları memleketlerine geri dönmeğe ikna eder.
Halife ile Mısırlılar arasında imzalanan bir anlaşma gereğince,
onları Mısır'a geri gönderen Hz. Ali, Hz. Osman'a şu tavsiyede
bulunur: "minbere çık! İnsanların duymak istediği bazı hususları
açıkla ve kalbindekilere Allah'ı şâhit kıl! Memleketin her tarafı
sana karşı ayaklandı. Kufe, Basra ve Mısır'dan başka grupların
da buralara gelmesi uzak değildir. Yarın tekrar bana gelerek "ey
Ali! Çık, onları ülkelerine geri gönder diyeceksin" Bunu kabul
etmediğim zaman da "O, benden sılay-ı rahmını esirgedi, hakkı-
mı hafife aldı dersin." Bu söz üzerine Hz. Osman insanlara,
olaylarla ilgili bilgi vermek maksadıyla bir konuşma yapar ⁽¹¹⁹⁾.

Fitnenin bu safahasında, devletin itibarını koruma sorumlu-
luğu, Hz. Ali'nin omuzlarına yüklenmiş durumdadır. O, bundan
sonra isyancılarla, Halife arasında böylesine karışık bir fitne es-
nasında sorumluluğu çok ağır olan ve kendi geleceği açısından
neticesi belli olmayan arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Hz. Ali,
bu fitnenin, Hz. Osman'ın katledilmesiyle noktalanacağını önce-
den bilmiş olsaydı, bu olaya asla karışmazdı. Fakat, şartlar onu,
hiç haberi olmadan bu siyasî kördüğümün içine saptırdı. Bir yan-
dan Halife'nin ısrar ve istekleri, diğer yandan Mısırlıların, Medi-
ne'ye gelmelerini, Hz. Ali'den gelen bir direktife bağlamaları ve

---

119. el-Belazurî, IV/1, 550-551, 553-554, 581; et-Taberî, III, 386-387, 393-396.

onu liderleriymiş gibi göstermeleri, ister istemez Hz. Ali'yi bu fitneye bulaştırmıştır (120).

İsyancılar, ülkelerine dönmek maksadıyla yola çıkarlar. Yol da, Hz. Osman'ın kölesine rastlarlar ve onu bir süre sorguya çektikten sonra yanında Hz. Osman tarafından Mısır valisine, geri döndüklerinde cezalandırılmalarına dair bir mektup bulurlar. Bu durum üzerine isyancılar tekrar Medine'ye geri dönerler ve hemen Hz. Ali ile bir görüşme yaparlar. Bu görüşme esnasında ona, Hz. Osman tarafından yazılan mektubu gösterirler ve kendileri ile beraber Halife'ye gitmesini isterler. Fakat Hz. Ali, onların bu isteğini geri çevirir ve Medine'yi bırakarak Yenbu'daki çiftliğine gider (121).

İsyancılar, Hz. Osman'ın evine giderek onu mektup olayından dolayı suçlamaya başlarlar. O da, yemin ederek böyle bir şeyden habersiz olduğunu ve bir insanın dilinden bazı şeylerin, başka kişiler tarafından yazılmasının hiç de zor olmadığını savunur. Fakat onları bir türlü ikna edemez. İsyancılar: "Allah senin kanını helâl kıldı, zira ahde hiyânet ettin" diyerek Halife'nin evini muhasara ederler (122).

İbn Kuteybe, Hz. Ali'nin, Medine'den uzak kalmasını bir fırsat olarak değerlendiren Talha ve Zübeyr'in, Hz. Osman'ı zor durumda bıraktıklarını ve bunun neticesinde, Halife'nin Hz. Ali'ye bir mektup göndererek durumunun iyi olmadığını ve kendisine yapılan haksızlığın had safhaya ulaştığını bildirdiğini kaydeder (123).

el-Belazurî, bu devreyi şöyle anlatır: Zübeyr ile Talha duruma hakim olmuşlardı. Talha, Halife'nin tatlı su içmesini yasakla-

---

120. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 58; İbn Abdîrabbîh, IV, 310.

121. Halife b. Hayyat, Tarih, I, 182; el-Mesudî, Muruğ, II, 352-353.

122. et-Taberî, III, 391.

123. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 58; el-Muharred, el-Kamil, 14-15.

mıştı. Hz. Ali Talha'ya haber göndererek, Halife'ye kendi kuyusundan su ihtiyacını karşılaması için izin vermesini ve onu bu şekilde cezalandırmamasını ister. Arkasından Halife'ye üç testi dolusu su gönderir. Ayrıca onu, korumak maksadıyla oğullarından Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i görevlendirir. Hatta Halife'yi korumak için kendisi de harekete geçer, fakat onun bu girişimi, oğlu Muhammed tarafından engellenir.

Bütün bu olumlu davranışlar, Hz. Ali'nin, Hz. Osman'a karşı iyi niyetli olduğunu, ve asla isyancılar tarafından öldürülmesini istemediğini gösterir. Fakat öyle görülmüştür ki, Halife'nin Mervan b. el-Hakem'i isyancılara teslim etmemesi, Medine'de yaşayan yirmibin sahabinin bu olaya seyirci kalmasına sebep olmuş ve az sayıdaki insanın dışında, kimse, Hz. Osman'ı korumaya yanaşmamıştır. Böylece Halife, katili belli olmayan bir cinayet sonucu feci şekilde öldürülür ve oniki sene süren halifeliği, bu hazine olayla noktalır (125).

Hz. Osman'ın isyancılar tarafından öldürüldüğünü duyan Hz. Ali ve diğer insanlar, şaşkın bir durumda Halife'nin evine koşarlar ve onun kanlar içinde bulunan cesedi ile karşılaşır. Bu esnada Hz. Ali, Halife'yi korumakla yükümlü oğlu Hasan'ı tokatlar, diğer oğlu Hüseyin'i yumruklar, onlarla bulunan Talha'nın oğlu Muhammed'i azarlar ve Zübeyr'in oğlu Abdullah'a da lanet okur. Daha sonra Hz. Osman'ın eşi Naile bint el Farâise ile görüşen Hz. Ali, Halife'nin ne şekilde ve kimler tarafından öldürüldüğü hususunda bilgi alır ve onu teselli etmeye çalışır (126).

Kaynaklarda, Hz. Ali'nin, sık sık Hz. Osman'ın katledilmesi olayı ile ilgisinin olmadığını, fakat istemeyerek bu fitneye bulaştığını ifade eden bazı rivayetler yer almaktadır. Onun bu sözleri, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra, Ümeyye Oğulları tarafın-

---

124. el-Belazurî, IV/1, 558,561,587; es-Suyutî, 149.

125. el-Mesudî, Muruc, II, 354.

126. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 74-75; el-Mesudî, Muruc, II, 354.

dan şahsına karşı yapılan suçlamalara cevap niteliği taşımaktadır. Bu rivayetlerden birisinde şöyle denmektedir: “Ali, Osman’ın öldürülmesinden sonra iki elini yukarıya kaldırarak şöyle der: “Allah’ım, Osman’ın kanının dökülmesi konusunda suçsuz olduğumu belirtmek isterim” (127). Başka bir rivayete göre o “Vallahi, onu (Osman’ı) ben ne öldürdüm, ne de öldürülmesi için emir verdim, fakat suçlandım” der.

Burada şu hususu belirtmekte yarar vardır. Genellikle Ümeyye Oğulları tarafından yapılan suçlamalar, siyâsî emellere hizmet için ortaya atılmış ve gerçekte alakası olmayan ithamlardır. Fitne dönemi boyunca Hz. Ali’nin, Halife’yi her konuda desteklediğini örnekleri ile gördük. İslam devletinin sınırları genişledikten sonra, problemleri artmış, sıkıntıları çoğalmıştır. Bu sebepten dolayı bunları göğüsleyecek kuvvetli bir şahsiyetin başa geçmesi kaçınılmaz bir hal almıştı. Hz. Osman, Hz. Ebu Bekr veya Hz. Ömer kadar dirayetli, meseleler üzerine anında giden bir halife değildi. Yumuşak huylu bir yapıya sahip olduğundan, vilâyetlerde görev yapan valilere karşı güçlü otoriteden yoksundu. Tehlike büyümeden önce, Hz. Ömer’in yaptığı gibi, güçlü diyalog kuramamış, aksine devlet işlerinde sadece kendi akrabalarına güvenmiştir. Fakat onlar, Halife’nin bu davranışına karşılık, en kritik günlerinde bile onu desteksiz bırakmışlar ve öldürülmesine seyirci kalmışlardır. Hz. Osman’ın öldürülmesinin gerçek sorumluları Ümeyye Oğulları olsa gerektir. Zira onlar ister Hz. Osman’ın özel memurları, ister vilâyetlerdeki valiler sıfatıyla, onun kendilerine karşı olan akrabalık zafından faydalanarak İslam devletini, tıpkı Cahiliye devrindeki gibi kabilecilik havasına sokmuşlar, sonra da görev yaptıkları vilâyet insanlarını ayaklatarak Halife’nin üzerine göndermişlerdir.

---

127. el-Belazurî, IV/1, 595.

128. el-Belazurî, IV/1, 595.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

●

HZ. ALİ'NİN HALİFELİĞİ

VE

SİYASÎ FAÂLİYETLERİ

1. Halife Seçilmesi ve İlk İcraâtları

Hiz. Osman, Mısır, Basra ve Kufe'den gelen isyancı grupların Medine'de başlatmış oldukları uzun muhasaradan sonra 18 Zilhicce 35/17 Haziran 656 yılında Medine'de öldürüldü. Bu olay akabinde büyük bir siyasî buhranla karşılaşan müslümanlar, Hiz. Ali'nin evine giderek kendisini Halife seçmek istediklerini bildirdiler. Fakat o, bu teklifi defalarca geri çevirdi ve devlete Halife seçme yetkisinin, ancak şurâ üyeleri ile Bedir Savaşı'na katılan şahıslara ait olduğunu belirtti. O anda Medine'de hüküm süren gergin siyasî havanın, devletin diğer vilâyetlerine de sıçramasından endişe duyan bazı kesimler, Hiz. Ali'nin, peşini bırakmayarak tekrar yeni bir girişimde bulundular. Bu durum karşısında Hiz. Ali, bey'atın mescitte halka açık bir şekilde yapılması şartıyla tekliflerini kabul etti.⁽¹⁾ Hiz. Ali bir yerde, bu bey'at konusunu şöyle anlatır: " Bey'at için bana geldiklerinde onlara (müslümanlar) şöyle demiştim. Vallahi, Allah'ın Elçisi'nin, hakkında Meleklerin, kendisinden utanmış olduğu bir şahıstan (Hiz. Osman) utanmayayım mı?" diye bilgi verdiği bir adamı öldüren bir kavimin bey'atını kabul etmeye Allah'dan utanırım. Osman defnedildikten sonra tekrar aynı maksatla bana geldiler ve sonunda istediklerini kabul ettim" ⁽²⁾. Böylece hala hayatta bulunan şura üyelerinden Talha, Zübeyr ve Sa'd b. Ebî Vakkas da dahil sahabenin çoğunluğu ona bey'at ettiler ⁽³⁾.

---

1. Abdulhalik Bakır, Hiz. Ali Dönemi, 19.

2. el-Hâkim, III, 95.

3. es-San'anî, V, 456; İbn Sa'd, III/1, 20; İbn Kuteybe, el-Me'arif, 90; el-Belazurî, Ensab, I, 559-560.

Hız. Ali, Medine'de halife seçilir seçilmez, vilâyetlerde görev yapan eski valilerin bir çoğunu azlederek yerlerine kendi valilerini atadı. Bu arada Basra'ya Osman b. Huneyf, Kufe'ye Umâre b. Şihab Mısır'a Kays b. Sa'd b. Ubâde, Yemen'e Ubeydullah b. Abbas ve Mekke'ye Ebu Katâde b. Rab'î el-Ensârî yeni vali sıfatıyla gönderildiler (4). Bunlardan Kufe'ye atanan Umâre b. Şihab görev yerine giderken, Zubâle denilen bir kasabada, Hız.Osman'ın intikamını almak maksadıyla çıkan Tuleyha b. Huveylid ile karşılaşır. Bu şahıs Umâre'yi uyararak, Kufelilerin kendi valileri (Ebu Musa el-Eş'arî) dışında başka birini istemediklerini, geldiği yere geri dönmemesinin daha iyi olacağını ona bildirir. Bu durum üzerine Umâre Medine'ye döner ve Kufe'deki yeni gelişmeleri Hız.Ali'ye anlatır. Hız.Ali tarafından atanan diğer valiler ise herhangi bir problemle karşılaşmadan görevlerine başlarlar (5).

Medine'de Hız. Ali Halife seçildikten sonra Ümeyye Oğulları'ndan bir çoğu Mekke'ye kaçtılar. Medine'de kalanlardan biri olan el-Velid b. Ukbe ise, bey'at esnasında Hız. Ali'ye şöyle demişti: "Ey Ali! Sen hepimize zarar verdin, Bedir Savaşında babamı, kolları bağlı olduğu halde öldürdün, Said'in babasını da aynı savaşta öldürmüştün. Mervan'ın babasına hakaret ettin ve onu Medine'ye getiren Osman'ı bu davranışından dolayı ayıpladın. Daha önce biriktirdiğimiz mallar ile şu anda elimizde bulunan servetimize dokunmayacağına ve Osman'ı öldüren şahısları cezalandıracağına söz verirken sana bey'at ederiz" (6).

Hız. Ali el-Velid'in bu sözlerine çok sinirlenmiş ve şöyle demişti: "Size zarar verdiğimi dile getirdin. Halbuki, orada size karşı yapılanlar Allah'ın emri gereği yapılmıştı. Ele geçirdiğiniz mallara dokunmamamı istediniz. Allah'ın hakkını size bırakmak benim yetkimi aşar. Şu anda elinizdeki servetlerin durumuna gelin-

---

4. ed-Dineverî, 142; et-Taberî, IV, 442, 548.

5. et-Taberî, IV, 442-443.

6. el-Yakubî, II, 154.

ce bilin ki, Allah'a ve müslümanlara ait olan mallar konusunda adalet yerini bulacaktır. Osman'ın katillerini cezalandırmamı şart koştunuz, oysa bugün onları cezalandırırsam, yarın onlarla savaşmak zorunda kalırım, fakat, sizleri, Allah'ın Kitab'ı ve Peygamberi'nin sünneti üzerine idare edeceğime söz verebilirim. Kimi hak rahatsız ederse, onu bâtil daha da rahatsız eder, buna rağmen hepiniz serbestsiniz, istediğiniz yere gidebilirsiniz" (7).

Hız. Ali yukarıdaki konuşmadan sonra, Hız. Osman'ın evinde bulunan tüm silahlara el koydu ve daha önce zekât malları olarak hilâfeti zamanında kendi akraba ve teallükâtına dağıtmış olduğu bazı toprakları onlardan geri aldı (8).

Hız. Ali'nin, Medine'de bulunan sahabenin tepkisine yol açan bir uygulaması da, ana hazine de biriken 300.000 dinar tutarındaki meblağı Arap-Mevâli, erkek-kadın ve hür-köle ayırmaksızın eşit bir şekilde tüm Medinelilere dağıtmasıdır. Onun bu değişik iktisadî uygulaması Hız. Ömer ve Hız. Osman dönemlerinde Mevâlî'den yüksek maaş almaya alışan bazı sahabiler tarafından tepkiyle karşılandı. Nitekim Hız. Zübeyr, Hız. Talha ve diğer bazı sahabiler dağıtım esnasında kendi paylarına düşen ve miktarı kişi başına üç dinar olan bu maaşı almadılar (9).

Medine'de Hız. Ali ile bazı sahabiler arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren diğer bir uygulama da, Halife tarafından çeşitli vilâyetlere atanan yeni valiler arasında Hız. Zübeyr ile Hız. Talha'nın bulunmamasıdır. Halbuki onlar, böyle bir görevi bizzat Halife'den istemişlerdi. Fakat Halife, onların bu isteklerini geri çevirmiş ve kendilerine: "Siz ikiniz, otorite ve istikâmet konusunda ortağım, zor ve sıkıntılı anlarımda da yardımcılarımlı olmalısınız" demişti (10).

---

7. el-Yakubî, II, 154-155.

8. el-Mubârred, II, 240; el-Mesudî, Murûc, II, 362.

9. İbn Ebî'l-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâga, Thk.: Nureddin Şerefaddin-Muhammed Halil ez-Zeyn, II, 272-273, Beyrut 1954; Nehcû'l-Belâga, 332.

10. el-Yakubî, II, 155-156.

2. Hz. Ali ve Cemal Vakası

Halife olduktan sonra Hz. Ali'yi zor durumda bırakan problemlerin başında, Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına katılan şahısların cezalandırılması meselesi gelmekteydi. Bu problem sadece Ümeyye Oğulları'nın devamlı gündemde tuttuğu bir problem değildi. Bu konuyu şurâ üyelerinden Talha ile Zübeyr de sık sık dile getirmektedirler. Aslında, Hz. Ali Halife olur olmaz bu konu ile ilgilenmiş ve öldürme olayını açığa çıkarmak maksadıyla bir tahkikât yaptırmıştır. Hz. Osman'ı öldürmekle suçlananlardan biri de Hz. Ali'nin manevi oğlu Muhammed b. Ebî Bekr'di. Bu şahıs Hz. Ali tarafından sorgulamaya alınmış, fakat onun katil olduğunu gösteren kesin bir delile rastlanmamıştı. Hatta öldürüldüğü sırada Hz. Osman'ın yanında bulunan eşi Naile bile katilin kimliğini tesbit edememişti. Öte yandan sayıları dörtbine varan bir isyancı grup, ısrarla Hz. Osman'ın kendileri tarafından öldürüldüğünü savunuyorlardı (11). Bu problem, hem katili veya katilleri kesin delillere dayanarak belirleme açısından, hem de o anda Medine'deki siyasî atmosferin bunu yapmaya uygun olmayışı yönünden kısa sürede çözüme kavuşturulacak bir problem değildi. İşte bu yüzden Hz. Ali, konuyu devamlı bir şekilde dile getiren Talha ve Zübeyr'e: "Ey kardeşler! Devamlı gündemde tuttuğunuz bu konu bilğim dışında kalan bir konu değildir. Fakat bize hükmetme durumunda olan ve bizim şu anda kendilerine hükmetme gücünden yoksun olduğumuz bu toplulukla nasıl başa çıkarım?" şeklinde bir açıklamada bulunmuştu (12).

Hz. Ali, Medine'de devleti ilgilendiren önemli meselelerin çözümü ile uğraşırken, Talha ile Zübeyr, Halife'den umre için izin alarak Hz. Aişe ile Ümeyye Oğulları'nın bulunduğu Mekke'ye gittiler. Daha önce de Hz. Osman döneminin eski Yemen valisi

---

11. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 47; el-Belazurî, I, 560; et-Taberî, IV, 437.

12. et-Taberî, IV, 437; Nehcül-Belâğa, 243.

Ya'la b. Ümeyye ve Basra valisi Abdullah b. Amir, bulundukları vilâyetlerin mallarına el koyarak Mekke'ye kaçmışlardı. Talha, Zübeyr ve Aişe ile Ümeyye Oğulları, aralarında vardıkları bir mutabakât neticesinde, Hz. Osman'ın intikamını almak maksadıyla Basra'ya gitmeye karar verdiler. Aslında Talha ve Zübeyr Şam'a gitmek istiyorlardı. Fakat Abdullah b. Amir, onları bu fikirlerinden caydırarak Basra'ya yönelmelerini sağladı (13).

Hız. Ali, Halife seçildikten sonra, İslam ordusunun bel kemiğini teşkil eden insan potansiyelinin büyük çoğunluğu Medine dışındaki Mısır, Şam, Irak ve Doğu vilâyetlerinde bulunmaktaydı. O sıralarda, fitne olayları nedeniyle hedefinden saptırılan ordu teşkilâtını yeniden düzene koymak veya kısa vadede güçlü bir ordu kurmak, Halife için asla ihmal edilmeyecek bir mesele idi. Zira Ümeyye Oğulları'nın, Hız. Ali'ye karşı daha önceden var olan olumsuz tutumları, onun Halife seçilmesi ile birlikte yeniden başlamış, bu nedenle de Şam kıtasında yer alan Muaviye idaresindeki ordunun disiplin altına alınamayacağı kanaati hasıl olmuştu. Medine'deki askerî durum ise, bundan farklı değildi. Zira Hız. Peygamber'in yakın silah arkadaşı olarak bilinen ve hemen tüm gazvelerde yanında yer alan bazı sahabiler, Hız. Ali'ye bey'at etmemiş, ona bey'at edenlerden bazıları ise, ya bunu bôzmuş ya da aynı din mensuplarına karşı savaşmanın dinen câiz olmadığını ileri sürerek orduya katılmayacaklarını bildirmişlerdir. İşte bu ağır şartlar, Hız. Ali'ye, Medine'de kalmanın sakıncalı olacağını ve devlete eski otorite, düzen ve etkinliğini kazandırmanın ancak güçlü bir ordunun kurulması ile gerçekleşebileceğini hissettirmiştir. Hız. Ali, Talha, Zübeyr ve Aişe üçlüsünün başlattığı huzursuzluğu gidermek maksadıyla Basra'ya doğru yola çıktığında, yanında sadece yediyüz kişiden oluşan küçük bir birlik vardı. (14)

---

13. es-San'anî, V. 456; et-Taberî, IV, 450; el-Mesudî, Murûc, II, 366.

14. el-Câhız, el-Ösmaniyye, 173-175; et-Taberî, IV, 442, 443, 446, 450, 456, 459, 477; el-Mesudî, Murûc, II, 366-367.

Hız. Ali, yeni orduyu kurmak, sonra da isyanı bastırmak için, bünyesinde meşhur ve hala asaletini koruyan bazı arap kabilelerini barındıran Kufe şehrini merkez olarak seçer. Halife, Kufe'den asker toplamak maksadıyla ikişer kişiden oluşan elçiler gönderir. O, bu girişimlerinin birincisinde Muhammed b. Ebî Bekr ile Muhammed b. Cafer'i, ikincisinde el-Eşter ile İbn Abbas'ı Kufe şehrine gönderdiyse de bunların her ikisi de başarısızlıkla sonuçlanır. O, böylece üçüncü bir girişimde bulunarak, oğlu Hasan ile Ammar b. Yasir'i gönderir. Hız. Hasan, Kufe'ye girer girmez Ebu Musa el-Eş'ar'ı ile görüşür. Ona kendilerine karşı olumsuz davranışının sebebini sorar ve asker toplamadaki gayelerinin, sadece Basra'daki fitneyi yatıştırmak olduğunu bildirir (15). Kufe Valisi Ebu Musa, onun bu sözlerinin doğru olduğunu, fakat Hız. Peygamber'den: "Gelecekte bir fitne olacaktır. O gün oturan, ayakta olandan, ayakta olan, yürüyenden; yürüyen, atına binenden daha hayırlıdır" (16). Diye bir söz duyduğunu, ayrıca, Allah'ın insanları kardeş kıldığını ve müslümanların mallarını ve kanlarını birbirlerine haram kıldığını, bunu da Kur'an'ın: "Ey insanlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin, Allah şüphesizki size merhamet eder" ile "Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir" (17) şeklindeki ayetlerinde bildirdiğini açıklar. Ammar b. Yasir, valinin bu konuşmasına çok sinirlenir ve Hız. Peygamber'in, fitne ile ilgili sözünü, özellikle Ebu Musa için söylenmiş olduğunu ve fitne sırasında, ancak onun oturmasının ayakta olmasından daha hayırlı olacağını ifade etmek istediğini bildirir (18). Ammar'ın sözlerinden sonra ortalık birden karışınca, Ebu Musa bir konuşma daha yapar. Ebu Musa'dan sonra topluluk arasında bulunan Zeyd b. Suhân, Ka'ka' b. Amr ve Seyhân isimindeki şahıslar da

---

15. et-Taberî, IV, 482-483, 487-488.

16. el-Buharî, Sahîh, IX, 64; Müslim, IV, 2212.

17. en-Nisa', 29,93.

18. et-Taberî, IV, 483.

H. Ali'nin lehine birer kısa konuşma yaparak devlet işlerini düzene koymak, insanların problemlerini dinlemek ve bunlara çözüm aramak için mutlaka birisine ihtiyaç duyulacağını dile getirirler. H. Hasan ise, Kufelilere şöyle seslenir: "Ey İnsanlar! Emirinizin çağrısına icabet ediniz ve kardeşlerinizin yanına gidiniz. Zira bu problemi berteraf etmek için, onun buyruğu altına girecek askerler bulunacaktır. Yemin ederim ki, zaruret anında bu işe, kötülüğü nehyedenlerin katılması daha iyi, akibeti de daha hayırlı olacaktır. Davetimize icâbet edin. Mübtelâ olduğumuz ve olduğunuz bu huzursuzluğu gidermede bize yardımcı olun." (19).

H. Ali bu üçüncü girişim sonunda Kufe'den dokuzbin kişi toplamaya muvaffak oldu. Bunlardan altıbin ikiyüzü kara, ikibin sekizyüzü de nehir yolu ile gelerek H. Ali'ye katıldılar (20).

H. Ali, Oğlu Hasan ile Ammar b. Yasir'i Kufe'ye gönderirken, onlarla birlikte yeni vali Karaza b. Ka'b el-Ensari'yi de yollamıştı. Ayrıca Ebu Musa'nın azlini ihtiva eden mektubun da ona verilmesini istemişti. H. Ali bu mektubunda şöyle diyor: "Allah'ın sana kısmet etmediği bu meselelerden uzak kalmanın, seni, emrimi reddetmekten alıkoyacağını düşünürdüm. Asker toplamaları için, Hasan b. Ali ile Ammar b. Yasir'i Kufe'ye gönderdim. Karaza b. Ka'b'ı da vilhayete vali olarak gönderiyorum. İşimizin başından hemen çekil! Bunu yapmazsan, gönderdiğimiz yeni valinin sana karşı zor kullanılmasını söyledim. Bilmiş ol ki, ona karşı kuvvet kullanır da kaybedersen seni param parça etmesi için emir verdim." (21).

A. Küçük Cemel Vakası

Talha, Zübeyr, Aişe ve beraberindeki üçbin kişilik ordu Basra'nın dışında bir yerde ordugâh kurarlar. Basra valisi Osman b. Humenyf, adı geçen ordunun şehre yakın bir yerde bekletildiğini

---

19. et-Taberî, IV, 484-485.

20. et-Taberî, IV, 485.

21. et-Taberî, IV, 499-500.

duyar duymaz, şehrin ileri gelenlerinden "İmrân b. Husayn ile Ebu'l-Eşved ed-Dûeli'yi, geliş sebeplerini öğrenmek maksadıyla onlara gönderir. Bu şahıslar şehre döndüklerinde, valiye konu hakkında bilgi vererek, ileride meydana çıkacak olaylara karşı sabırlı ve hazırlıklı olmasını tavsiye ederler. Osman b. Huneyf, şehir halkının nabzını yoklamak ve muhaliflerinin burada yandaşları bulunup bulunmadığını öğrenmek, için bir adamına Kufeli süsü vererek aralarına sokar. Bu şahıs, topluluk arasında bir konuşma yaparak şöyle der: "Ey insanlar! Ben Kays b. el-Akadiyye el-Humaysî'yim. Size gelmiş olan bu topluluk (Cemel ordusu) eğer bir şeyden korkarak gelmişse, buna hiç gerek yoktur. Çünkü geldikleri yerde (Medine) kuşlar bile güvencededir. Yok eğer Osman'ın katillerini cezalandırmak için gelmişlerse, bilsinler ki, bizler onun katili değiliz. Ey insanlar! Beni dinleyin ve bunları geldikleri yere geri gönderin." Topluluk arasında bulunan el-Eşved b. Seri' es-Sâdî adında bir şahıs şu açıklamada bulunur: "Onlar Osman'ın katillerine karşı kendilerine destek vermemiz için geldiler." Bu son konuşmadan sonra Osman b. Huneyf şehirdeki muhalifleri ortaya çıkarır ve ilerideki faaliyetlerini buna ayarlar (22).

Hız. Talha, Hız. Zübeyr ve Hız. Aişe şehre girdikten sonra ayrı ayrı birer konuşma yaparak, Hız. Osman'ın öldürölüşünü anlatırlar ve katillerinin mutlaka cezalandırılmaları gerektiğini söylerler. Bu konuşma neticesinde Osman b. Huneyf'in bazı adamları, Hız. Aişe tarafına geçerler. Daha sonra iki taraf arasında meydana gelen olaylar, şehrin çeşitli semtlerinde akşama kadar devam eder. Sonunda her iki taraf da, savaşı durdurmaya ve aralarında barış anlaşması imzalamaya karar verirler (23). Bu anlaşma maddeleri hususunda kaynaklarda farklı bilgilerin bulunduğunu tesbit ettik. Halife b. Hayyat ile İbn Kuteybe: "iki taraf savaşı durdurmaya, hükümet konağı, mescit, Beytülmal ve erzak evinin

---

22. et-Taberî, IV, 451, 461-463.

23. Seyfb. Ömer, el-Fitnetu ve Vak'atu'l-Cemel, 123-125, 127, Beyrut 1984.

Osman b. Huneyf'in elinde kalmasına, Talha ve Zübeyr'in şehrin herhangi bir semtinde ikâmet edebileceklerine ve Hz. Ali'nin Basra'ya geleceği güne kadar iki grubun birbirlerine dokunmamasına karar vererek anlaştılar." (24) derken, et-Taberî, bu musalaha metnini: "Osman b. Huneyf, barışın sağlandığı anda elinde bulundurduğu yerde ikâmet edecek, aynı zamanda Talha ve Zübeyr de istedikleri semtte kalabileceklerdir. Ayrıca anlaşmayı imzalayan taraflar, elçileri Ka'b b. Sûr'ün Medine'den dönmesine kadar mescit, çarşı ve sokaklarda birbirlerine dokunmayacaklardır. Ka'b, Medineliler ile görüştüktan sonra, Talha ve Zübeyr'in, Hz. Ali'ye kerhen bey'at ettikleri anlaşılırsa, Basra, bu iki sahabiye bırakılacaktır. Yok eğer, bunun aksi çıkarsa, o zaman şehir Osman b. Huneyf'in idaresi altında kalacaktır" (25) şeklinde kaydeder.

et-Taberî, aynı rivâyetin devamını naklederken, Ka'b b. Sûr'ün Medine'deki insanlarla görüşerek Talha ve Zübeyr'in lehine bir haberle döndüğünü bildirir (26).

et-Taberî tarafından nakledilen yukarıdaki musalaha metnine göre, Osman b. Huneyf'in olay sırasında, Hz. Ali'nin görüşünü almadan hareket ettiği anlaşılmaktadır. Oysa bu sıralarda Basra'ya fazla uzak bir mesafede bulunmayan Halife'ye neden bu konuda bilgi verilmedi? Ayrıca Osman b. Huneyf, Medine'de Hz. Ali'ye ilk bey'at edenlerden birisi olması hasebiyle, neticenin olumsuz çıkacağını bildiği halde, neden bu metni imzalasın? Bütün bunlar dışında et-Taberî'nin diğer bir rivayetinde Talha ve Zübeyr'in Basra'ya geldiklerinde, Osman b. Huneyf'in, olay hakkında görüşünü almak maksadıyla, Hz. Ali'ye bir mektup gönderdiğini, fakat karşı tarafın (Talha ve Zübeyr) bu mektubun cevabını beklemeden, iki gün sonra valiye karşı savaş başlattıkları

---

24. Halife b. Hayyat, Tarih, 183, İbn. Kufeybe, el-İmâme, 70.

25. et-Taberî, IV, 467.

26. et-Taberî, IV, 467-468.

rını, arkasından da şehri ele geçirdiklerini öğrenmekteyiz (27). İşte bu sebeplerden dolayı, et-Taberî'nin eserinde geçen musalaha metnine ait rivayeti zayıf bularak, diğer tarihçilerin konu hakkında ki bilgilerini doğrulamak durumundayız.

Fakat daha sonra bu musalahanın, Hz. Talha ve Zübeyr grubu tarafından ihlâl edildiğini görüyoruz. Zira kaynaklar, yağmurlu ve çok karanlık bir gecede, Hz. Talha, Zübeyr ve adamlarının, valinin bulunduğu konağı basarak koruma görevlilerinden kırk kişiyi öldürdükten sonra, Osman b. Huneyf'i de ele geçirdiklerini kaydetmektedir (28).

Bu olay akabinde Basra, Talha ve Zübeyr taraftarlarınca ele geçirilerek önemli müesseseleri işgal edilmiş, devlet hazinesi ve erzak evi yağmalanmış ve Hz. Ali tarafından atanan Basra valisi Osman b. Huneyf çok kötü bir durumda buradan ayrılmak zorunda bırakılmıştır (29). Bu vali, hasımlarının sahip oldukları nüfûza ve bu nüfûz sayesinde Basra'da onları destekleyen insan potansiyeline ve de dıştan yardım gelmemesi gibi kötü şartlara rağmen yirmialtı gün süren tüm sıkıntı ve baskılara göğüs gereker devlet kurumlarını korumaya çalışmıştır.

B. Büyük Cemel Vakası

Hz. Ali ile Hz. Talha, Zübeyr ve Aişe üçlüsü arasında yapılan barış çabaları sonuç vermeyince, iki taraf savaş hazırlığına girişti. Hz. Ali ordusunu merkez, sağ kanat ve sol kanat şeklinde üç kısma ayırdı ve bu kısımlara sırasıyla oğlu Muhammed el-Hanefiyye, Mâlik b. el-Hâris el-Eşter ve Ammar b. Yasir'i komutan tayin etti. Atlıları, sağ ve sol kanat olarak ikiye ayırdı. Büyük sancağı oğlu Muhammed'e teslim etti. Hz. Talha, Zübeyr ve Aişe üçlüsüne ait ordunun saf düzeni de aynı şekilde sıralanmıştı.

---

27. et-Taberî, IV, 469.

28. İbn Kuteybe, el-İmâme, 69-70.

29. et-Taberî, IV, 470.

Merkezde Abdullah b. Hiram b. Huveylid, sağ kanatta Ka'b b. Sûr ve sol kanatta Abdurrahman b. el-Hars b. Hişam yer almıştı (30).

Hız. Ali savaşıa hazırlık safahasını tamamladıktan sonra üç gün boyunca elçiler göndermek suretiyle muhaliflerini itaata ve barışa çağırdı. Fakat onun bu girişimleri olumlu bir netice vermedi. Sonunda Hız. Aişe, Talha ve Zübeyr idaresindeki, çoğunluğu Kufelilerin oluşturduğu yirmibin kişilik orduyla karşı karşıya geldi. Cümâdalâhire 36'da (Aralık 656) meydana gelen bir günlük savaş sonunda şura üyelerinden Hız. Talha, Ümeyye ailesinden Mervan b. el-Hakem, Zübeyr ise, Amr b. Curmuz el-Mucaşi tarafından öldürüldü. Zübeyr'in oğlu Abdullah ile Mervan b. el-Hakem ağır yaralandılar. Basralılardan 5000 kişi de hayatını kaybetti (31). Savaştan sonra tutsaklarla yaralılara çok iyi muamele yapıldı. Hız. Ali, Hız. Aişe'yi yurmiye yakın kadınla, kardeşi Abdurrahman b. Ebî Bekr idaresinde Medine'ye gönderdi (32).

Cemel vakası Hız. Ali'nin lehine sonuçlandı. sonra yaralı ve bağışlananlar dahil bütün Basralılar ona bey'at ettiler. Böylece Halife, Ziyad b. Ebî Süfyan'ın görüşüne dayanarak amcası oğlu Abdullah b. Abbas'ı Basra'ya vali tayin etti, Ziyad'ı da hacrac ve Beytülmal sorumlusu olarak atadı (33).

3. Hız. Ali ve Sıffin Savaşı

Hız. Ali, Cemel vakasından sonra 13 Recep, 36/5 Ocak 657 de ordusu ile birlikte Kufe'ye döndü. Halife daha Medine'deyken, bey'at konusunda Şam valisi Muaviye b. Ebî Süfyan'a bir elçi göndermiş, fakat bu girişimden müsbeğ bir netice alamamış-

---

30. Halife b. Hayyat, Tarih, 184; ed- Dineverî, 148.

31. Halife b. Hayyat, Tarih 185-186, 188; et-Taberî, IV, 515,530,534-535.

32. el-Mesudî, Murûc, II, 379.

33. et-Taberî, IV, 543; el-Cahşiyarî, el-Vureza' ve'l-Kuttab, 23, Kahire 1938.

tı. Hz. Ali, Muaviye'nin yeniden nabzını yoklamak maksadıyla bu defa, az önce Hemedan valiliğinden azlettiği Cerîr b. Abdillâh el-Becelî'yi elçi olarak Şam'a gönderdi. Cerîr'in, Muaviye nezdindeki faaliyetleri olumlu bir netice vermedi. Aksine Muaviye'nin Şam'daki merkezini daha da güçlendirdi. Zira bu esnada Muaviye, bir taraftan Filistin'de ikâmet eden Amr b. el-'As'ı Şam'a çağırarak kendisine Mısır vilâyetini bırakmak suretiyle işbirliği anlaşması imzaladı. Diğer taraftan da hakimiyeti altındaki bölgelerde yaşayan arap kabileleri üzerinde büyük ağırlığı olan Şurahbil b. Sımt el-Kindî'nin tam desteğini sağlamış oldu ⁽³⁴⁾.

Hz. Ali'nin Muaviye'yi bey'ata çağırmadaki bu ikinci girişimi de sonuçsuz kalınca, Iraklılar ve Şamlılar arasındaki ihtilaf yeni bir boyut kazandı. Cerîr Kufe'ye döndükten sonra Halife'nin sadık kumandanlarından olan el-Eşter tarafından hiyânetle suçlandı, daha sonra da Muaviye'nin idaresi altında bulunan Karkısyâ şehrine kaçtı.

Hz. Ali Kufe'de bulunan kabile başkanları ile beraberinde Medine'den ayrılan muhacir ve ensar topluluğunun, Şam'a karşı yapacağı sefer konusunda tam desteğini sağladıktan sonra, Ebu Mesud lakabıyla tanınan Ukbe b. Amr'ı, Kufe'ye vali tayin ederek 5 Şevval. 36/27 Mart. 657'de doksan bin kişilik bir ordu-nun başında Sıffîn'e doğru yola çıktı ⁽³⁵⁾.

Hz. Ali, Sıffîn'e varmadan önce biri sekizbin, diğeri dörtbin ve öbürü de üçbin askerden oluşan üç öncü birliğini, yetenekli kumandanlarından Ziyad b. en-Nadr el-Hârisî, Şureyh b. Hanî' ve Ma'kil b. Kays komutasında Şam'a doğru gönderdi ⁽³⁶⁾.

---

34. Abdulhalik Bakır, Hz. Ali Dönemi, 27.

35. ed-Dineverî, 166-168.

36. et-Taberî, IV, 565.

Muaviye ve beraberindekiler Şam'a yakın olması hasebiyle Sıffîn'e daha erken gelerek Fırat su yolunu ele geçirdiler. Daha sonra Irak ordusu da aynı bölgeye ulaştı. Hz. Ali, Sa'sa'a b. Suhan adında bir adamını, Fırat suyunu iki ordunun da kullanabilmesini temin maksadıyla Muaviye'ye gönderdiyse de, onun bu girişimi, Şamlılar tarafından reddedildi. Iraklılar bir gün bir gece susuz kaldılar. Taraflar arasında su yüzünden önemli bir ihtilaf meydana geldi. Iraklı kumandanlardan el-Eş'as b. Kays ile el-Eşter'in ortaklaşa saldırıları karşısında, Ebu'l-A'var komutasındaki Şam ordusu, çekilmek zorunda kalınca, su yolu Iraklıların eline geçti. Fakat Hz. Ali, su konusunda aynı uygulamaya başvurmadı ve burayı her iki ordunun da istifadesine bıraktı (37).

Hz. Ali, iki müslüman kitle arasında kan dökülmesini istemiyordu. Halife bu maksatla defalarca Muaviye'ye elçiler gönderdi. Fakat onun bu iyi niyet girişimleri her defasında Şamlılar tarafından reddedildi. Zira Muaviye, Halife tarafından gönderilen elçilere, tıpkı daha önce de Hz. Talha ve Zübeyr'in iddia ettiği gibi, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmaları kendilerine teslim edilmeleri konusunu ileri sürüyordu (38).

Hz. Ali savaştan önce ordusunu düzene koyarak safları şöyle tanzim etti: Merkezde başkumandan olarak kendisi yer aldı. Büyük bayrak, Haşim b. 'Utbe el-Mirkal'a teslim edildi. Sağ kanata el-Es'as b. Kays, sol kanata Abdullah b. Abîs görevlendirildi. Süvari genel kumandanlığına Ammar b. Yâsar, piyade genel kumandanlığına da Abdullah b. Büdeyl tayin edildi. Ayrıca sağ kanat piyâde birlikleri Süleyman b. Sured, sol kanat piyade birlikleri el-Hars b. Murre el-Abdî adındaki kumandanlara bırakıldı. Bu savaşta büyük kabilelerin düzeni şöyle idi: Merkezde Muḍar, sağ kanatta Yemenliler, sol kanatta Rabi'a. Muaviye'nin ordu düzeni ise şu şekilde sıralanmıştı: Merkezde Abdurrahman

---

37. el-Minkarî, 160; ed-Dineverî, 170-171.

38. el-Minkarî, 197-199.

b. Halid b. el-Velid, sağ kanatta Abdullah b. 'Amr b. el-'As, sol kanatta Habib b. Mesleme, ayrıca süvari genel kumandanlığına Ubeydullah b. Ömer, piyade genel kumandanlığına da Müslim b. Ukbe tayin edilmişti (39).

A. Savaşın başlaması

Sıffın savaşı, önce mübareze şeklinde başladı ve bir müddet böyle devam etti. Taraflar, mübâreze tekniklerini iyi bilen bazı askerleri savaş meydanına çıkarak birbirlerine karşı savaşıyorlardı. H. 36 yılının Zilhicce ayı, can kaybı bakımından fazla tehlikeli olmayan bu çeşit ferdi vuruşmalarla geçti. H. 37 yılının Muharrem ayı boyunca taraflar herhangi bir askerî faaliyette bulunmadılar. Bu esnada Hz. Ali, Adiyy b. Hâtim, Şebes b. Rib'i, Yezid b. Kays ve Ziyad b. Hasefe'den oluşan bir barış heyetini Muaviye'ye gönderdi. Fakat bu girişimden de olumlu bir netice sağlanamadı (40).

Muharrem ayı biter bitmez Hz. Ali, savaşın fiilen başladığını karşı tarafa bildirdi. Bir hafta boyunca topyekün bir savaş yapılmadı. Bu esnada taraflar belli bir kumandan idaresinde bir grup askeri, savaş meydanına sürerek savaşıyorlardı. Hz. Ali 8 Safer. 37/26 Temmuz. 657 tarihinde askerlerine hitaben şu konuşmayı yaptı: "Sakin savaşa ilk başlayan siz olmayınız. Allah, Azze ve Celle'ye hamd olsun sizler bir hüccet sahibisiniz. Onların daha önce size saldırmalarını beklemeniz ise, sizi ikinci hüccet sahibi kılacaktır. Onlara karşı savaşıp da kendilerini yenilgiyle uğrattınız mı, meydanı bırakıp kaçan birini öldürmeyin, yaralı bir askere saldırmayın, bir kişinin mahrem yerini açmayın, öldürülmüş bir insanın cesedini hırpalamayın, düşman çadırlarına ulaştınız mı, size haram kılınan şeylere dokunmayın, bir çadıra izinsiz girmeyin savaş alanında ele geçirdikleriniz dışında malların-

---

39. et-Taberî, III, 265.

40. et-Taberî, IV, 573, V,5.

dan bir şey almayın ve size, kumandanlarınıza ve ileri gelen adamlarınıza küfretseler bile, herhangi bir kadına eziyet etmeyin, zira onlar nefis ve kuvvet bakımından zayıf yaratılmışlardır. "Ertesi günü sabah iki ordu karşı karşıya geldi ve kanlı bir muharebe başladı. Bu muharebe, o günün akşam vaktine kadar aralıksız devam etti (41).

Hiz. Ali "Leyletü'l-Herir" diye adlandırılan gece, ordusuna hitaben bir konuşma yaptıktan sonra, ertesi sabah için çok iyi hazırlanmalarını ve geceyi bol Kur'an okumak, Allah'a dua etmek ve kendilerini muzaffer kılması için, yalvarıp yakarmakla geçirmelerini istedi. Sabahın erken bir vaktinde, Hiz. Ali, Şam ordusu saflarında yer alan bütün kabileler hakkında bilgi topladı. Böylece ordusunda bulunan her kabileyi, Şam ordusunda bulunan ve aynı adı taşıyan akraba kabilelerin karşısına yerleştirdi ve bu şekilde savaşmalarını emretti. Hiz. Ali, şayet Irak ordusunda yer alan bir kabilenin, karşı tarafın odusunda dengini bulamadıysa, o kabileyi Irak ordusunda hiç dengi olmayan Şam ordusundaki kabilenin karşısına koydu (42).

Cuma günü tekrar başlayan savaş, daha da şiddetini artırdı ve hiç durmaksızın gece dahil, diğer günün sabahına kadar devam etti. Bu topyekün savaş sırasında Irak ordusu tecrübeli kumandanlarından 'Ammar b. Yasir, Haşim b. 'Utbe b. Ebî Vakkas ve Abdullah b. Büdeyl el-Verka'ı, Şam ordusu da Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattab, Havşeb Zû Zalim ve Zû'l-Kilâ' gibi önemli adamlarını kaybetti (43).

Savaşın bu safhasında, el-Eşter komutasındaki Irak ordusunun sol kanadı, Şam ordusuna karşı büyük üstünlük sağladı, hatta bu esnada Muaviye kaçmayı bile düşündü, Muharebe tam

---

41. el-Minkarî, 204; et-Taberî, V, 10-13.

42. el-Minkarî, 225-229.

43. el-Minkarî, 246; İbn Sa'd, III/1, 21.

Iraklıların lehine bir netice ile bitmek üzereyken, Muaviye, 'Amr b. el-'As'ın tavsiyesine uyarak, askerlerine büyük Şam Mushafını beş mızrağın ucuna bağlamak suretiyle taşımalarını emretti. Bunu gören diğer Şam askerleri de yanlarında bulunan mushaf- larını mızrakların ucuna bağladılar ve 'ey Araplar! Tükenmek üzeresiniz. Yarın eşlerinizi ve çocuklarınızı Fars ve Bizanslılar- dan kim koruyacaktır? İşte Allah'ın kitabı sizin ve bizim aramız- da hakem olsun." diye bağıldılar (44).

Şam askerlerinin çağrısını duyan Irak ordusu kumandanla- rından el-Eş'as b. Kays ile Halid b. el-Muammir, savaşı durdur- manın daha isabetli olacağını savundular, Adıyy b. Hâtim, el Hu- sayn b. el-Munzir ve Amir b. el-Hamk adındaki kumandanlar, kararı Hz. Ali'ye bıraktılar. Savaşta büyük başarı elde eden el- Eşter ise, birinci grubun görüşüne şiddetle karşı çıktı. Hz. Ali, Yemen kökenli Irak askerlerinin üzerinde büyük etkisi bulunan el-Eş'as b. Kays ile Halid b. el-Muammir'in yer aldığı, savaşı durdurma yanlılarını fikirlerinden caydırmaya çalıştıysa da bunu başaramadı. Savaşın devamından yana bir fikir sahibi olan el- Eşter'in sert tepkileri de bir netice vermemeyince, Hz. Ali hakeme gitmek şeklindeki barış teklifini kabul etmek zorunda kaldı (45).

B. Hakem Olayı

el-Eş'as b. Kays ile onun görüşünü paylaşan diğer kabile re- islerinin, Hz. Ali'ye karşı olumsuz tutum ve davranışları bununla da kalmadı, onlar, hakem seçiminde de Halife'ye baskı yapma- ya başladılar. Şamlılar, kendilerini temsil etmek maksadıyla 'Amr b. el-'As'ı hakem tayin edince, el-Eş'as ve arkadaşları da Iraklıları temsil etmek için, Cemel vakası sırasında Hz. Ali'ye karşı olumsuz tutuma ile tanınan Ebu Musa el-Eş'arî'yi hakem yapmak istediklerini açıkladılar. Hz. Ali, onların bu isteklerine karşı çıkararak, böyle bir tayin olayının doğru olamayacağını ileri

---

44. el-Minkarî, 478; el-Yakubî, II, 164.

45. el-Minkarî, 482; ed-Dineverî, 192-193.

sürdü. Halife, bu görev için, önce amcası oğlu İbn Abbas'ı, sonra da el-Eş'eri önerdiyse de onun bu önerisi, el-Eş'as ve arkadaşları tarafından kabul edilmedi. Sonunda Ebu Musa, Hz. Ali'nin tüm itirazlarına rağmen, başta el-Eş'as olmak üzere Iraklılar tarafından hakem tayin edildi (46).

Burada önemli bir konuyu hatırlatmak istiyoruz. Hz. Ali tarafından Şam'a karşı sevkedilen Irak ordusu ile Şam ordusu arasındaki, bu iki orduyu meydana getiren insan unsuru bakımından önemli bir farklılık göze çarpar. Muaviye idaresindeki Şam ordusu, fitneden uzak kalmış ve çoğunluğunu Kureyş kökenli kabilelerin oluşturduğu bir görünüm arz ederken, Hz. Ali komutasındaki Irak ordusu, daha çok karma bir ordu niteliğini taşı-maktaydı. Başka bir deyişle, Irak ordusu, daha önce Medine'yi muhasara altında tutmak suretiyle, Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına katılan ve daha sonra da haricîler olarak ortaya çıkacak olan çoğunluğu Temîm kabilesine bağlı kurra (Kur'an hafızları) ile Hz. Ali'nin Cemel Vakası sırasında yenilgiye uğrattığı Basralılar ve aralarında otorite ve kıskançlık sürtüşmelerinin yaygın olduğu Yemen kökenli kabilelerden oluşmuş esba' (yedi birleşik kabile topluluğu) dan teşekkül etmekteydi. Unutmamak gerekir ki, Irak ordusunu meydana getiren bu kitleler Hz. Ali'nin yanında Şam'a karşı savaşırken çeşitli gaye ve hesaplar peşindeydiler. Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına karışan grup ki, bunların büyük bir kısmı kurradandı, can güvenliği açısından Ümeyye Oğulları'nın ileride dönük bir siyasî üstünlüğünü kesinlikle istemiyorlardı. Daha önce kurra grubu, muhaliflerine karşı yaptığı Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin en sadık adamları durumundaydılar. Fakat başından beri Ümeyye oğulları lehine hareket eden el-Eş'as b. Kays'ın halifeyi, hakem olayını kabul etmeye zorlaması, ileride Hz. Ali ile onlar arasında toplu imhanın bile düzeltilmediği bir uçurumun meydana gelmesine ve sonrada İs-

---

46. el-Minkarî, 499-500; ed-Dineverî, 195.

lam dünyasını uzun süre meşgul eden siyasî ve dinî bir fırkanın doğuşuna sebep olmuştur (47).

Iraklılar Ebu Musa'yı, Şamlılar da 'Amr b. el-'As'ı, kendilerini temsil etmek maksadıyla hakem tayin ettikten sonra, taraflar barış antlaşmasını imzaladılar (17 Safer. 37/4 Ağustos. 657)

Hakemler, Hz. Ali ile Muaviye'nin gönderdiği dörtüzer kişilik heyetlerle beraber, önce 37/658 Ramazan ayında Dumetü'l-Cendel'de bir araya geldiler, sonra da 38/659 yılı Şaban ayında Ezruh da toplandılar. Barış antlaşmasının önemli bir maddesi, hakemlerin Kur'an-ı Kerim'in buyrukları ve Hz. Peygamber'in sünnetine göre hüküm vermeleriydi. Bunun dışına çıktıkları durumda görevleri geçersiz sayılacaktı. Ebu Musa ile Amr, Ezruh da biraraya geldikten sonra, Hz. Osman'ın öldürülmesi olayını ele aldılar ve ittifakla onun suçsuz olarak öldürüldüğünü açıkladılar. Sonra, müslümanlar arasındaki fitneye son vermek maksadıyla, Hz. Ali'yi görevinden azletmek dahil, devlete yeni halife seçme konusunu müzakere ettiler. Ebu Musa, bu iş için ısrarla damadı Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ı aday göstermeye çalıştıysa da, onun bu görüşü 'Amr tarafından kabul görmedi. 'Amr ise, hilâfet için sırasıyla Muaviye'yi, Sa'd b. Ebî Vakkas'ı ve oğlu Abdullah'ı teklif etti. Fakat Ebu Musa, onun bu adaylarını uygun görmedi. Hakemler aralarındaki görüş ayrılıkları yüzünden, sağlıklı bir karar almadan oradan ayrıldılar (48).

Ezruh toplantısının neticesi ne olursa olsun, Hz. Ali'nin, Iraklılar arasında otoritesinin zayıflamasına, Muaviye'nin de bazı avantajlar sağlamasına sebep olduğu bir gerçektir. Zira bu olay, en azından, Muaviye'nin, Hz. Ali'ye karşı savunduğu, Hz. Osman'ın intikamı meselesine bir resmiyet kazandırmış ve siyaset sahnesinde onunla eşit bir konuma gelmesini sağlamıştır.

---

47. Abdulhalik Bakır, Hz. Ali Dönemi, 32-33.

48. el-Minkarî, 544-546, es-San'anî, V, 464-465, et-Taberî, 57-58, 67-71.

4. Hz. Ali ve Haricîler

A. Haricîler'in Ortaya Çıkışı

Kufe kurallarının, Iraklılarla, Şamlılar arasındaki hakem barış anlaşmasından önceki tepkileri, anlaşmanın imzalanmasından sonra başlayan tepkileri kadar sert olmadı. Zira onlara göre, o anda Hz. Ali daha meşru Halife durumundaydı. Onların esas tepkileri barış anlaşmasına dair metnin yazılmasından sonra başladı. Çünkü adı geçen metnin yazılışı sırasında Şamlıların isteği ve el-Eş'as'ın da baskısı neticesinde Hz. Ali, "Emîrül-Mü'minin" ünvanından tecrit edildi ve adı sadece Ali b. Ebî Talib olarak metne yazıldı. Bu olayla birlikte kurra grupları, özellikle de Kufe kuralları kendilerini, düşmanlarına karşı korumak maksadıyla Medine'de halife olarak meşrutiyetini kaybettiği, dolayısıyla da devletin başsız kaldığı hissine kapıldılar. Nitekim taraflar arasında anlaşma metni imzalanır imzalanmaz Benû Yeşkur kabilesine bağlı bir şahıs atına binerek, önce Iraklılara, sonra da Şamlılara saldırdı ve sonrada Hemdan kabilesinden bir asker tarafından öldürüldü (49).

Yukarıdaki olaydan sonra, el-Eş'as b. Kays anlaşma metnini alarak Irak ve Şam ordularını oluşturan kabileler arasında okumaya başladı. Anze kabilesinin bulunduğu yere gelince, bu kabileye bağlı Ca'd ve Ma'dan adında iki kardeş bir ağızdan "Hüküm ancak Allah'a mahsustur" diyerek Şam askerlerine saldırdılar ve aynı ordu mensupları tarafından öldürüldüler. el-Eş'as, sonra Murad kabilesine uğradı, orada bulunan Salih b. Şakik adında bir şahıs "Hüküm ancak Allah'a mahsustur" diye seslendi. Arkasında Benû Rasib kabilesine doğru yaklaştı. Burada "Allah'ın dininde, kişiler hakem tayin edilemezler" ibaresi ile karşılaştı. Sonunda, o, Benû Temîm kabilesine uğradı. Burada bulunan Urve b. Udeyye adında bir adam "Allah'ın dininde hakemle-

---

49. el-Minkarî, 508; İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 131-132; el-Mubarrred, III, 102.

re mi başvuruyorsunuz? Hüküm ancak Allah'a mahsustur. Ölülerimizin durumu ne olacaktır ey Eş'as? diyerek ona saldırdı. Fakat el-Eş'as bu saldırıdan yara almadan kurtuldu ve kendi kabilesinin bulunduğu yere döndü ⁽⁵⁰⁾.

Ebu Musa'yı tahkim için Dumetü'l-Cendel'e gönderdikten sonra Hz. Ali, ordusu ile birlikte Kufe'ye döndü. Bu esnada Irak ordusunda yer alan ve Sıffîn'de barış anlaşmasının imzalanmasından sonra, tepkilerini yer yer ferdi olarak dile getiren yaklaşık onikibin kişi Kufe'ye girmeyerek, buranın yakınında bulunan Harura köyüne çekildiler. Bu grup orada kendilerine Şebes b. Ribî et-Temimî'yi harp kumandanı, Abdullah b. el-Kevva' el Yeşkurî'yi de namaz kıldırmak üzere imam tayin ettiler ve devlete halife seçme işinin, idareyi ele aldıktan sonra şura yoluyla icra edileceğini, bey'atın Allah'a olduğunu ve iyilikle emredilip kötülükten menedileceğini münadileri yoluyla halka duyurdular ⁽⁵¹⁾.

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın, Haricîlerle uzun süren münâzaraları neticesinde onlardan sekizbin kişi arkadaşlarını bırakarak Kufe'ye döndüler. Geriye kalan dörtbin kişi, daha sonra Abdullah b. Vehb er-Rasibî'nin evinde toplanarak durumu müzâkere ettiler. 19 Şevval. 37/30 Mart 658 tarihine rastlayan bu toplantı sırasında Haricîler, Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye bey'at ettiler. Haricîler, Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye bey'at ettiler. Haricîler bu toplantıdan sonra teker teker Kufe'den çıkarak Nehrevan'da toplandılar. Basra'dan da Mis'ar b. Fedeki et-Temimî komutasında beşyüz kişilik bir Haricî grubu yola çıkarak Nehrevan'a geldiler ⁽⁵²⁾.

---

50. el-Minkarî, 512-513.

51. et-Taberî, V, 63.

52. et-Taberî, V, 75-76; İbnu'l-Esîr, el-Kamil, III, 169-171.

B. Nehrevân Savaşı

Hız. Ali, Haricîlerin Nehrevan'da toplandıklarını duyunca, başlarında bulunan Abdullah b. Vehb er-Rasibî ile Yezid b. el-Husayn'a bir mektup göndererek şöyle dedi: " hakem olmaları için rıza gösterdiğiniz şahıslar Allah'ın kitabına uymadılar ve kendi heves ve arzularına göre hareket ettiler. Sünnete göre amel etmedikleri ve Kur'an'a uygun hüküm vermedikleri için, hükümlerini reddettik ve şu anda biz eski görüşümüzü savunuyoruz. Allah size rahmet eylesin, bana gelin, zira biz, hakemlerin en iyisi olan Allah'ın düşmanlarımızla aramızda hükümünü yerine getireceği ana kadar savaşmak için yola çıkmak üzereyiz.

Hız. Ali'nin bu mektubuna Haricîlerin cevabı ise, şöyledir: "Sen Yüce Allah için değil, kendi nefsin için gazaba geldin, hakemleri tayin etmekle kâfir olduğunu itiraf, arkasından da tevbe edersen bize teklif ettiğin "sana dönmemiz" hususunda bir şeyler düşünüyoruz. Aksi halde seni tamamen bırakırız. Zira Allah hainleri sevmez" (53).

Hız. Ali, Haricîlerin mektubunu aldıktan sonra, onları ikna etmenin kolay olamayacağını anladı. Böylece tüm çabasını, Şam'a karşı yapacağı sefere yönelik olarak ayarlamaya başladı. Halife tam bu hazırlıklar içindeyken, ashabdan ve aynı zamanda Hız. Ali'nin yakın arkadaşı olan Abdullah b. Habbab b. el-Eretti ile hamile karısının, Basra Haricîleri tarafından boğazlanarak öldürüldükleri haberini aldı. Bu olayı incelemek maksadıyla gönderdiği el-Hâris b. Murre el-Abdî'nin de aynı akibete uğraması üzerine, ordusunda etkili olan bazı kişiler ona giderek, kan dökmeye ve içte bazı olaylar çıkarmaya başlayan Haricîleri durdurmada, Şam'a karşı yürümenin tehlikeli olacağını anlattılar. Bu durum üzerine Hız. Ali, ordusu ile birlikte Nehrevan'a yöneldi ve çözüm aramak maksadıyla adamlarından Kays b. Sa'd b. 'Uba-

---

53. ed-Dineverî, 208-209; Taberî, V, 77-78.

de ile Ebû Eyyüb el-Ensari'yi onlara gönderdi. Fakat o, bu iyi niyet girişiminden de olumlu bir netice alamadı. Hz. Ali ile Hariciler arasında barış yolu kapanınca, her iki taraf da savaş hazırlıklarına başladı (54).

Hız. Ali, ordunun sağ kanadına Hücr b. Adıyy, sol kanadına Şebes b. Rib'î, süvari birliklerine Ebû Eyyüb el-Ensari'yi ve piyâde birliklerine Ebu Katâde adındaki kumandanları tayin etti. Ordunun orta kısmını da Halife, bizzat kendisi idare etti. Yalnız o, bu son savaşında bir değışiklik yaptı. Hız. Ali ön saflara süvarileri, onların arkasına okçuları koydu. Piyâde birliklerini ise, iki sıra halinde en son kısma yerleştirdi. Onun bu yeni uygulaması daha ziyade ordusundaki muhtemel ölü sayısını asgariye indirmek amacına yönelikti. Zira Halife bu orduyu çok zor şartlar altında toplamıştı. Ayrıca o bu güçlü orduyu Haricilere karşı kullanmaktan ziyade Şam'a saldırmak için hazırlamıştı (55).

Savaştan önce Hız. Ali'nin tavsiyesi üzerine, Ebû Eyyüb el-Ensari eline bir bayrak alarak, onlara şu çağrıda bulundu: "Bu bayrak altına gelenler ile aranızdan ayrılıp da Kufe ve Medâin'e gidenler güvencede olacaklardır. Arkadaşlarımızı öldürenleri cezalandırdıktan sonra kanlarınızı dökmek istemiyoruz. Bu esnada, beşyüz kişilik bir grup Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, Basra kurasından oluşan ikiyüz kişilik ikinci bir grup da Mis'ar b. Fedeki et-Temimî ile birlikte savaş meydanından ayrıldılar. Onlardan dağınık bir şekilde ayrılanlar da oldu. Bunlardan bir kısmı, Hız. Ali'nin ordusuna katıldı. Bazıları da Kufe'ye döndü. Bu gelişmelerden sonra Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin yanında sadece iki binsekizyüz kişi kaldı. Hız. Ali'nin buradaki başarılı bir savaş taktiğı sayesinde dörtyüz yaralı ile, kaçan birkaç kişi dışında, Haricilerden hiç kurtulan olmadı. (56)

---

54. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 147; ed-Dineverî, 209-210.

55. İbn Kuteybe, el-İmâme, I, 144-145, 148-149.

56. İbn Sa'd, III/1,21; ed-Dineverî, 212-213, et-Taberî, V, 86-88.

5. Hz. Ali'nin Sıkıntılı Günleri

A. Mısır'ın Kaybedilişı

Hz. Ali, Halife olunca Mısır'a Kays b. Sa'd b. 'Ubade'yi vali tayin etmişti. Kays'ın doğuştan yapısında bulunan dehası, Hz. Peygamber dönemindeki gazvelerde Medinelilerin sancağını taşıması ve ilk üç halife devrindeki siyasî olayları yaşaması, ona büyük tecrübe birikimi kazandırmış ve Mısır'daki valilik görevinde başarılı olmasını sağlamıştır. Fakat bu yetenekli vali beklenmedik bir zamanda ve yanlış bir kararla, Hz. Ali tarafından azledildi (57). Yerine liyakat, tecrübe ve idarecilik yönünden taban tabana zıt bir yapıda olan çok genç, heyecanlı ve idarî tecrübesi olmayan Muhammed b. Ebî Bekr vali tayin edildi. Muhammed görev yerine vardktan kısa süre sonra, Mısır için büyük tehlike teşkil eden ve uzun zamandan beri burayı almak için fırsat kollayan Muaviye b. Ebî Süfyan'a bir mektup yazarak, ona, ağır hakaretlerde bulundu. O vilayet içindeki Hz. Osman yanlılarına, ya kendisine itaat etmelerini ya da derhal Mısır'ı bırakmalarını isteyen bir haber gönderdi. Bu uygulamaları olumlu bir netice vermeyince, bu sefer muhaliflerine karşı kaba kuvvete başvurdu. Vali önce adamlarından el-Hâris b. Cüman el-Cu'fî'yi, sonra da Kelb kabilesine mensup Müdahim adında birini onlara karşı gönderdi. Fakat onun, bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve adları geçen iki adamı isyancılar tarafından öldürüldü (58).

Muaviye, Mısır'ı ele geçirmek için altıbin kişilik bir ordunun başında 'Amr b. el-'As'ı görevlendirdi. 'Amr, Mısır topraklarına girer girmez Muhammed'e bir mektup göndererek kanının dökülmesini ve asla yenilgiye uğramasını istemediğini bildirdikten sonra, derhal Mısır'dan ayrılmasını istedi.

---

57. et-Taberî, IV, 547-554.

58. el-Minkarî, 118; et-Taberî, V,557.

Muhammed, 'Amr ile Muaviye'den gelen mektupları, Hz. Ali'ye göndererek şöyle dedi: "el-'As oğlu 'Amr'ın, Mısır'ın uzak bir köşesinde konakladığını haber aldım. Buradaki taraftarları da oraya yanına kaçtılar. 'Amr, çok güçlü ve yıkıcı bir ordu ile gelmiştir. Çevremdeki insanlarda, bu meseleye karşı gevşeklik hissettirdim. Mısır'ı elinde tutmak istiyorsan beni asker ve mühimmât yönünden desteklemelisin" (59).

Muhammed'in bu isteği, içinde bulunduğu kötü ve zor şartlar yüzünden Hz. Ali tarafından yerine getirilmedi. O, ancak valiye bir mektup göndererek, bulunduğu yeri savunulacak duruma getirmesini, adamlarını yanına toplamasını, yardımsever ve kahramanlık gibi vasıflarla tanınan Kinâne b. Bişr adındaki şahsı, onlara karşı savaşa çağırmasını tavsiye edebildi. Ayrıca ondan düşmanına karşı dayanıklı olmasını, kendi taktiğine göre hareket etmesini ve bildiği gibi savaşmasını istedi (60).

Muhammed b. Ebî Bekr, Mısır halkına bir konuşma yaptıktan sonra, 'Amr b. el-'As'a karşı ancak dörtbin kişi toplayabildi. İkibin kişilik öncü kuvvetine Kinâne b. Bişr, diğer ikibin kişilik orduya da kendisi komuta etti. Kinâne komutasındaki ordu, 'Amr tarafından gönderilen tüm birliklere karşı çok iyi savaştı. Ancak daha sonra, Muaviye b. Hudeyc'in idare ettiği birliğin saldırısına uğrayarak çevresi, Şam ordusu ile sarıldı. Bu durum karşısında Kinâne ve arkadaşları atlarından inerek ayakta savaşmaya başladılar. Fakat bu savaş, Kinâne'nin öldürülmesi ile Şam ordusunun lehine noktalandı. Ordusu dağılan Muhammed ise, savaş meydanından çekilerek bir köşeye sığındı. Fakat o, daha sonra, Muaviye b. Hudeyc tarafından yakalanarak korkunç bir şekilde öldürüldü. Mısır, bu savaş sonucunda Hz. Ali'nin idare etmekte olduğu devletten ayrılarak, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın eline geçti (61).

---

59. et-Taberî, V, 101.

60. et-Taberî, V, 90-91-102.

61. Halife b. Hayyat, Tarih, 192; et-Taberî, V, 103-105.

B. Basra Olayı

Mısır valisi Muhammed b. Ebî Bekr, H. 38 yılında öldürölnce, Basra valisi İbn Abbas, Ziyad b. Ebî Süfyan'ı yerine idareci bırakarak Kufe'ye gider. Muaviye, bunu bir fırsat bilerek Basralı-ları sindirmek maksadıyla Abdullah b. Amir el-Hadramî adında bir adamını buraya gönderir. Ziyad, İbnu'l-Hadramî'nin Basra'da Benû Temîm kabilesinden destek sağlayarak kendisine karşı savaşmak istediğini öğrenince, Benî Bekr b. Vâil kabilesinden yardım ister. Fakat, onun, bu girişimi bir netice vermez. O, bu sefer Ezd kabilesinden Sabire b. Şeyman adında bir şahsın evi-ne sığınır, arkasından da minber ile hazineyi oraya taşır. Ziyad burada bu kabile fertlerinin, problemi ile ne ölçüde alakadar ol-duklarını öğrenmek için, kabile başkanı Câbir b. Vehb er-Rasibî'ye: "Ey Ebâ Muhammed! İbnu'l-Hadramî'nin kolayca ya-kamı bırakacağına inanmıyorum. O, bir gün sizinle mutlaka sa-vaşacaktır. Kabile mensuplarınızın bu konudaki görüş ve tutum-larını öğrenmeniz yararlı olacaktır" der. Oda bu söz üzerine adamlarını toplar ve şu konuşmayı yapar: "Ey Ezd kabilesi! Temîm kabilesi, burada sizden daha fazla söz sahibi ve sizden daha kuvvetli olduğunu iddia etmektedir. Bir süre sonra üzerini-ze geleceklerini ve size sığınan bu adamı (Ziyad'ı kastediyor) buradan alarak şehir dışına çıkaracaklarını haber aldım. Eğer bu gerçekleşirse, onu ve hazineyi korumaya söz veren sizlerin durumu ne olabilir?" Onu dinlemekte olan Sabire b. Şeyman bu soruya şöyle cevap verir: "el-Ahnef gelirse karşısına ben çıkı-rım, el-Hutat gelirse onun da karşısına yine ben çıkarım. Yok eğer onların gençleri gelirse, bilsinler ki, bizde de onlara karşı koyacak gençler bulunmaktadır." Ziyad bu konuşmaları dinle-dikten sonra iyice rahatlar ⁽⁶²⁾.

H. 38, Ali, Basra'da meydana gelen olayı duyunca, A'yen b. Ebî Dubey'a'yı Ziyad'a gönderir. Fakat bu şahıs, düşmanları ta-

---

62. Halife b. Hayyat, Tarih, 196; et-Taberî, V, 110-111.

rafından yatağında uyurken öldürölür. Ziyad bu olayı anında Hz. Ali'ye bildirir. Hz. Ali, bu sefer Cariye b. Kudâme es-Sa'dî komutasında beşyüz kişilik bir ordu gönderir. Ayrıca valiye de bir mektup yazarak, Basra'da olay sırasında göstermiş olduğu olumlu gayretlerini takdirle karşıladığını, Cariye b. Kudame'ye yardımcı olmasını ve mesele hakkında onu aydınlatmasını öğütler (63).

Ziyad, Basra'ya gelen Cariye'ye bir tavsiyede bulunarak, düşmanına karşı iyi hazırlanmasını ve şehirdeki insanlara güvenmemesini, aksi halde akibetinin önceki komutan gibi kötü olacağını anlatır. Cariye, Basra'da bulunan kendi kabile mensuplarını topladıktan sonra, onlara Hz. Ali'nin mektubunu okur. Sonra da kabilesinden almış olduğu destek sayesinde, yetmiş adamı ile birlikte bir evde bulunan İbnu'l-Hadramî'yi kuşatır. İsteddiği gibi bir gelişme olmayınca da, bu evi, içindekilerle birlikte ateşe verir. Bu olaydan sonra Ziyad, Basra'daki eski hükümet konağına döner ve neticeyi tüm detayı ile Hz. Ali'ye bildirir (64).

C. Hz. Ali-İbn Abbas Anlaşmazlığı

Hz. Ali, Cemel vakasından sonra, Ziyad b. Ebî Süfyan'ın görüşüne dayanarak amcası oğlu Abdullah b. Abbas'ı Basra'ya vali yapar. Ancak Hz. Ali ile İbn Abbas arasındaki bu olumlu ilişki H. 39 yılında bozulmaya başlar ve hatta ikinci şahsın Basra'daki görevini bırakarak Mekke'ye yerleşmek gibi kopma noktasına kadar ilerler (65).

Bu olay, Basra'da İbn Abbas ile Ebu'l-Esved ed-Düelî arasında meydana gelen bir çekişme ile başlar. İbn Abbas bir defasında Ebu'l-Esved'e: "Hayvan olarak yaratılsaydın, muhakkak ki, deve olurdun. Çoban olsaydın sürüyü güdmeyi bile becere-

---

63. Halife b. Hayyat, Tarih, 197.

64. et-Taberî, V, 112.

65. et-Taberî, IX, 543, V, 112; Nehc, 413; el-Ceşşiyarî, el-Vuzera', 23; İbn Abdірabbih, IV, 357.

mezdin" der. Bu söze bozulan Ebu'l-Esved, Hz. Ali'ye bir mektup yazarak, İbn Abbas'ın, zimmetinde bulunan cizye ve fey mallarına el koyduğunu bildirir ve Halife'nin bu konuya müdahalesini ister (66).

Hz. Ali bu haberi duyar duymaz, Ebu'l-Esved'e bir mektupla teşekkür eder ve meseleyi kimseye açmamasını emreder. Arkasından İbn Abbas'a bir mektup göndererek hakkında bir ihbar aldığını, bunun doğru çıkması halinde Allah'ı çok gücendireceğini, Halife'ye isyan, emânete ve müslümanlara hiyânet etmiş olacağını hatırlatır. Ayrıca ondan, elinde bulunan malların miktarlarını gösteren bir yazı göndermesini ister. Bunun üzerine İbn Abbas'a mektubun cevabında suçlamayı reddederek Halife'ye verilen bilgilerin doğru olmadığını, aksine zimmetindeki bütün malların eksiksiz defterlere yazıldığını bildirir (67).

Hz. Ali, buna rağmen onun peşini bırakmayarak bu sefer daha önce toplamış olduğu cizyenin mutlaka miktarını belirtmesini, onu nereden, hangi kaynaktan topladığını ve ne yerde sakladığını açıklamasını ısrarla emreder. Burada kendisine, güvendiği için Basra'ya vali yaptığını, zimmetindeki malın değersiz, fakat Allah katında vebalının ağır olacağını, bundan dolayı da Allah'tan korkması gerektiğini izah eder (68).

İbn Abbas'ın Halife'ye göndermiş olduğu ikinci mektubun içeriği daha ağır daha da kesin bir tavırı ortaya koyar. O, burada, Halife'nin bu konuyu fazla büyüttüğünü, kendisi için yerin altındaki hazineden ve yerin üstündeki altınlarla Allah'ın huzuruna çıkmanın, iktidarı ele geçirmek pahasına ümmetin kanını dökmekten daha sevimli olacağını ileri sürmekte ve Basra'daki görevinden istifa ettiğini bildirmektedir (69).

---

66. et-Taberî, V, 141; İbn Abdirabbih, IV, 354.

67. İbn Abdirabbih, IV, 354-355.

68. İbn Abdirabbih, IV, 355.

69. İbn Abdirabbih, IV, 355.

İbn Abbas Basra'dan ayrılırken, zimmetindeki altı milyon dirhemden oluşan paraları çuvalara doldurarak, Kays kabilesi ileri gelenlerinden ed-Dahhak b. Abdullah el-Hilâlî ile Abdullah b. Rezîn adındaki bir şahsın koruması altında Mekke'ye gider ⁽⁷⁰⁾.

İbn Abbas'ın, Mekke'ye yerleştiğini duyan Hz. Ali, ona şu mektubu yazar: "Yaptığım bütün işlerde seni kendime ortak ve sırdaş edinmiştim. Yakınlarım arasında bana senden daha yakın, güvenilir; malı ve canıyla destek veren ve emaneti bana iade eden kimse yoktu. Zamanın, amcan oğlunun aleyhine şiddetlenip gaddar davrandığını, düşmanın aslanlar gibi kükreyip saldırdığını, halkın emanetinin zelim ve zayıf olduğunu, ümmetin delirircesine saçmaladığını, kendisini koruyacak kimsenin meydana bulunmadığını gördüğün zaman, amcan oğluna vermiş olduğun vaaddan geri döndün. Sen, ayrılanlarla beraber ayrıldın, yüzüstü bırakıp gidenlerle bırakıp gittin, hainlerle birlikte ona ihanet ettin. Amcan oğluna ne yardım edip zor anlarını paylaştın, ne de kendisine emaneti iade ederek görevini ifa ettin. Sen bu cihadında Allah'ı dilemiyorsun ve Rabbinin apaçık göstermiş olduğu deliller üzerinde değilsin; dilediğini elde etmek için bu ümmeti kandırıyor feylerinden onları sefaletе düşürmeyi amaçlıyorsun. Şiddet, sana ümmete ihanet etme imkânı verince, süratle hamle yapıp sıçradın. Süratle koşan kurdun, topal keçiyi kaçırdığı gibi, yetimlerin ve dulların korunmuş olan mallarını elinden geldiğince yağmaladın. Sonra, bu malları kalbin rahat, cömert bir şekilde, aldığından dolayı günâhkar olduğunu hissetmeden Hicaz'a taşıdın. Bunu, sanki anandan ve babandan ve akrabalarından geriye kalan mirasına süratle koşar gibi yaptın. Sübhanallah! Yoksa ahirete inanmıyor musun? Ey günleri sayılı olan! Bizim yanımızda akıl, fikir sahipleri vardır. Allah'ın kendilerine fey olarak vermiş olduğu ve memleketleri onlarla fethettiğini mücahitlerin, mü'minlerin, fakirlerin ve yetimlerin

---

70. et-Taberî, V, 142; İbn Abdırabbih, IV, 357

mallarıyla kadınları nikahlayıp, cariyeleri satın alıyor, içtiklerinin ve yediklerinin haram olduğunu bile bile nasıl birşey içebiliyor ve yiyecek yutabiliyorsun! Allah'tan kork ve anlara mallarını geri ver! Eğer böyle yapmazsan ve Allah'da bana imkan verirse, seni öyle cezalandıracağım ki, Allah bu konuda beni mazur görecektir. Vurduğumda cehennemden başka yere gitmeyen kimseleri öldürdüğüm kılıcımla seni vuracağım. Vallahi, senin yaptığını Hasan ile Hüseyin bile yapsaydı, onlar için nezdimde ne anlaşma veya uyuşma olur, ne de onlardan hakkı alıncaya, zulümlerini uzaklaştırmaya kadar gücüm olduğu halde benden kurtulabilirlerdi! Alemlerin yaratıcısı olan Allah'a yemin ederim ki, onların mallarından aldıkların, ne beni sevindirir, ne de bana helal olur ki benden sonrakilere miras olarak terkedebileyim. Nefsinin arzu ve isteklerine yavaş yavaş sınır koy ve artık yeter de! Sanki sen, amacına kavuşmuş, toprağın altına defnedilmiş, zalimin pişmanlıkla bağıracağı yerdesin; amellerin sana gösterilmekte... Oysa, ameli zayi olanlar ve kötü amel sahipleri için, o an artık çıkış yoktur" (71).

Olayın bu safhasından sonra İbn Abbas, Hz. Ali'nin konu ile ilgili suçlamalarına karşı kendini savunurken, sanki te'vile dayalı bir gerçeği dile getirmektedir. O, Mekke'ye yerleştikten sonra Halife'ye gönderdiği bir cevapta şöyle der: "Mektubunu aldım, burada Basra hazinesinden aldığım mallar konusunu iyice bütümlüyorsunuz. Fakat bilmelisin ki, Allah'ın hazinesindeki hakkım, almış olduğum mallardan kat kat fazladır." (72).

Büyük bir ihtimalle İbn Abbas, bu iddiasını Kur'an-ı Kerim'de geçen: "Eğer Allah'a ve-hakkı batıldan ayıran o günde, iki topluluğun karşılaştığı günde- kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve

---

71. Nehc, 362.

72. İbn Abdirabbih, IV, 358.

yoksullarıdır. Allah her şeye kâdirdir.” (73) ayetine dayanarak ileri sürmektedir. Onun bu konudaki görüşünü Hz. Ömer yıllar önce farketmiş ve kendisine hitaben: “Ey İbn Abbas! Seni bir yere vali yapmak isterdim. Fakat te’vile dayanarak fey mallarını helâl kılmandan korktuğum için buna yanaşmadım” diyerek bu endişesini dile getirmiştir (74).

Hz. Ali’de tıpkı Hz. Ömer gibi, İbn Abbas’ın, Fey malları içinde yer alan Hz. Peygamber’in ve yakınlarının hisselerini helâl kılması konusuna karşı çıkmış ve bunun kesinlikle doğru bir davranış olmadığını savunmuştur. Hz. Ali bu görüşünü şöyle dile getirmiştir: “Allah’ın hazinesindeki payını, bir müslümanın payından fazla görmene şaşmamak imkânsızdır. Batılı arzulanı, seni suç işlemekten alıkoyamayan iddian ve Allah’ın sana haram kıldığı şeyi helâl etmen ile ancak bir süre başarılı olabilirsin. Allah hidâyet versin. Çünkü doğruluktan uzak olan sensin. Duydum ki, Mekke’yi mesken kılmış, başkalarının parası ile Medine ve Taif’ten cariyeler getiriyormuşsun. Rabbim ve Rabbin olan Allah’a yemin ederim ki, başkalarına ait olup da aldığın mallar, ne kendine helâl ne de senden sonra çocuklarına miras kalacaktır. Nasıl olur da haram olduğu halde bu malları yiyorsan? Onları tüketmek için ne acelen var ki, sanki kıyâmet günü gelmiş çatmış da, sen de zâlimin tekrar dönmek, kaybedenin tevbe etmek istediği o korkunç yerde durmuş, amellerinin sana sunulmasını bekliyorsun (75).

Hz. Ali, bu son mektubunda, İbn Abbas’ın Basra hazinesinden almış olduğu malların, ona, kendisine ve tüm beni Haşim fertlerine haram olduğunu ve pay olarak herhangi bir müslümanın hissesinden fazlasını istemenin, dinî kurallara aykırı olacağını açık bir şekilde dile getirmektedir. Zira İbn Abbas’ın helal ola-

---

73. Enfâl,41.

74. İbn Abdirabbih, IV, 354.

75. İbn Abdirabbih, IV, 359.

rak gördüğü, beşte bir hisseye dair ayetin hükümlerinden olan, Hz. Peygamber ve yakınlarının payı, onun vefatı ile uygulamalardan kaldırılmıştır (76). Nitekim Hz. Ebu Bekr, beşte bir hissenin Benî Haşim fertlerine verilmesini durdurmuş ve ancak toplumun diğer fakir tabakalarına dağıtıldığı miktarlar nisbetinde onlara da dağıtılmasına izin vermiştir (77). Bu uygulamanın diğer üç halife döneminde de hiç değişmeden devam ettiğini, kaynaklardan ve yukarıdaki mektup metninden anlamak mümkündür (78).

D. Muaviye'nin Vilâyetlere Saldırıları

Muaviye, Hz. Ali'nin otoritesini sarsmak ve idaresi altında bulunan Kufe dışındaki vilâyetlerde yaşayan insanlara gözdağı vermek maksadıyla H. 39 ve H. 40 yıllarında bazı askerî faaliyetlere girişti. Bu işe hac idaresini ele geçirmekle başladı ve Yezid b. Şecre er-Ruhavî adında bir kumandanını üçbin kişilik bir ordunun başında Mekke'ye gönderdi. Durumu haber alan Mekke valisi Kusem b. Abbas, halktan destek sağlamak maksadıyla bir konuşma yaptıysa da, bundan bir netice alamadı. Yezid b. Şecre, şehre vardıktan sonra herhangi bir olay çıkarmayarak sadece Hac farızasının Kusem dışında birisi tarafından yerine getirilmesini istedi. Sonunda taraflar Ebu Said el-Hudrî'nin görüşü doğrultusunda hac idaresini Şeybe b. Osman adında bir şahsa bıraktılar. Mekke valisi Kusem'in isteği üzerine Hz. Ali tarafından gönderilen Ma'kil b. Kays komutasındaki ordu ise Mekke'ye vardığı zaman Yezid komutasındaki Şam ordusu buradan ayrıldığı için, kayda değer bir olayla karşılaşmadan geri döndü (79).

---

76. Bkz. ez. Zemaşşerî, el-Keşşaf' an Hakâiki Gavâmiz't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil, II, 221, Beyrut 1947.

77. ez-Zemaşşerî, II, 222.

78. İbn Abdîrabbih, IV, 358-359.

79. Halfe b. Hayyat, Tarih, 198; İbn Kuteybe, el-İmâme, 159; et-Taberî, V, 136; İbnu'l-Esîr, el-Kamil, III, 190; İbn Hacer, el-İsabe, II, 157

Muaviye b. Ebî Süfyan H. 39 yılında Hz. Ali taraftarlarını öldürmek maksadıyla, Abdurrahman b. Kubâs b. Eşyem komutasında bir orduyu el-Cezîre bölgesine gönderdi. Bu sırada Hz. Ali'yi temsilen Şebib b. Amir adında bir idareci el-Cezîre'nin Nusaybin şehrinde bulunmaktaydı. Şebib Şam ordusunun kendi bölgesine yaklaşmakta olduğunu duyunca Hît şehrinde bulunan Kumeyl b. Ziyad'a bir mektup göndererek ondan yardım istedi. Kumeyl, altıyüz kişilik bir ordu ile Hît şehrinde hareket ederek Nusaybin'e doğru yola çıktı. Yolda Abdurrahman ve Ma'n b. Yezîd' es-Sulemî ile karşılaşan Kumeyl, adı geçen kumandanların komutasındaki her iki Şam ordusunu yenerek askerlerin bir kısmını öldürdü bazılarını da tutsak aldı. Bu savaş sırasında Kumeyl'in adamlarından iki kişi de hayatını kaybetti ⁽⁸⁰⁾.

Kumeyl b. Ziyad ile Şam ordusu arasında meydana gelen bu küçük çaplı savaşın neticelerine baktığımızda, bu kumandanın başarılı olduğunu görürüz. Bu savaşa katılan Şam ordusunun, sayı bakımından en az el-Cezîre ordusu kadar olduğu muhakkaktır. Buna rağmen Şamlıların böyle bir yenilgiye uğramaları, her iki ordunun organize, teknik ve uğrunda savaşılan amaç farklılıklarından olsa gerektir. Şebib b. Amir'in yardım talebi ise, daha ziyade, muhtemel bir savaş neticesinde kötü bir durumla karşılaşmamak için alınan bir tedbir olarak yorumlanabilir.

Kumeyl, bu savaştan sonra Hz. Ali'ye bir mektup yazarak, Şam ordusuna karşı kazanmış olduğu zafer hakkında bilgi verdi. Halife de, ona gönderdiği savaşta, bu olumlu neticeye çok sevindiğini, ayrıca üstün gayretlerinden dolayı kendisine teşekkürlerini bildirdi ⁽⁸¹⁾.

Şebib b. Amir, Nusaybin'den ayrılarak olay yerine geldiğinde, Kumeyl'in, Şamlıları yendiğini gördü ve bu iyi neticeden do-

---

80. İbnu'l-Esîr, el-Kamil, III, 190; Abdulhalik Bakır, Hz. Ali Dönemi, 115.

81. İbnu'l-Esîr, III, 190.

layı onu kutladı. Şebib, daha sonra bu savaş sırasında kaçan Şam askerlerini izlemeye koyulduysa da onları yakalayamadı. Fakat o, yoluna devam ederek Fırat nehrini geçti, Şam topraklarında yer alan şehir ve kasabalara baskınlar düzenledi ve hatta Ba'lbek kentine kadar ilerledi. Bu esnada Muaviye, Habîb b. Mesleme komutasında yeni bir ordu gönderdiyse de, bu kumandan Şebib'e rastlamadan geri döndü. Şebib dönüşte, er-Rakke ve civarlarına baskınlar düzenleyerek, burada bulunan Hz. Osman taraftarlarına ait silah, at ve hayvan sürülerine el koyduktan sonra tekrar Nusaybin'e döndü (82).

Şebîb, Nusaybin şehrine döndükten sonra, daha önce Şam ve el-Cezîre bölgesinde gerçekleştirmiş olduğu askerî faaliyetleri ve neticelerini bütün detayı ile Hz. Ali'ye bildirdi. Halife de, ona gönderdiği cevapta, er-Rakka şehrindeki faaliyetleri neticesinde halktan toplamış olduğu at ve silahlar dışında bütün malları sahiplerine iade etmesini istedi ve onun bu hareketini överek şöyle dedi: "Allah, Şebib'e rahmet etsin, ta uzak bölgelere ilerleyerek baskınlar düzenledi ve zaferi çabuklaştırdı." (83).

Muaviye H. 39 yılında ed-Dahhak b. Kays el-Fihri adında bir adamını üçbin kişilik bir ordunun kumandanı olarak görevlendirdi ve kendisine şöyle bir emir verdi. "Kufe civarlarına doğru yola çık! Orada Ali'nin taraftarlarını bulduğunda üzerlerine baskın düzenle, ayrıca silahlı ve atlı askerlerle karşılaşarsan onlara da saldır, sonra oradan diğer şehirlere geç, şayet sana karşı ordu gönderildiğini haber alırsan, hiç beklemeden oradan ayrıl!" (84).

Dahhak, bu emir üzerine yola koyuldu ve adı geçen bölgeye vardikten sonra oradaki insanları öldürmeye mallarını da yağmalamaya başladı. Sonra es-Sa'lebiyye'ye hareket ederek o-

---

82. İbnu'l-Esir, III, 190-191.

83. Abdulhalik Bakır, 117.

84. İbn Ebî'l-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâğa, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, II, 116, Kahire 1965.

rada bulunan hacılara saldırdı ve eşyalarına el koydu. Oradan da el-Kutkutane'ye geçerek Hz. Peygamber'in sahabisi Abdullah b. Mesud'un yeğeni Amr b. Umeys b. Mesud Hüzeli ve bazı adamlarını öldürdü (85).

Hz. Ali bu olayı duyunca Kufe'de minbere çıkarak şöyle seslendi: "Ey Kufeliler! Allah'ın salih kulu Amr b. Umeys'e ve düşmanın saldırısına uğrayan ordunuza yardım etmek için harekete geçin! Çıkın düşmanınızla savaşın ve şerefınızı koruyun! Onlardan herhangi bir hareket görmeyince de "Keşke sekizinize mukabil, onlar gibi bir adamım olsaydı. Yazıklar olsun size, benimle şimdi çıkın da sonra istediğiniz gibi hareket edin! Vallahi niyetim ve basiretim olduğu halde Allah'a kavuşmayı reddetmem, aksine bundan mutluluk duyarım, böylece size yalvarmaktan ve sizi savaşa çağırmaktan da kurtulurum" dedi ve minberden indi (86).

Hz. Ali bu durum üzerine Hücr b. Adiyy e-Kindî'yi dörtbin kişilik bir ordunun başında ed-Dahhak'a karşı gönderdi. Hücr, ordusuyla birlikte es-Semave'ye vardığında, orada bulunan ve Hz. Hüseyin'in hanımı tarafından akrabası olan İmriu'l-Kays el-Kelbî ile görüştü ve onlardan izciler alarak ed-Dahhak'ı aramaya koyuldu. Nihayet onu Tedmür dolaylarında kısırdı. İki taraf arasındaki bir saatlik savaştan sonra Dahhak'ın adamlarından Ondokuz, Hücr'ün askerlerinden de iki kişi öldürüldü. Gece bastırınca ed-Dahhak ve adamları karanlıktan yararlanarak kaçtılar (87).

Mekke'de bu olayı duyan Akîl b. Ebî Talib, kardeşi Ali'ye bir mektup göndererek şöyle dedi: "Akîl b. Ebî Talib'den, Allah'ın kulu ve Mü'minlerin Emiri Ali'ye, sana selam olsun. Senin için, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah se-

---

85. et-Taberî, V, 135; İbnu'l-Esir, III, 189; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 116-117; Aycan, Saltanat, 167.

86. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 117.

87. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 117-118.

ni her kötülükten korusun ve gönüle hoş gelmeyen her işten sakındırsın. Ne ise, ben Mekke'ye umre için çıkmıştım, yolda Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh ile Ümeyye ailesinden kırk kadar insana rastladım. Yüzlerindeki kötülüğü görünce, onlara şöyle dedim: "Ey buğzedicilerin oğulları nere gidiyorsunuz? Muaviye'ye mi kaçılıyorsunuz? Vallahi bu inkâr edilmesi güç olan düşmanlık eskiden beri sizde bulunmaktadır, onunla, Allah'ın nurunu söndürmek ve emrini değiştirmek niyetindesiniz. Onlar bana bir şeyler söylediler, buna mukabil ben de onlara ağır sözler söyledim. Mekke'ye vardığımda insanların, Dahhak b. Kays'ın, Hîre'ye baskın düzenlediğini ve bol miktarda mal yağmaladığını ve zarar görmeden öylece oradan ayrıldığını konuştukları duydum. Dahhak'ın sana cüret ettiği bir dünyadan bana hayır yok! Dahhak nedir ki, o ancak ayak altındaki toprağın bir zerresidir. Bu haberi duyunca adamlarının ve taraftarlarının seni yüzüstü bıraktıklarını düşünmeye başladım. Ey anamın oğlu! Bana bu konudaki görüşünü yaz! Eğer istersen yeğenlerini ve kardeşlerini sana getireyim. Yaşadığın sürece seninle yaşarız ve öldüğün zaman da seninle ölürüz. Vallahi senden sonra dünyada zorlukla nefes alan bir insan gibi yaşamak istemiyorum. Allah Azze ve Celle'ye yemin ederim ki, senden sonra dünyada yaşamamız ne rahat, ne de yiyecek ve içecek açısından güzel olacaktır. Ves-selam (88).

Hiz. Ali, cevap olarak Akîl'e şunu yazdı: "Allah'ın kulu, Mü'minlerin Emîri Ali'den, Akîl b. Ebî Talib'e, Allah'ın selamı üzerine olsun. Senin için, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah, beni ve seni, gizlilik içinde, Ondan korkanları koruduğu gibi korusun, o hamd edilmeye ve yüceltilmeye layıktır. Abdurrahman b. Ubeyd el-Ezdî ile göndermiş olduğun mektubunu aldım. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh ile Benî Ümeyye mensuplarından kırk atının Kudeyd'den gelerek batı

---

88. İbn Ebî'l-Hadid, II, 118-119.

yönüne doğru gitmekte olduklarını gördüğünü bildirmişsin. İbn Ebî Serh zaten daha önce de Allah'ı, Elçisini ve Kitabını (Kur'an-ı Kerim'i) aldatmış ve Allah'ın yolundan ayrılarak eğri bir yola sapmıştır. İbn Ebî Serh'i bırak! Kureyşi de bir yana bırak, bırak onlar sapıklıkları ile başbaşa kalsınlar ve nifak içinde dolaşsınlar. Araplar daha önce Allah'ın Elçisi'ne karşı savaştıkları gibi, bu gün de kardeşine karşı koymak için toplandılar. Onlar, hakkını görmezlikten geldiler, faziletini inkâr ettiler, ona karşı düşmanlık beslediler ve savaş açtılar, aleyhine her türlü vesileyle başvurdular ve üzerine Ehزاب ordusunu gönderdiler. Allah'ım Kureyş'i bana karşı yaptıkları kötülükten dolayı şiddetle cezalandır! Zira onlar benden ilgilerini kestiler ve bana karşı geldiler. Hakkımdan beni mahrum ettiler ve annemin oğlunun (Hz. Peygamber'i kastediyor) otoritesini elimden aldılar. Ayrıca iktidarı, Allah'ın Elçisin'e yakınlığım ve İslam'daki mazim gibi yakınlığı ve mazisi olmayanlara teslim ettiler. Buna rağmen Allah'a hamd olsun.

Dahhak'ın Hîre'ye baskın düzenlemesi konusuna gelince, o, bu suçundan dolayı kınanmaya değmez. Bazı atlılarla gelmiş, Semave'ye, ordan da Vakisa, Şeraf ve Sukka'a yakın bir yerde bulunan el-Kutkutane'ye uğramıştır. Üzerine Müslümanlardan oluşan büyük bir ordu gönderdim, duyunca da koydu kaçtı. Fakat Müslümanlar, peşini bırakmayarak onu takip ettiler ve akşam vaktine doğru bir yerde onu kısırdılar, aralarında kısa süreli bir vuruşma meydana geldi. Fakat o, kılıçların darbelerine dayanıklılık göstermeyerek ordan kaçtı. Arkadaşlarından ondan fazlası öldürüldü, kendisi de canını zor kurtardı. Kaçmasaydı kurtulamayacaktı. İçinde bulunduğum durum konusunda görüşümü yazmamı istemene gelince, bu konudaki görüşüm Allah'a kavuşuncaya kadar ahde hiyanet edenlerle cihad etmektir. Beni destekleyen insanların çokluğu gücümü artırmaz, aynı zamanda yanından ayrılmalari da beni yalnızlığa itmez. Zira ben haklıyım,

Allah'da haklı olanın yanındadır. Vallahi hak konusunda ölümden korkmam. Ayrıca birisi davasında haklıysa, ancak bütün hayırları ölümden sonra elde eder.

Kardeşlerin ve oğullarınla birlikte bana doğru gelmeni teklifine gelince, buna hiç ihtiyacım yoktur. Orada doğru yolu tutmuş ve hamd etmiş olarak ikamet et! Vallahi öldüğüm zaman benimle ölmenizi asla istemem. Babanın oğlunun, halk onu terkedip bıraksa da yalvarıp yakaracağını, zulme razı olup kabul edeceğini sanma! O, Benî Suleymli kardeşin şu mısralarda söylediği gibidir: "Bana nasılsın diye sorarsan, derim ki, şüpheli zamanın şiddetine karşı sabırlıyım. Yüzümde hüznün eserlerinin görülmesi, bana ağır gelir, aynı zamanda buna düşman sevinir, dost ise ızdırap çeker." (89).

Muaviye, aynı yıl Nu'man b. Beşir adında bir adamını, bin kişilik bir ordunun başında Aynu't-Temr'e göndererek büyük şehirlere ve insanların kalabalık şekilde bulunduğu bölgelere uğramasını, sadece askerî noktalara baskınlar düzenlemesini ve dönüşünü de fazla geciktirmemesini tavsiye eder (90).

Nu'man, Aynu't-Temr'e geldiği zaman orada Hz. Ali adına Mâlik b. Ka'b el-Erhabî bulunmaktaydı. Nu'man bölgeye gelmeden önce Malik, bin kişiden meydana gelen ordusunun büyük bir kısmını Kufe'ye göndermişti. Böylece bu olay esnasında yanında ancak yüze yakın asker bulunmaktaydı. Malik, Numan'ın büyük bir orduyla üzerine gelmekte olduğunu duyar duymaz, Hz. Ali'ye bir mektup yazarak ondan yardım ister. Mâlik, yüz kişilik küçük bir topluluktan oluşan ordusuna bir konuşma yaparak özellikle köy içinde ve duvarları arkalarına alır vaziyette savaşmalarını, kendilerini zor durumda kalmadıkça tehlikeye maruz bırakmamalarını tavsiye eder ve Allah'ın on kişilik bir topluluğu, yüz kişilik bir orduya, yüz kişilik bir grubu, bin kişilik bir orduya, çok az bir kuvveti, güçlü bir kuvvete galip kılabileceğini söyler.

89. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 119-120; Ayrıca bkz. Nehc, 359-360.

90. İbn 'Ebî'l-Hadîd, II, 303.

Ayrıca çok yakınında bulunan Karaza b. Ka'b ve Mihnef b. Süleym gibi idarecileri, bir adamını göndererek yardıma çağırır. Mihnef b. Süleym, oğlu Abdurrahman'ı elli kişilik bir kuvvetle Mâlik'e gönderdi. Bu sırada Nu'man ve arkadaşları gelen yardımdan cesaret alarak Şam askerlerinden üç kişiyi öldürürler ve onları köyün dışına kaçırmaya zorlarlar. Gece vakti gelince, Şamlılar, başka orduların da Iraklılara yardıma gelmesini hesaba katarak bölgeden ayrılırlar (91).

Hız. Ali, Numan'ın mektubunu aldıktan sonra minbere çıkarak Allah'a hamd ve senâlarda bulunur ve şunu söyler: "Allah sizi hidayete erdirmiş çıkın, kardeşiniz Mâlik b. Ka'b'e yardım edin! Nu'man b. Beşir Şamlılardan oluşan bir toplulukla üzerine yürümüştür. Kardeşinize yardıma koşun! Belki Allah gücünüzle onları perişan eder! Halife, Kufelilerin meseleye karşı ilgisiz olduklarını farkedince toplumun ileri gelenleri ile bir toplantı yaparak konuyu tekrar hatırlatır. Fakat bu girişimden de bir netice alamaz (92). Böylece yeniden minbere çıkar ve şöyle der: "Emrettiğim de tutmayan, çağırdım da gelmeyen bir topluma düştüm. Babaları geberesiciler! Rabbinizin yardımını ne diye beklersiniz? Sizi bir araya getirecek dininiz ve gayreti gerektirecek hamiiyetiniz mi yok? Aranızdan kalkmış bağıryorum, yardım istiyorum da ne sözümü duyuyor, ne emrimi dinliyorsunuz? Sonunda işleri örtecek perde kalkacak, sizin için kötü olan sonuç ortaya çıkacak, ama sizin bu haliniz o zamana kadar sürecektir mi? Size kastedenler, size yardım etmez, merhamet etmezler. Sizi kardeşlerinizin yardımına çağırdım, göbek ağrısına tutulmuş deve gibi sizladınız. Yükten sırtı yaralanmış deve gibi ağır davrandınız. Sonra sizden perişan bir bölük bana geldi; sanki göz göre göre ölme sürükleniyorlardı." (93).

---

91. et-Taberî, V, 133; İbnü'l-Esîr, el-Kamil, III, 375-376; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 303-305.

92. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 303-304.

93. Bkz. Nehc, 72; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 300.

Yukarıdaki konuşmadan sonra Adıyy b. Hâtim, Hz. Ali'nin evine gelerek adamlarından bin kişi ile emrinde olduğunu söyler. Hz. Ali, bir kabilenin bütün mensuplarını tehlikeye atmanın yanlış bir davranış olacağını bildirir ve Nuheyle'de toplanmalarını emreder. Böylece adı geçen ordugahta bine yakın asker toplanır. Tam bu sırada Halifeye, Nu'man b. Beşir'in yenilgiye uğratıldığı ve Şam ordusunun geri çekildiği haberi gelir. Bunun üzerine Hz. Ali mezkûr orduyu sevk etmekten vazgeçer ve eline geçen mektubu Kufelilere açıklar (94).

Muaviye, H. 39 yılında Süfyan b. avf el-Gamidî kumandasında altı bin kişilik bir orduyu da Hît, Enbar ve Medâin bölgelerine gönderir. Ayrıca orduyu göndermeden önce kumandanına şu talimatı verir: "Ben seni silah, techizat ve asker sayısı bakımından çok güçlü bir ordu ile gönderiyorum. Giderken Fırat nehrini takip ederek önce Hît'e uğra ve orayı ele geçir. Şayet orada askerlerle karşılaşırsan hemen üzerlerine yürü. Sonra Enbar'a, oradan da Medâin içlerine doğru ilerle, sonra bana geri dön, bu sefer sırasında sakın Kufe'ye yaklaşma! Bilmiş ol ki, Enbar ve Medâin'e baskın düzenlemen ve Kufe'ye yakın yerlere yapılan bu akınlar, onların kalplerine korku salar ve bize sempati duyanları sevindirir. Gelecek endişesine düşenleri de bize doğru çeker. Bu sefer sırasında görüşümüzü benimsemeyen insanlarla karşılaşırsan, onları hemen öldür. Uğradığın köyleri de tahrip et, malları yağmala, malların kaybı ölüm kadar kalbe acı verir." (95).

Süfyan b. Avf, Muaviye'nin talimatı gereği Fırat yolunu takip ederek Hît'e gelir. Fakat burada bulunan Hz. Ali taraftarları, ordunun gelmekte olduğunu duyarak şehri terk ederler. Süfyan yoluna devam ederek Enbar'a uğrar. Burada Hz. Ali adına beşyüz kişilik bir ordunun başında Eşres' b. Hassan el-Bekrî adında bir şahıs bulunmaktaydı. Süfyan, bazı köylülerden, Hz. Ali'ye

---

94. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 304.

95. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 85-86.

bağlı ordunun sayısı hakkında bilgi ister. Onlar da, mezkûr ordunun beşyüz kişiden meydana geldiğini, ancak daha önce bazılarının Kufe'ye döndüğünü, böylece Eşres yanında kalan askerlerin iki yüze yakın olabileceğini bildirirler. Bunu duyan Süfyan, ordusunu düzene koyarak savaşa hazırlanır. Arkasından yüz ve ikiyüz kişiden oluşan gruplar halinde Eşres'in üzerine gönderir. Bu esnada Eşres adamları ile birlikte onlara karşı direnmeye çalışır ve az sayıdaki ordusuna hitaben şöyle seslenir: "İnsanlar arasında Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir. Ahdlerini hiç değiştirmemişlerdir. Kim Allah'a kavuşmak ve ölmek istemiyorsa şimdi hemen köyden ayrılınsın. Zira bu vuruşmamız esnasında kaçan birini yakalamaları mümkün değildir. Kim de Allah yolunda ölmek istiyorsa, bilsin ki, O'nun uğrunda ölmek daha hayırlıdır." Böylece iki ordu karşı karşıya gelir ve sonuçta Eşres ve otuz kadar adamı, Şamlılar tarafından öldürülür. Süfyan ve adamları, Enbar'da bol miktarda mal ele geçirerek Şam'a döner⁽⁹⁶⁾.

Hız. Ali, Enbar'da Eşres ve adamlarına yapılanları öğrendikten sonra minbere çıkarak bir konuşma yapar ve şöyle der: "Kardeşiniz el-Bekrî (Eşres) Enbar'da düşmanlar tarafından öldürülmüştür. O, erdemli olarak yaşadı ve olanlardan korkmadı. Allah'a kavuşmayı, dünyaya tercih etti. Şamlılar üzerine yürümek için hazırlanınız. Onları yakalarsanız, Irak'ta yaptıklarına karşılık intikamınızı almış olursunuz ve bunu hayatları boyunca unutamazlar." Halife, bu konuşmadan sonra Kufelilerin sessizlik içinde olduklarını ve konu hakkında herhangi bir görüş ileri sürmediklerini görünce minberden inerek Nuhayle'ye gelir ve oradan Said b. Kays el-Hemdani'yi sekiz bin kişilik bir ordunun başında Şamlılara karşı gönderir⁽⁹⁷⁾.

---

96. et-Taberî, V, 134; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 86-87.

97. et-Taberî, V, 134; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 88.

Said b. Kays, Fırat yolunu takip ederek Süfyan'ı aramaya koyulur. O, Anât bölgesine varınca, Hani' b. el-Hattab el-Hemdanî adında bir adamını öncü kuvveti olarak el-Cezîre bölgesine gönderir. Hani', Şamlıları takip ederek Kınnesrîn şehrine kadar ilerler, fakat bu girişimden bir netice elde etmeden geri döner (98).

Said b. Kays, Kufe'ye döndüğünde Hz. Ali hastalanmıştı ve insanlara konuşma yapacak durumda değildi. Böylece o, Mescide giden yol üzerinde bulunan Babu's-Südde'de, oğulları Hasan, Hüseyin ve yeğeni Abdullah b. Cafer'le birlikte oturur ve azadlı kölesi Sad'ın eline bir konuşma metni vererek Kufelilere okunmasını emreder. Sa'd konuşma metnini okumaya başlayarak şöyle der: "Cihat, Cennet kapılarından bir kapıdır. Allah, onu seçkin dostlarına kısmet eder. O, aynı zamanda takvanın elbisesi, Allah'ın koruyucu zırhı ve sağlam kalkanıdır. Kim onu bilecek terkederse Allah, ona zillet elbisesini giydirebilir, belaya düşürür, böylece bayağı bir hale gelir ve kalbine aşağılık damgası vurulur. Cihattan uzaklaştığı ve mücadeleyi bıraktığı için de hak elinden alınır, zillet damgasını yer, horlanır ve insaftan da mahrum edilir."

Dikkat edin! Ben gece-gündüz, gizli-aşikâr sizi bu toplumla savaşmaya çağırdım; onlar size saldırmadan siz onlarla savaşın dedim. Allah'a andolsun, ülkelerinin göbeğinde kendileriyle savaşılan bir kavim, ancak aşağılık bir hale düşer. Siz ise gevşek davrandınız. Birbirinize yardım etmediniz, sonunda üzerinize baskınlar düzenlendi ve topraklarınız elinizden alındı. İşte Gamidî'nin ordusu Enbar'a girmiş, Hassan b. Hassan el-Bekrî'yi öldürmüş, askerinizi sınırlarından sürüp çıkarmıştır. Onlardan bazılarının müslüman ve gayr-i müslim kadınların evine girerek halhallerini, bileziklerini, kolyelerini, gerdanlıklarını ve küpelerini zorla ellerinden aldıklarını ve ancak yalvarıp yakarmaları sonu-

---

98. İbn Ebi'l-Hadid, II, 88.

cunda yakalarını bıraktıklarını, sonra hiç biri yara almadan, kanları dökülmeden bol miktarda mal alarak oradan ayrıldıklarını haber aldım. Böyle bir olay üzerine, bir müslüman kederinden ölse bile kınanmaz, hatta, yerinde bir davranış olur bence. Şaşılacak şeylerin en acaibi, kalbi sıkıp öldüren, insanı kahreden şey; bu toplum batıl üzere birleşirken, sizin haktan ayrılmanızdır. Düşman oklarına böylesine hedef olduğunuz için, yüzleriniz kararsın, gönülleriniz gamla dolsun. Size saldırıyorlar, saldırmıyorsunuz, mallarınızı yağmıyorlar, yağmalamıyorsunuz; sizinle savaşıyorlar, savaşmıyorsunuz, Allah'a isyan ediyorlar, razı oluyorsunuz. Yaz günlerinde onların üstüne gitmenizi emrettiğim zaman; hele biraz dur, bırak bizi, şu sıcak günler geçsin diyorsunuz. Kışın yürümenizi emredersem, hele şu soğuklar bir geçsin diyorsunuz. Bütün bunlar, sıcaktan ve soğuktan kaçıp korkmanızdandır; vallahi böyle sıcaktan ve soğuktan kaçarsanız, kılıçtan daha fazla kaçarsınız.

Ey adam olmayıp da adama benzeyenler! Çocuk akıllılar! Gerdekteki kadınlar gibi fikirleri tam olmamışlar, daldan dala konanlar! Keşke sizi hiç görmeseydim, hiç tanımasaydım. Zira bu bana başlangıçta pişmanlık sonuçta da sıkıntı ve keder getirdi.

Allah kahretsin sizi, kalbimi yaraladınız, gönlümü gamla, kinle doldurdunuz, yudum yudum dert içirdiniz, bana isyan ederek fikrimi bozdunuz, her şeyi alt üst ettiniz. Kureyş, bu yüzden hakıkımda "Ebu Talib'in oğlu yiğit bir erdir, fakat savaş hususunda fazla bilgisi yoktur" dedi.

Allah, onların atalarını bağışlasın, acaba aralarında, savaş konusunda benden daha tecrübeli, bu sanatı benden daha iyi bilen birisi varmıdır? Daha yirmi yaşına basmadan savaşla tanıştım, bu gün ise altmışıma bastım ve hala savaşla içiçeyim. Fakat ne yazık ki, itaat edilmeyen bir kimsenin görüşü itibar görmez." (99).

---

99. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 74-75,88.

Hiz. Ali'nin bu hutbesinin halka okunmasından sonra el-Hâris el-A'var el-Hemdanî adında bir şahıs insanların derhal toplanmasını emreder. Fakat er-Rahbe de sadece üçyüz kişi toplanır. Bu sayı, halifeye gösterildiğinde “bin kişi olsalardı belki onları gönderirdim” şeklinde görüş beyan eder. Sonra bazı kişiler, ona gelerek özürlerini belirtirler. Hiz. Ali, onları görünce şu ayeti okur: “Bedevilerden, izin almak üzere, özür beyân eden kimseler geldiler. Allah'a ve Peygamber'ine yalan söyleyenler ise özür bile beyân etmeksizin geri kaldılar. Onlardan kâfir olanlar can yakıcı azâba uğrayacaktır.”

Hiz. Ali, bu hayal kırıklığından sonra insanların toplanmasını emreder ve onlara hitaben şu konuşmayı yapar: “Ey insanlar! Vallahi şu şehirdeki nüfusunuz araplar arasında ensarın nüfusundan fazladır. Hatta onlar, Allah'ın Elçisi'ne ve yanında bulunan muhacirlere, İslam'ı tebliğ etmesi için destek verdiklerinde sadece iki kabileden ibaretiler, aynı zamanda bu iki kabile ne doğum yönünden arab'ın en eski milletiydiler, ne de sayıca onlardan büyüktüler. Onlar (ensar) Hiz. Peygamber (A.V.) ve ashabını barındırdıkları, Allah'ı ve dinini destekledikleri zaman, araplar, onları tek yayla oklamaya çalıştılar. Yahudiler, düşmanlarla anlaşmalar yaptılar, kabileler, üzerlerine baskınlar düzenledi. Onlar (ensar) Allah'ın dinini muzaffer kılmak için kendilerini tehlikeye attılar ve araplarla olan tüm ilişkilerini ve yahudilerle yapmış oldukları anlaşmaları iptal ettiler. Ayrıca Hâlid, Tihâme, Mekke, el-Yemâme ve Bâdiye insanlarına karşı savaşa hazırlandılar, dinin direğini tesis ettiler, savaş anlarında dayanıklılık gösterdiler. Bu böyle sürüp gitti taki araplar, Allah'ın Elçisi'ne boyun eğdi ve vefat etmeden önce onların birlik ve beraberliğini gördü. Şimdi ise, sizler, onların o zamanki konumundan daha iyi bir konumdasınız.” (100)

Bu konuşmadan sonra Hücr b. Adiyy ve Said b. Kays ef-

---

100. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 89.

Hemdanî: "Ey Mü'minlerin Emiri! Allah, seni kötülükten uzak tutsun! Bize emir ver, hemen uygulayalım, vallahi mallarımızın tükenmesinden ve aşiretlerimizin buyruğun altında öldürülmesinden asla üzüntü duymayız" dediler. Sonra Hz. Ali arkadaşları ile bir toplantı yaparak Ma'kil b. Kays et-Temimî'yi büyük bir ordunun başında, insanları Şam'a karşı toplamak için es-Sevad toplıklarına gönderdi. (101)

Muaviye, H.39 yılında, Abdullah b. Mes'ade el Fezârî adında bir kumandanını, binyediyüz kişilik bir ordunun başında, önce Teyma, onra da Mekke, Medine ve Hicaz bölgesinin diğer yörelerine göndererek uğradığı yerlerden zekat vergisi toplamasını, zorluk çıkaranlar olursa derhal onları öldürmesini emreder. Bu haberi duyan Hz. Ali, el-Museyyib b. Necbe el Fezarî komutasındaki ikibin kişiden oluşan bir orduyu Teyma'ya gönderir, bu şehir yakınlarında karşı karşıya gelen iki ordu, o günün akşam vaktine kadar savaşırlar. Daha sonra Mes'ade ve arkadaşları bir kaleye sığınır, diğerleri ise gece karanlığından yararlanarak Şam'a kaçarlar. Bu sırada Şamlılar tarafından halktan toplanan ve çoğunluğunu develerin oluşturduğu zekât malları çevrede, yaşayan bedevilerce yağmalanır. el-Museyyib, İbn Mes'ade ve beraberindeki kişileri üç gün muhasara altında tuttuktan sonra bulundukları yeri ateşe verir. Tehlikeyi sezen Şamlılar, bu kumandana yalvarıp yakarmaya başlayarak kendilerini bağışlamasını isterler. O da durumlarına acıyarak adamlarına ateşi söndürmeleri için emir verir. Daha sonra İbn Mes'ade ve adamları bu durumu bir fırsat bilerek gece vakti Şam'a kaçarlar (102).

Muaviye aynı yıl içinde el-Hâris b. Nemir et-Tenuhî kumandasında başka bir orduyu da Hz. Ali taraftarlarının bulunduğu el-Cezîre'ye gönderdi. Hâris, el-Cezîre'ye girdikten sonra Dara

---

101. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 90.

102. et-Taberî, V, 134-135; el-Mesudî, Murûc, II, 418-419; İbnu'l-Esîr, III, 189; Bakır, Hz. Ali Dönemi, 40-41.

şehrinde yaşayan Benû Tağlib kabilesine mensup yedi kişiyi tutsak aldı. Daha önce Hz. Ali'den ayrılarak Muaviye'ye katılan Benû Tağlib'den bazı insanlar, Hâris'le görüşerek tutsak edilen arkadaşlarının salı verilmesini istediler. Fakat onların bu isteği reddedildi. Bu durum üzerine Muaviye'den de ayrıldılar. Bu esnada Muaviye, Hz. Ali'ye bir mektup göndererek daha önce Ma'kil b. Kays tarafından tutsak alınan Yezid b. Şecre'nin arkadaşlarına mukabil, yanındaki yedi kişiyi serbest bırakacağını teklif etti. Hz. Ali bu teklifi kabul ederek esirleri Şam'a gönderdi. Muaviye'de aynı şekilde yanındaki esirleri serbest bıraktı ⁽¹⁰³⁾.

Hz. Ali, Has'am kabilesine bağlı Abdurrahman adında bir adamını, el-Cezîre bölgesinde bulunan Benû Tağlib'i yatıştırmak maksadıyla Musûl'a gönderir. Abdurrahman, burada Kureyş b. el-Hâris el-Tağlibî idaresindeki Benû Tağlib'in sert tepkisi ile karşılaşır ve onlar tarafından öldürülür. Hz. Ali, bu olayı duyduktan sonra üzerlerine başka bir orduyu sevk etmek isterse de, onun bu girişimi, olumsuz etkiler bırakacağından dolayı, Rabia kabilesi ileri gelenleri tarafından uygun görülmez. Böylece Halife, bu şahısların görüşleri doğrultusunda hareket ederek orduyu göndermekten vazgeçer ⁽¹⁰⁴⁾.

Muaviye'nin, Hz. Ali'nin idaresi altında bulunan insanlara gözdağı vermek maksadıyla başlatmış olduğu askerî faaliyetlerden birisi de H. 39 yılında Züheyr b. Makhul el-Amirî kumandasında bir orduyu es-Semâve'ye göndermesidir. Hz. Ali, bu olayı duyar duymaz Cafer b. Abdullah el-Eşca'î, Urve b. el-Uşbe ve el-Culas b. Umeyr el-Kelbî adındaki adamlarını, Zekât toplamaları maksadıyla idaresindeki Kelb ve Bekr b. Vail kabilelerine gönderir.

---

103. İbnu'l-Esîr, el-Kamil, III, 191.

104. İbnu'l-Esîr, III, 191.

Şamlılarla, Iraklılar es-Semâve'de karşı karşıya gelir, yapılan savaş neticesinde Hz. Ali'nin adamları çekilmek zorunda kalır ve bu sırada Cafer b. Abdullah el-Eşca'î öldürölür, Urve b. el-Uşbe ise Kufe'ye döner. Hz. Ali, onu ağır bir şekilde azarlar ve kendisini dirresi (değnek) ile dövmeğe kalkışır. Buna bozulan Urve, sonra Muaviye'ye kaçar. Culas ise olay yerinden ayrıldıktan sonra bir çobana uğrayarak cübbesini ona verir, ondan aldığı cübbeyle de kimliğini gizlemeye çalışır ve öylece Kufe'ye döner (105).

Yukarıdaki olaydan sonra Muaviye, Müslim b. Ukbe el-Murrî adında bir adamını, adına bey'at alması için Dumetu'l-Cendel'e gönderir. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki siyasî çekişmeler hususunda çekimser bir tutum sergileyen buranın halkı, onun bu girişimini geri çevirir. Hz. Ali, onların bu tutumunu öğrenince Malik b. Kâb el-Hemdanî'yi bir ordunun başında kumandan olarak Dumetu'l-Cendel'e gönderir. Müslim ile Mâlik mezkûr bölgede karşı karşıya gelerek bir günlük savaştan sonra, Şam ordusu bozguna uğrar ve geri çekilmek zorunda kalır.

Bu olaydan sonra Mâlik b. Ka'b günlerce Dumetu'l-Cendel'de kalır ve Hz. Ali adına buranın halkını bey'ata çağırır. Fakat o, bu yönde olumlu bir netice elde etmeden Kufe'ye geri döner (106).

Muaviye'nin, H. 39 ve H. 40 yıllarında otorite boşluğundan yararlanarak Hz. Ali idaresindeki topraklara saldırılarının en kanlısı Yemen'de gerçekleştirildi. Bu dönemde Yemen halkı Hz. Ali taraftarı olarak gözüküyorsa da, Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürölüldüğünü savunanlar da çoğunluktaaydı. Bu sayının artmasında elbetteki, Hz. Osman döneminde burada uzun süre valilik görevinde bulunan Ya'la b. Ümeyye'nin rolü büyüktür. Bu

---

105. İbnu'l-Esîr, III, 191.

106. İbnu'l-Esîr, III, 191.

topluluk, Hz. Ali Medine’de halife seçildikten sonra herhangi bir tepki göstermeden yeni halifeye bey’at getmişti. Fakat bunun yanında Hz. Osman’ın öldürülmesini de hazmedememişlerdi. Hz. Ali, Medine’de istikrarı sağladıktan sonra, devletin çeşitli vilâyetlerine kendi valilerini atarken Yemen’e de yakını olan Ubeydullah b. Abbas’ı vali olarak gönderdi (107). Ubeydullah’ın Yemen’deki görevi H. 40 yılına kadar olaysız geçti. Bu sırada Said b. Nimran da el-Cened’de görevliydi. H. 40 yılında Irak’ta otorite boşluğu meydana gelince ve Muaviye’nin Hz. Ali idaresindeki vilâyetlere baskıları söz konusu olunca, Yemen’de bulunan Hz. Osman taraftarları kıpırdanmaya ve dolayısıyla kanının intikamını savunmaya başladılar. Ubeydullah b. Abbas, bunu duyar duymaz harekete geçerek onların ileri gelenleri ile bir toplantı yaptı ve davalarında ciddi olduklarını görünce de hepsini hapse attırdı. Fakat bu sefer olaylar el-Cened şehrine sıçradı ve orada Hz. Osman taraftarı ayaklanarak Said b. Nimran’ı görevinden uzaklaştırdılar (108). Ubeydullah meselenin ciddiyetini farkedince Said b. Nimran ile birlikte durumu bir mektupla Hz. Ali’ye bildirmeye karar verdi ve şöyle yazdı: “Biz Mü’minlerin Emiri’ne haber vermekteyiz ki, Osman’ın taraftarları, bize karşı ayaklandılar ve Muaviye’nin otoritesini insanlara kabul ettirdiğini ileri sürdüler. Bu durum üzerine biz de taraftarlarımızı yanımıza alarak üzerlerine yürüdük. Fakat bu davranışımız onları galeyana getirdi. Böylece her taraftan etrafımızı sardılar. Allah’ın hakkı olan zekâtı ödememek için diğer insanlar da onlara katıldılar. Onlara karşı topyekün harekete geçmememizin tek nedeni Mü’minlerin Emiri’nin buyruğunu beklememizdir. Allah onu desteklesin ve aziz kılsın ve ütün işlerinde iyi şanslar kısmen etsin. Vesselam.” (109).

Hz. Ali, Ubeydullah ve Said b. Nimran’dan gelen mektubu

---

107. el-Yakubî, II, 155-156; Bakır, Hz. Ali Dönemi, 103.

108. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 3.

109. İbn Ebî'l-Hadîd, Iı, 4.

aldıktan sonra çok sinirlendi ve onlara şunu yazdı: "Mü'minlerin Emîr'i Ali'den, Ubeydullah b. el-Abbas ve Said b. Nimran'a: "Allah'ın selamı üzerinize olsun, sizler için ondan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim.

Bana mektubunuz geldi, metninde tanıtmış olduğunuz fırkanın ortaya çıkışını anlatmışsınız. Ayrıca onların bu hareketini çok büyötmüş ve az olan sayılarını fazlaca göstermişsiniz. Öğrendim ki, yüreğinizdeki korkaklık duygusu, maneviyâtınızın zayıflığı, görüş ayrılığına düşmeniz ve tedbirsiz oluşunuz ancak size karşı düşmanca tavırları olmayan insanları harekete geçirmiş ve karşınıza dikilmeye cesâret etmeyenleri de yüreklendirmiştir. Elçim size ulaşınca, mektubumu alın onlara okuyun ve eski hallerine ve Rablârının takvasına dönmelerini isteyin. Eğer olumlu cevap verilerse Allah'a hamdeder onları aramıza kabul ederiz. Yok eğer direnir de bizimle savaşımaya giderlerse, onlara karşı Allah'dan yardım ister ve aynı şekilde karşı koyarız, zira Allah hainleri sevmez." (110)

Hz. Ali Yemen'de meydana gelen olayları Kufe'de arkadaşları ile görüştüktan sonra, isyancılara önce bir mektupla gözdağı verilmesi, bir netice elde edilmezse de üzerlerine güçlü bir ordu gönderilmesi görüşü ağır bastı. Bu durum üzerine Hz. Ali, isyancılara bir mektup yazarak şöyle dedi: "Allah'ın kulu, Mü'minlerin Emîr'i Ali'den, isyan ve hiyanet eden el-Cened ve San'a' halkına! Ben ondan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. O, Allah ki, hükmü üzerine başka hüküm verilmez, kazası ve düşmanlar üzerine musallat ettiği kuvveti asla reddedilmez. Bey'atınızden ve itaatınızden sonra dininize karşı cüretinizi, ayrılığınızı ve ona karşı düşmanca tutumunuzu öğrenmiş bulunmaktayım. Nezih din alimlerine, sireti temiz ve doğru insanlara ve toplumun ileri gelenlerine hareketinizin başlangıcını, amacınızı ve sizi

---

110. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 4.

ayağa kaldıran sebepleri sordum. Fakat bana verilen cevaplar-
da sizi haklı çıkaracak herhangi bir açık mesnede veya iyi bir
söze ve yahut açık bir hüccete rastlamadım. Elçim size ulaşır
ulaşmaz dağılın ve geldiğiniz yerlere dönün! Böyle yaparsanız
sizleri affeder, genç olanlarınızı bağışlar, yaşlılarınızı da koru-
rum ve sizleri Kur'an'ın hükümlerine göre yönetirim. Aksi halde
doğru yoldan ayrılıp isyan edenleri arayıp bulan, güçlü, iyi techiz
edilmiş ve atlıları bol bir ordunun gelişine hazırlanın, böylece
değirmenin hububatı çektiği gibi çekileceksiniz. Kim iyilik yapar-
sa, bunu kendine, kötülük yaparsa yine kendine yapmış olur.
Rabbin kullarına zulmeden değildir." (111).

H. Ali yukarıdaki mektubu Hemdan kabilesine mensup bir
şahısla Yemen'e gönderdi. Fakat isyancılar, ancak Ubeydullah
b. Abbas ve Said'in görevden alınması şartıyla ayaklanmaya
son vereceklerini bildirdiler, arkasından da Muaviye'ye bir mek-
tup yazarak ondan yardım istediler (112).

Bu çağrı üzerine Muaviye H. 40 yılında Mekkè, Medine ve
Yemen'de bulunan H. Ali taraftarlarını sindirmek ve onlara göz-
dağı vermek maksadıyla üçbin kişilik bir orduyu Büsr b. Ebî Er-
tat komutasında bu vilâyetlere gönderdi (113).

Büsr, bu uzun mesafeyi katederken dört yüz adamını kaybe-
derek Medine'ye geldi. Onun yaklaştığını duyan Medine valisi
Ebu Eyüb el-Ensarî yerine ensardan birini vekil bırakarak Kufe-
ye kaçtı. Büsr, şehre girdikten sonra Medinelilere bir konuşma
yaparak şunu söyledi: "Yüzü kararasıcalar! Allahu Tealâ şöyle
diyor: "Allah size güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misal
verir: Her taraftan oraya bolca rızık geliyordu. Ama Allah'ın ni-
metlerine nankörlük ettiler; bu yüzden Allah onlara yaptıklarına

---

111. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 5.

112. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 5.

113. İbnü'l-Kelbî, Cemheretü'n-Neseb, 404.

karşılık açlık ve korku belasını taddırdı." (114). Allah bu misali sizin için söylemiş ve sizi ona layık görmüştür. Şehriniz Peygamber (S.A.V.)'in hicret ve ikâmet ettiği yerdı. İçinde kabri ve kendisinden sonra halifelerin evleri bulunmaktadır. Rabbinizin nime-tine şükretmediniz, Peygamber'inizin hakkına riayet etmediniz. Allah'ın halifesi (Hz. Osman'ı kastediyor) aranızda öldürüldü. Bazınız katledenler, bazınız ihanet edenler, bazınız seyredenler bazınız da hakaret edenler arasındaydı. Mü'minlerle karşılaştığınız zaman sizlerle beraber değil miydik?" dediniz. Sonra ensar'a sataştı ve şöyle dedi: "Ey Züreyk, en-Neccar, Selime ve Abdu'l-Eşhel oğulları! Ey Yahudi ve kölelerin çocukları! Vallahi sizi öyle bir hale getiririm, Mü'minlerin ve Osman'ın akrabalarının acılarını azaltır, vallahi sizi geçmişteki milletler gibi kıssalara konu yaparım" (115).

Büsr, Medinelilere sert bir şekilde gözdağı verdikten sonra halkı silah zoru ile Muaviye'ye bey'at ettirdi. Arkasından şehirdeki Zürrare b. Harun, Rûfa'a b. Rafi' ez-Zürakî, Ebu Eyüb el-Ensarî ve Amr b. Avf ailesinden bir şahsa ait evleri yaktırdı ve Ebu Hüreyre'yi buraya idareci tayin ederek Mekke'ye doğru yola çıktı (116).

el-Kelbî'den gelen bir rivayete göre Büsr Medine'den Mekke'ye giderken yolda bazı insanları öldürerek mallarına el koydu. Sonra yoluna devam ederek Mekke'ye geldi. Mekkeliler, bunu duyar duymaz şehri terketmeye başladılar. Bu arada Mekke valisi Kusem b. Abbas şehirden ayrılınca, halk Şeybe b. Osman'ı yerine idareci tayin ettiler.

Büsr, Mekke'ye girdikten sonra Kâbe'yi tavaf etti ve iki rek'at namaz kıldı, arkasından halka hitaben bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Davamızı aziz kılan, birlik ve beraberliğimizi pekişti-

---

114. Nahl, 112.

115. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 9-10.

116. İbn A'sem, el-Fütûh, III, 229; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 10-11.

ren ve düşmanımızı ölüm ve dağınıklılıkla zelil eden Allah'a hamd olsun. İşte Ali b. Ebî Talib, Irak bölgesinde sıkıntı ve zorluklar içinde yaşamaktadır. Allah, onu, hatası ve suçu ile belaya düçar etmiştir. Böylece arkadaşları, onu suçlayarak yanından ayrılmışlardır. Hilâfeti Osman'ın kanını talebeden Muaviye devralmıştır. Ona bey'at edin ve kendinizi tehlikeye maruz bırakmayın." (117).

Bu konuşma neticesinde Mekkeliler Muaviye'nin adına ona bey'at ettiler. Büsr, tehdit dolu bir konuşma yaparak Mekke'den Taif'e geçti. Bu esnada Taif'te bulunan el-Muğire b. Şu'be, Büsr'e bir mektup yazarak şu nasihatta bulundu: "Hicaz'a geldiğini, oradan da Mekke'ye indiğini, suçlulara karşı sert davrandığını, hataya düşenleri bağışladığını ve kötülüğü nehyedenleri ödüllendirdiğini haber aldım. Bu yöndeki davranışını takdirle karşıladım, bu gibi uygulamalarına devam et! Allah Azze ve Cel-le hayırlı iş yapanlara ancak hayır ihsan eder. Allah bizi ve seni iyiliği emreden, hakka çağıran ve Allah'ı bolca yâd edenlerden eylesin (118).

Hız. Ali, Hicaz'da meydana gelen olayları duyunca Kufelilere bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Ey İnsanlar! Biliniz ki, en büyük eksiğiniz, konuştukları zaman doğruyu söyleyen, söz verdiklerinde hemen uygulayan, iyi görüş sahibi ve kötülükleri nehyeden kişilerin ölüm neticesinde aranızda bulunmamalarıdır. Ben önceleri ve şimdi, gece ve gündüz, açık ve gizli bir şekilde sizi sürekli düşmanlara karşı savaşmaya çağırdım. Fakat benim bu çabam, ancak sizin kaçışınızı artırmaya yaradı. Size ne öğüt fayda veriyor ne de hikmet ve doğruluğa çağrı. İnanın ki, sizi neyin düzelterceğini çok iyi biliyorum. Fakat onu, doğruluktan ayrılmayı gerektirdiği için tercih etmemekteyim. Bana biraz zaman tanıyın ve bilin ki, sizi üzecek ve size işkence yapacak kişi ya-

---

117. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 11-12.

118. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 12.

kında üzerinize musallat olacaktır. Ebu Süfyan oğlu (Muaviye), kötü ve seviyesiz kişileri bize karşı davet ettiğinde ona hemen uymaları, bir işe yaramadığınız halde sizi onlara karşı çağırdığım zaman buna yanaşmamanız, dinin helâkı ve İslam'ın boyunduruk altına girmesi anlamını taşımaktadır. Haber aldımki, Büsr, önce Medine ve Mekke sonra da Yemen üzerine yürümektedir." (119).

Hız. Ali yukarıdaki konuşmadan sonra Kufe ve Basra vilayetlerinden, Büsr'ü takip edip cezalandırmak maksadıyla Yemen'e Cariye b. Kudame es-Sa'dî ve Vehb b. Mesud el-Has'amî komutasında ikişerbin kişiden oluşan birer ordu sevketti.

Halife, Cariye'yi Yemen'e göndermeden önce ona şu tavsiyede bulundu: "Ey Cariye! Tüm hayırların toplamı sayılan Allah'tan korkmayı tavsiye ederim. Allah'ın yardımı ile yola çık ve seni, üzerine göndermekte olduğum düşmanla karşılaş! Sana karşı savaşmayanlarla savaşma ve yaralıya saldırma, sen ve arkadaşların yürümek zorunda kalırsanız bile hiç bir hayvanı yormayın! Bir kimsenin rızasını almadan suyunu içmeyin. Hiç bir Müslüman erkek ve kadına dokunmayın, çünkü başkasının ayıbını düzeltmek isterken, kendi üzerinede ayıbını düzeltmek vacib olur. Hiç bir gayr-i müslim erkek ve kadına zulmetme ve gece gündüz demeden her zaman Allah'ı an. Aranızda bulunan yayaları taşıyın, birbirinizin sıkıntı ve dertlerine ortak olun, giderken hızlı yürümeye çalış, nerede olursa olsun düşmanı defet, onu arkasından değil, yüzyüze gelerek öldür. Onu rızası ile kötü niyetinden caydır, ancak hak için kan dök ve hak için kan dökülmesine engel ol, birisi pişmanlık duyarsa onu bağışla, her zaman, her yerde davranışların takip edilir, bu nedenle hareket ve tavırlarına dikkat et! Doğru konuşmaya çalış, doğru konuşmaya çalış! Çünkü yalancının söz hakkı yoktur." (120).

---

119. el-Yakubî, II, 173-174.

120. el-Yakubî, II, 174-175.

Büsr b. Ebî Ertat Yemen'e yaklaşınca, Ubeydullah b. Abbas, Abdullah b. Abdulmedan el-Hârisî adında bir adamını yerine idareci bırakarak Kufe'ye kaçtı.

Büsr, Necran'a girer girmez, Abdullah b. Abdulmedan el-Hârisî ile oğlu Mâlik'i ve Ubeydullah'ın Kinâne kabilesine mensup bir kişi yanında bırakmış olduğu Abdurrahman ve Kusem adında iki erkek çocuğunu öldürdü. O, bu olaydan sonra Necranlılara hitâben: "Ey Hristiyanların kardeşleri! Yemin ederim ki, hakkınızda sevmediğim; en ufak bir şey duyarsam hepinizi kılıçtan geçiririm" diyerek onlara gözdağı verdi. Arkasından Erhab'a geçerek Badiyedeki Hemdan kabilesinin başkanı Ebu Kerb'i öldürdü. Oradan da Hz. Ali taraftarlarının çoğunlukta bulunduğu bir bölgeye girdi ve bol sayıda insanı öldürdükten sonra Yemen'in başkenti San'a'ya girdi. O, burada Ubeydullah adına görev yapan Amr b. Erake es-Sâkafî'yi ve halktan birçok insanı öldürdü (121). Bu sırada Ma'rib heyeti, San'a'ya ziyaretine geldiler. Fakat, bu kumandan onları da katletti. Sonra San'a'dan ayrılarak Ceyşan bölgesine baskın düzenledi ve buradaki Hz. Ali taraftarlarını korkunç bir katliama uğrattı. Bu olaydan sonra tekrar San'a'ya döndü ve Ubeydullah'a yakınlıklarından dolayı Fars kökenli muvelledûndan yüz kişi daha öldürdü (122). Hatta Büsr'ün Yemen'de Hz. Ali taraftarlarına düzenlemiş olduğu baskınlarda 30.000 kişiyi öldürdüğü rivayet edilir (123). Ayrıca Yezid b. Muferriğ adında bir şairin söylemiş olduğu bir kasideden, Büsr b. Ebî Ertat'ın Yemen'de baskınlar düzenlemiş olduğu adı geçen bölgeler dışında Mesrûkan, eş-Şerefu'l-A'lâ, Râmahürmüz, Karayâtîş-Şeyh, Erbaka, Deş-i Bârin, e-Şatt, Mecmau's-Süllân, Yurfa ve Mecmau'n-Nehreyn bölgelerinde de bazı katliamlar yaptığı ve birçok evi de ateşe verdiğini öğrenmekteyiz (124).

---

121. el-Yakubî, II, 174.

122. el-Yakubî, II, 174-175; et-Taberî, V, 139-140; İbn Ebî'l-Hadîd, II, 14-16.

123. İbn Ebî'l-Hadîd, II, 17.

124. Bkz. Ebî'l-Hadîd, II, 17.

Büsr b. Ebî Ertat, Hz. Ali tarafından gönderilen cariyeye b. Kumdame'nin Yemen'e gelmekte olduğunu haber alınca, hızlı bir şekilde buradan ayrıldı. Cariye, Yemen vilâyetine girdikten sonra, Hz. Osman yanlısı bazı kişileri öldürdü, bazılarının da evlerini yaktı ve Büsr'ü yakalamak üzere Hicaz bölgesine yöneldi. Cariye, Mekke'ye geldikten sonra halkı Halifeye bey'at ettirmeye çalıştıysa da, Hz. Ali'nin Kufe'de bir Haricî tarafından öldürülmesi sebebiyle olumlu bir netice elde etmeden Medine'ye geçti. Cariye burada ulaştıktan sonra, Ebu Hüreyre'yi cezalandırmak için aradıysa da bu çabası bir netice vermedi. Böylece o, Medineliler yeni halife seçilen Hz. Hasan'a bey'at ettirdikten sonra buradan ayrılarak Kufe'ye döndü (125).

E. Hz. Ali'nin Şehit Edilmesi

Haricilerden İbn Mulcem el-Muradî, el-Burek b. Abdullah ve Amr b. Bekr et-Temimî adındaki şahıslar, Mekke'de bir toplantı yaparak insanların durumunu ve idarecilerin yetersizliğini ele aldılar. Bu arada Nehrevan savaşında Hz. Ali ve ordusu tarafından öldürülen arkadaşlarının durumlarını dile getirerek intikamlarının nasıl ve ne şekilde alınabileceğini müzâkere ettiler. Neticede Hz. Ali'nin, Abdurrahman b. Mulcem, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın el-Burek b. Abdullah ve Amr b. el-As'ın Amr b. Bekr tarafından öldürülmesine karar verdiler. Böylece aralarında bu suikast girişimlerinin mutlaka yerine getirilmesi hususunda antlaşma imzaladılar ve kılıçlarını zehirleyerek, H. 40 yılının Ramazan ayının onyedisinde planlarını gerçekleştirmek üzere Mekke'den ayrıldılar (126).

İbn Mulcem, Mekke'deki toplantıdan sonra Kufe'ye döndü ve bu konuyu kimseye açmadı. Bir gün Teymu'r-Ribab kabilesine mensup bazı arkadaşlarının ziyareti esnasında, babası ve karde-

---

125. el-Yakubî, II, 175; et-Taberî, V, 140; Bakır, Hz. Ali Dönemi, 61,64,106.

126. İbn Sa'd, III/1, 23; et-Taberî, V, 143-144; el-İsfahanî, Mekâtîl, 29; İbn Ebî'l-Hadîd, VI, 113.

şini Nehrevan savaşında kaybeden Katam bint eş-Şecne adında bir kadınla tanıştı ve ona evlenme teklif etti. Katam bu teklifi kabul etmek için üçbin dirhem, bir erkek köle, bir kadın köle ile Hz. Ali'nin öldürülmesini şart koştu. İbn Mulcem onun bu şartlarını kabul ederek Şebib b. Becre adında bir şahısla görüştü ve onunla, Hz. Ali'yi birlikte öldürecekleri hususunda anlaştı. Arkasından Şebib'le birlikte, mescitte itikafa çekilen Katam'la görüşerek, Halifeyi öldürmeye karar verdiklerini ilettiler (127).

İbn Mulcem, Şebib ve Verdan adında bir şahıs 17 Ramazan. 40/24 Ocak. 661 tarihinde pusu kurarak Hz. Ali'yi beklemeye başladılar. Halife oradan geçerken Şebib bir kılıç darbesiyle ona saldırdı fakat isabet ettiremedi. Arkasından İbn Mulcem saldırdı ve kılıç darbesi tam Hz. Ali'nin kafasına isabet etti. Bu esnada Şebib ile Verdan kaçarak izlerini kaybettirdiler. İbn Mulcem ise, Hemdan kabilesine mensup Eba Edma adında bir şahıs tarafından yere yıkıldıktan sonra yakalandı (128).

Bir rivayete göre Abdullah b. Muhammed el-Ezdî, Hz. Ali'nin öldürülmesi olayını şöyle anlattı: "Ali'nin öldürüldüğü gece büyük mescitte Kufelilerle birlikte namaz kılıyordum, insanlar o gece boyunca sabaha kadar namaz kıldılar ve ibadet ettiler. Bu esnada Ali sabah namazı için dışarı çıktı ve "ey insanlar namaza namaza" diyerek seslendi. Bilemiyorum bu cümleyi söylerken es-Südde'den çıkmış mıydı? Yoksa daha orada mıydı? derken bir kılıç parıltısı gördüm ve "ey Ali! Hüküm Allah'a mahsustur, sana ve arkadaşlarına değil" diye bir söz duydum. Sonra bir kılıç gördüm, arkasından ikinci bir kılıç daha gördüm. Sonra Ali'nin "Adamı kaçırmayın" şeklinde konuştuğunu duydum. Bu esnada insanlar her yandan katilin üzerine çullandılar. Sonra İbn Mulcem, tutuklu olarak Ali'ye götürüldü. Ben de bazı insan-

---

127. İbn Sa'd, III/1, 23-24; et-Taberî, V. 144-145; et-Taberânî, el-Mu'cem, I, 55-56; İbnu'l-Esir, Usd, IV, 36-37.

128. İbn Sad, III/1, 24; et-Taberî, V, 145; el-İsfahânî, Makatil, 33.

larla birlikte oraya gittim. Bu sırada Ali: Cana karşı can, eğer ben ölürsem, siz de onu, beni öldürdüğü şekilde öldürün, yok eğer yaşarsam, o zaman onun hakkında kendim karar veririm.” şeklinde konuştu. İbn Mulcem’de “onu (kılıcını) bin dirheme satın aldım, bin dirheme de zehirledim, eğer bana hiyânet ederse Allah, onu kahretsin” dedi.” (129).

Hız. Ali İbn Mulcem’in kılıç darbesiyle yaralandıktan sonra tedavisi için Kufe’nin en iyi doktorları çağırıldı. Bu dönemde bir cerrah olan Esîr b. Amr b. Hani’ es-Sekunî, Hız. Ali’nin yarasına baktıktan sonra yeni kesilmiş bir koyunun akciğerinden bir damar çıkardı ve darbenin bulunduğu yere soktu sonra onu dışarı çıkararak üfledi ve kılıcın beyine kadar indiğini gördü ve Hız. Ali’ye vasiyetini yazmasını tavsiye etti (130). Bunun üzerine Hali- fe oğullarına şunu yazdırdı: “Allah’dan korkmanızı, o size mey- letse dünyaya meyletmemenizi, nimetinden mahrum kalmanıza asla üzölmemenizi tavsiye ederim. Devamlı doğruyu konuşun ve ecir kazanmaya çalışın, zalimin takipçisi, mazlumun ve hak- sızlığa uğrayanların yardımcısı olun. İkinize, bütün çocuklarıma hanımlarıma ve sözümü duyan herkese, Allah’dan korkmayı, uyumlu olmayı ve aranızda sevgi ve beraberlik ruhunu yaşatma- yı öğötlüyorum. Zira dedeniz (S.A.V.)’in insanlarla iyi geçinme- nin namaz ve oruçların tümünden daha faydalı olduğunu söyle- diğini duydum. Ne olur yetimlerle ilgilenin, sakın onlara infakı durdurmayın ve gözünüzün önünde hakları ellerinden alınma- sını. Komşularınızı da ihmal etmeyin, çünkü onlar Peygamber’i- nizin size iyi muamele etmenizi istediğı insanlardır. Hatta bu ko- nuyu o kadar dile getirdi ki, zannettik onları miras sahibi yapa- caktır. Kur’an-ı Kerim’e sınıksıkı sarılın, onun hükümlerini uygula- mada herkesten çabuk davranın, namaza özel bir ihtimam gös- terin, çünkü o dininizin direğidir. Allah’ın evi Kâbe’yi de unutma- yın, hayatınız boyunca onu boş bırakmayın, zira orası terkedilir-

129. Bkz. el-İsfahanî, Mekatil, 34-35; İbn Ebîl-Hadîd, VI, 117-118.

130. el-İsfahanî, 38; İbn Ebîl-Hadîd, VI, 119-120.

se, ne Allah ne de insanlar size değer verir. Allah yolunda malınızla, canınızla ve dilinizle cihad etmeyi ihmal etmeyin. Hıslam ilişkisine ve tasaddukta bulunmaya önem verin, kopukluğa ve birbiriniz aleyhine kötölük yapmaya tevessül etmeyin, iyiliği emretmeyi ve kötülüğü nehyetmeyi terketmeyin! Sizler böyle yaparsanız başınıza en zalimleriniz geçer, böylece, dua edersiniz, fakat Allah katında kabul edilmez. Birbirinize karşı yakınlık gösterin ve fedakarlıkta bulunun, sakın birbirinize düşmeyin, birbirinizden kopmayın ve ayrılmayın, sevgi ve takva konusunda yardımlaşın, suç ve düşmanlık hususunda yardımlaşmayın ve Allah'dan korkun, zira allah'ın cezası şiddetlidir. Allah, Peygamber'ini aramızda koruduğu gibi sizi de Ehl-i Beyt olarak korusun. Hayırlı bir emanet olarak Allah'a emanet olunuz ve Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun" (131).

Hız. Ali, aldığı kılıç yarasının tesirinden kurtulmayarak 21 Ramazan. 40/28 Ocak. 661 tarihinde vefat etti. Onun gasil ve defin işleri oğlu Hasan ve Abdullah b. Abbas tarafından yerine getirilerek er-Rahbe de toprağa verildi (132).

Hız. Hasan, babasının defin işlerini bitirdikten sonra İbn Mulcem'i bulunduğu yerden çıkararak kılıç darbesi ile boynunun vurulmasını emretti (133). İbn Mulcem'in insanlar tarafından işken-ce ile öldürüldüğü ve cesedinin yakıldığı ve ibret verici şekle sokulduğu rivayet edilmişse de (134), bunun zayıf bir ihtimal olduğu görülmektedir. Zira Hız. Ali ölmeden önce Hız. Hasan'a şu tavsiye de bulunmuştu: "Ey Abdulmuttalib oğulları! Mü'minlerin Emîr'i öldürüldü, Mü'minlerin Emîr'i öldürüldü" diyerek müslümanların kanını akıtmaktan, öç almaya kalkışmaktan sakının. Sakın benim için katilimden başkasını öldürmeyin. Biraz bekleyin, bakın;

---

131. et-Taberî, V, 147-148; et-Taberânî, I, 59-60; el-İsfahânî, Mekatil, 39.

132. el-İsfahânî, 41.

133. el-İsfahânî, 41.

134. Bkz. et-Taberî, V, 149; el-Mesudî, Murûc, II,424.

şayet onun darbesinden ölürsem, darbesine karşı kendisine bir darbe vurun, adamı işkence ederek öldürmeyin! Öldürdükten sonra, cesedine eziyet etmeyin! Ben, Resûlüllah'ın şöyle dediğini işitmiştim: “Öldüreğiniz kuduz köpek bile olsa, cesedi ibret verici bir şekle sokmaktan sakının” (135).

---

135. et-Taberî, V, 148. Nehc, 371-372.

SONUÇ

İslam'ı kabul eden ilk sahâbiler arasında yer alan Ali b. Ebî Talib (R.A.), İslam tarihinin en parlak şahsiyetlerinden biridir. Daha çocukken babası Ebû Talib'in evinden ayrılarak, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in evine intikal etmesi, hayatının ilerdeki yılları için büyük bir şans sayılmıştır. Çünkü o, bu nübüvvet evinde edep, ahlak ve eğitimini tamamlamış ve daha sonra Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenince de Ehl-i Beyt'in değerli bir ferdi olmuştur.

Hz. Ali'nin önemli özelliklerinden olan şecâati herkesce bilinmektedir. Biz, onun bu yönünün, Hz. Peygamber döneminde müşriklere karşı yapılmış gazvelerdeki etkin rolünü ve üstün başarılarını dile getirerek ortaya koymaya çalıştık. O, gerçekten İslam'ın Arap Yarımadası'na yayılması faaliyetlerinde ve bu uğurda yapılmış olan Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn gibi büyük gazvelerde, askerî güç ve yeteneğini ortaya koymuş ve İslam tarihine ünlü bir asker olarak adını yazdırmıştır. Ayrıca, onun bir de komuta ettiği seriyyeler vardır. Hz. Ali Fedek, Fels ve Yemen'e yapmış olduğu seferleri ile bu alandaki üstün yeteneğini de ortaya koymuştur.

Hz. Ali, yukarıda sıraladığımız özelliklerinden ötürü, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kendini, hilâfet için en iyi aday ve bu makam için en uygun namzet olarak görmekteydi. İşte bu sebeptendir ki, o, Hz. Ebu Bekr'e bey'atını geciktirmiş ve halife seçileceği ana kadar bu makama talip olmuştur. Fakat buna

rağmen o, kendinden önce iş başına gelen ilk üç halifeye karşı saygılı ve uyumlu olmuş ve onların hilâfetleri boyunca en ufak bir problem çıkarmamıştır. Aksine, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer zamanında devleti ilgilendiren meselelerin çözümünde her zaman halifenin yanında yer almış ve isabetli görüşleri ile onlara destek olmaya çalışmıştır. Buna karşılık da her zaman onlardan iyi muamele, sevgi ve saygı görmüştür.

Hz. Osman'ın hilâfeti esnasında devletin iç yapısında ortaya çıkan fitne ve kargaşa olaylarına, toplumdaki önemli yerinden dolayı Hz. Ali'nin de adı karışmış ve bu dönem boyunca şikayet edilecek bir merci olarak görülmüştür. O, bu kritik dönemde çok temkinli hareket etmiş ve aralarındaki bazı kırınglıklara rağmen, her zaman Halifenin yardımına koşmuş ve onu korumaya çalışmıştır. Fakat buna rağmen sonradan, Hz. Osman'ın öldürülmesi ile itham edilmiştir.

Hz. Ali'nin, Halife seçilmesi ile birlikte, Hz. Osman döneminde müslümanlar arasında ortaya çıkan kutuplaşmalar durmadan devam etmiş ve hatta çok değişik boyutlar kazanarak kendisini, Hilâfeti boyunca bu ihtilaf ve problemlerle meşgul olmak zorunda bırakmıştır.

Hz. Ali 'nin askerî alandaki şöhreti yanında, ilmî ve edebî sahalardaki büyük şöhreti de göze çarpmaktadır. O, fıkıh, kaza (yargı), hitâbet ve şiir sahalarda üne kavuşmuş bir kimsedir. Özellikle fıkıh ve onun uygulama alanı olan kadılık sahasında otorite olduğu bilinen bir gerçektir. Şüphesiz ki, Hz. Ali'nin otuz sene gibi uzun bir müddet Hz. Peygamber'le birlikte olması ve bu arada Kur'an-ı Kerim'i ve sünneti, bizzat ondan alması, bütün bunların yanında vahiy kâtipliği görevini ifa etmesi, onun ilmî birikiminin temelini teşkil etmiştir.

Hz. Ali'nin bir de edebî şöhreti vardı. Onun birçok türde irticâlen söylemiş olduğu şiirler, kendisine şâirlik sıfatını kazan-

dırmıştır. Ayrıca çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalar (hutbeler) ile bazı hikmetli sözler (vecizeler) de, Hz. Ali'nin edebî kabiliyetini ortaya koymaktadır.

Hz. Ali'nin siyasî alandaki şöhreti ve başarısı, askerî, ilmî ve edebî alandaki şöhreti ve başarısı kadar parlak olmamıştır. Bunu da kendi döneminde meydana gelen fitne ve ihtilaflara ve devlet bünyesindeki fikir ve düşünce akımlarının yayılmasına bağlamak gerekir.

Hz. Ömer, zaman ve zemin faktörleri bakımından Hz. Ali'den daha şanslı sayılır. Zira Hz. Ömer, devleti ilgilendiren meselelerin çözümünde çevresindeki tecrübeli sahabilerden büyük destek görmekteydi. Oysa, Hz. Ali Halife seçildikten sonra böyle bir avantaja sahip değildi. Çünkü büyük problemlerin üstesinden gelmek için fikir alış verişinde bulunacağı tecrübeli kişilerden yoksundu ve çevresinde sadece birkaç genç, tecrübesiz ve ancak askerî özelliklere sahip insan bulunmaktaydı. Ayrıca Hz. Ali, devlet idaresini ilgilendiren konularda nasırlara (Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine) dayanarak hareket ediyordu. Oysa siyâset; tedbir, uyanıklık ve kurnazlık gerektiren bir meslektir. Fakat bütün bunlara rağmen Hz. Ali büyük bir asker ve mükemmel bir ilim adamıdır. Onun bu iki alandaki başarısını eleştirmek mümkün değildir. Zaten onu, şöhret yapan da bu iki alandaki üstün başarıları olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad,

- *el-Mu'cemü'l-Müfehres lî Elfâzî'l-Kur'ani'l-Kerim, Kahire 1945.*

ABDULMUTTALİB, Rifat Fevzi,

- *Sahifetu Ali b. Ebî Talib an Resûlillah (S.A.V.), Kahire 1986.*

AHMED b. HANBEL (24/855),

- *el- Müsned, I-IV, Kahire 1313.*

el-AKKAD, Abbas Mahmud,

- *el-Abkariyyâtü'l-İslamiyye, Beyrut 1968.*

- *Fâtımatu'z-Zehra' ve 'l-Fâtimiyyûn, Beyrut 1967.*

el-ÂLÛSÎ, Mahmud Şukrî El-Bağdadî,

- *Buluğu'l- Ereb fî Marifeti Ahvali'l-Arab. Thk.: M. Behcet el-Eserî, I-III, Beyrut (Trz.).*

AYCAN, İrfan,

- *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan, Ankara 1990.*

BAKIR, Abdulhalk,

- *Hz. Ali Dönemi, Ankara 1991.*

el-BELAZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892),

- *Ensâbu'l-Eşrâf, I. Kısım, Thk.: Muhammed Hamidullah, Kahire 1959.*

- *Ensâbu'l-Eşrâf, IV. Kısım, Thk. İhsan Abbas, Beyrut 1979.*

- *Fütûhu'l-Büldan, Trc.: Prf. Dr. Mustafa Fayda, Ankara 1987.*

el-BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim (256/870),

- *el-Camiu's-Sahîh, I-IX, Kahire 1958.*

CAETANİ, Leoni,

- *İslam Tarihi, Trc.: Hüseyin Câhid, I-X. İstanbul 1925.*

el-CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr (255/868),

- *el-Beyân ve't-Tebyîn, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, I-VII, Kahire 1938.*

- *el-Osmaniyye, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, I, Kahire 1955.*

- *el-Hayavan, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, I-VIII, Kahire 1038.*

ÇAĞATAY, Neşet,

- *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara 1982.*

el-CEHŞİYARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdûs (331/942),

- *Kitab'ı-Vuzera' ve'l-Kuttab, Kahire 1938.*

el-CEYLANİ, Fazlullah,

- *Fazlullahu's-Samed fî Tavzihi'l-Edebi'l-Mufred, I-II, Suriye 1969.*

CORCİ ZEYDAN,

- *Tarihu't-Temedduni'l-İslami, I-II, Beyrut (Trz).*

ed-DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazli

b. Behram b. Abdussamed et-Temimî (255/868).

- *es-Sünen, I-II, Dimaşk 1349.*

ed-DİNEVERÎ, Ebu Hanife Ahmed b. Davud (282/895),

- *el-Ahbaru't-Tivâl, I, Kahire 1330.*

EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (275/888),

- *Sünen, I-IV, Mısır 1950.*

EBU'L-FİDA, el-Meliku'l-Mueyyed İmaduddin İsmail (732/1332),

- *el-Muhtesar fî Ahbari'l-Beşer, I-IV, Mısır (Trz).*

EBU UBEYD, el-Kasım İbn Sellâm (224/838),

- *Kitabu'l-Emval, Thk.: Muhammed Hamid el-Fakıyy, Kahire 1353.*

el-EZDÎ, Muhammed b. Abdullah (231/845),

Tarihu Futuhi's-Şâm, Thk.: Abdulmun'im Abdullah Amir, Kahire 1970.

FAYDA, Mustafa,

- İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı, Ankara 1982.

T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Abdümenâf b. Kusay Maddesi, I, İstanbul 1988.

FERRUH, Ömer

Tarihu'l-Fikri'l-Arabi ilâ Eyyâmi İbn Haldun, Beyrut 1979.

el-FESEVÎ, Ebu Yusuf Yakub b. Süfyan (277/890).

- Kitabu'l- Ma'rife ve't-Tarih, Thk.: Ekrem Ziya' el-Ömerî-I-III, Bağdat 1974-6.

FİĞLALİ, Ethem Ruhi,

- İbadiye'nin Doğuşu ve Görüşleri, Ankara 1983.

GÜNALTAY, M. Şemseddin,

- İslam Tarihi, İstanbul 1338-1341.

el-HÂKİM, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah (404/1013),

- el-Müstedrek 'ala's-Sahihayn fi'l-Hadîs, I-IV, Beyrut (Trz.).

HALİFE b. HAYYAT (240/854),

Tarihu Halife b. Hayyat Thk.: Suheyf Zekkar, I-II, Dimaşk 1967-8.

HAMİDULLAH, Muhammed,

- İslam Peygamberi, Çev.: Salih Tuğ, I-II, İstanbul 1980.

- Mecmu'atu'l-Vesâki's-Siyâsiyye lî'l-Ahdi'n-Nebeviyy ve'l-Hilâfeti'r-Râside, Beyrut 1985.

el-HATİBU'L-BAĞDADÎ, el-Hâfız Ebu Bekr Ahmed b. Ali (463/701),

Tarihu Bağdad, I-XIV, Kahire 1931.

el-HATİB, Abdulkerim,

- Ali b. Ebî Talib, Beyrut 1975.

İBN ABDİ'L-BERR, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071),

- *el-İstî'ab fî Ma'rifeti'l-Ashab*, I-IV, Kahire 1328.

İBN ABDİRABBÎH, Ahmed b. Muhammed el-Endelusî (327/393),

- *el-İkdu'l-Ferîd*, I-VII, Kahire 1948.

İBN ASAKİR, Ebu'l-I-Kasım Ali b. el-Hasan b. Vehbetillâh (571/1175),

- *Tarihu Medineti Dimaşk, Thk.: Selahaddin el-Muneccid*, I-II, Dimaşk 1954.

İBNU'L-CEVZÎ, Cemaledin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1201),

- *Sıfatu's-Safve*, I-IV, Haydarabad 1355.

İBN EBÎ'L-HADÎD, Abdulhamid Hibetullah b. Muhammed b. el Hüseyin (655/1257),

- *Şerhu Nehci'l-Belâğâ-THK.: Nureddin Şerefeddin Muhammed Halil ez-Zeyn*, I-IV, Beyrut 1954.

- *Şerhu Nehci'l-Belâğâ, Thk.: M. Ebu'l-Fadl İbrahim*, I-XX, Kahire 1965-67.

İBNU'L-ESÎR, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdulkarım el-Cezerî (630/1323),

- *el-Kamil fî't Tarih*, VIII, Kahire 1348.

- *Usdu'l-Gabe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, I-IV, Mısır 1280.

İBN HABİB, Ebu Cafer Muhammed (245/859),

- *Kitabu'l-Muhabber. Thk.: Eliza Lichtenstater*, Haydarabâd 1942.

İBN HACER, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Kinânî el-Askalanî (852/1448),

- *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahabe*, I-IV, Kahire 1328.

İBN HALDUN, Veliyyuddin Ebu Zeyd Abdurrahman b. Ebî Bekr Muhammed el-Hadramî (808/1405),

- *Kitabu'l-İber ve Divanü'l-Mubteda' ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-*

'Acem ve'l-Berber ve men 'Asarehum mîn Zevî's-Sultani'l-Akber, Thk.: Şekib Arsalan, I-III, Mısır 1936.

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik el-Me'âfirî el-Himyerî (218/833),

- *es-Sîretu'n-Nebeviyye, Thk.: Mustafa es-Sakka ve iki arkadaşı, I-IV, Kahire 1936.*

İBN İSHAK, Muhammed b. Yesar (151/768),

- *Siretu İbn İshak el-Musemma bî Kitabi'l-Mubteda' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî, Thk.: Muhammed Hamidullah, Konya 1981.*

İBNU'L-KELBÎ, Hişam b. Muhammed b. es-Sâib b. Bişr (204-6/819-21),

- *Cemheretu'n-Neseb, Thk.: Abdussettar Ahmed Ferrac, I, Kuveyt 1983.*

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889),

- *el-Me'arif, Thk.: Muhammed İsmail Abdullah es-Sâvî, Kahire 1930.*
- *'Uyûnu'l-Ahbar, I-IV, Kahire 1930.*
- *el-İmâme ve 's-Siyâse, I, Kahire 1904.*
- *el-İmâme ve's-Siyâse, I-II, Mısır 1969.*
- *Edebu'l-Katib, Thk.: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, Kahire 1963.*

İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (273/886),

- *Sünen, Thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki, I-II, Kahire 1952.*

İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed (230/844),

- *et-Tabakâtu'l-Kubrâ, I-IX, Leiden 1325.*

İBN SEMURE, Ömer b. Ali el-Ca'dî (yaz. 586/1190),

- *Tabakâtu Fukahâi'l-Yemen, Thk.: Fuad Seyyid, Kahire 1957.*

İBN ŞEYBE, Ebu Yusuf Yakub (262/875),

- *Müsnedu Emîr'l-Mü'minin Ömer b. el-Hattab 'anî'n-Nebiyy, Thk.: Sami Haddad, I-XV, Beyrut 1940.*

İBNU'T-TİKTAKA, Muhammed b. Ali b. Tabataba (660/1262),

- *Kitabu'l-Fahri fî'l-Adabi's-Sultaniyye ve'd-Duvel'l-İslamiyye, Mısır 1317.*

el-İSFAHANÎ, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed (356/967),

- *Mekâtîlu't-Talibiyîn, Thk.: es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1946.*

KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf,

- *Hayatu's-Sahabe, I-III, Kahire 1968.*

KANDEMİR, M. Yaşar,

- *T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Ali b. Ebî Talib, II, İstanbul 1989.*

MAĞRİBÎ, Muhammed Ali,

- *Ebu Bekr (Halifetu Resûlillah), Cidde 1986.*

el-MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tahir (355/967),

- *Kitabu'l-Bed' ve 't-Tarih, I-IV, Paris 1916.*

el-MAKRİZÎ, Takıyyuddin Ebu Muhammed Ebu'l-Abbas Ahmed b.

Ali b. Abdulkadir b. Muhammed b. İbrahim b. İbrahim b.

Muhammed b. Temmî eş-Şafî'î (845/1442),

- *İmtâ'u'l-Esma' bî mâ lî'r Resûl mine'l-Enbai ve 'l-Emvâli ve'l-Hafedeti ve'l-Metâ, Thk.: Mahmud Muhammed Şâhir, I, Katar (Trz.)*

- *en- Niza' ve't-Tahasum Fîmâ Beyne Benî Ümeyye ve Benî Haşim, Leiden 1888.*

MÂLİK b. ENES (1979/790),

- *el-Muvatta, Thk.: Muhammed Fuad Abdalbaki, I-II, Kahire 1951.*

el-MESUDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali (346/957),

- *Murûcu'z-Zehab ve Me'dini'l-Cevher, I-IV, Mısır 1958.*

el-MİNKARÎ, Nasr b. Muzâhim (212/827),

- *Vak'atu Siffîn, Thk.: Abdussellam Muhammed Harun, Kahire 1382.*

el-MUBARRED, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd (285/898),

- *el-Kamil fî'l-Luğati ve'l-Edebi ve'n-Nahvi ve't-Tasrif, I-II, Mısır 1347.*

MÜSLİM, Ebu'l-Hüsyen Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en Nisâburî (261/875),

- *el-Camiu's-Sahîh, Thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki, I-II, Kahire 1955.*

er-RAHABÎ, Abdulaziz b. Muhammed el-Hanefî (1184/1770),

- *Fıkh'u'l-Mulûk ve Miftahu'r-Ritac el-Mursad alâ Hizâneti Kitabi'l-Harac, Thk.: Ahmed Ubeyd el-Kabisî, I-II, Bağdat 1973.*

es-SAN'ANÎ, Ebu Bekr Abdurrezzak b. Humâm (211/826),

- *el-Musannaf. Thk.: Habiburrahman el-A'zamî, I-XI, Hindistan 1970.*

es-SEMHUDÎ, Nureddin Ali b. Kemaleddin Ebu'l-Mehâsın Abdullah b. Şihabeddin b. el-Abbâs Ahmed el-Hüseynî (911/1505),

- *Vefâu'l-Vefa' bî Ahbari Darî'l-Mustafa I-II, Mısır 1926.*

SEYF b. ÖMER, ed-Dablyyu'l-Esedî (200/815),

- *el-Fitnetu ve Vak'atu'l-Cemel, Beyrut 1984.*

SEZİKLİ, H, Ahmet,

- *T.D.V.İslam Ansiklopedisi, Abdülmuttalib Maddesi, I, İstanbul 1989.*

es-SUYUTÎ, Celaledin Ebu'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505),

- *Tarihu'l-Hulefa', I, Beyrut 1974.*

es-ŞANKİTÎ, Muhammed Habibullah,

- *Kifâyetu't-Talib lî Menâkibi Ali b. Ebî Talib, Kahire 1936.*

eş-ŞEBLENCÎ, Mu'min b. Hasan Mu'min,

- *Nuru'l-Absâr fî Menâkibi Al-î Beyti'n-Nebiyy'l-Muhtar, Kahire 1948.*

eş-ŞERİFU'R-RADIYY, Muhammed b. el-Hüseyn (406/1016),

- *Nehcû'l-Belâğa, Thk.: Muhammed Hasan Nail el-Marsîfî, I-II, Mısır (Trz.).*

- *Nehcû'l-Belâğa, Thk.: Subhi Salih, Tahran 1395. (Trk. trc.:*

Abdulbaki Gölpınarlı, İstanbul 1972- Trk. trc.: Beşîr Işık, Ankara 1990.)

et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Rustem (310/922),
Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-XI,
Beyrut 1967.

- *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk, I-VIII, Kahire 1939.*

- *Camîu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kuran, I-XXX, Kahire 1321.*

et-TABERÎ. Muhibbuddin Ebu Cafer Ahmed (694/1295),

- *Zehâiru'l-Ukba fî Menakibi Zavî'l-Kurba, Kahire 1356.*

TAHA HÜSEYN,

- *el-Fitnetu'l-Kubra, II, Kahire 1982.*

et-TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Severe,

- *Sünen, Thk.: İbrahim Atve 'Avaz, I-V, Kahire 1962.*

et-TUSÎ. Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan (460/1067),

- *et-Tibyân fî Tefsiri'l-Kur'an, X, Necef 1957.*

el-VAKİDÎ, Muhammed b. Ömer (207/822),

- *Kitabu'l-Meğazi, Thk.: Marsden Jones, I-III, Oxford 1966.*

VEKÎ, Muhammed b. Halef b. Hibban (306/918),

- *Ahbaru'l-Kudât, I-II, Kahire 1947.*

**el-YAKUBÎ, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb, b. Vâzih el-Kâtib
el-Ahbarî (292/905),**

- *Tarih'l-Yakubî, I-II, Necef 1258.*

**YAKUTU'L-HAMEVÎ, Şihabeddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah
el-Hamevî er-Rumî el-Bağdadî,**

- *Mu'cemu'l-Buldan, I-VIII, Kahire 1906.*

**ez- ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman
(747/1346),**

- *Tarihu'l-İslam ve Tabakatu'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm, I-IV, Kahire 1367-
69.*

- *Tezkiretu'l-Huffâz, I-II, Beyrut (Trz.).*

ez-ZÜBEYR, b. BEKKAR, Ebu Abdullah ez-Zübeyr b. Bekkar b. Ahmed (256/869),

- *el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyât, Thk.: Sami Mekki el-Anî, Bağdat 1972.*

ez-ZÜBEYRÎ, Ebu Abdullah el-Mus'ab b. Abdullah b. el-Mus'ab (236/851),

- *Kitabu Nesebi Kureyş, Thk.: E. Levi Pravençal, I, Kahire 1953.*

GENEL DİZİN

-A-

- Abbas (b. Ebî Talib), 22,26,32,33,36,38,42,93,94,95,97,109
Abbas Mahmud el-Akkad, 40,61
Abbasî halifesi, 26
Abdu'l-Eşhel oğulları,172
Abdulhamid Yahya, 64
Abdullah b. Abbas, 26,49,50,133,135,147,179
Abdullah b. Abdulmedan el-Hârisî, 175
Abdullah (b. Abdulmuttalib), 42
Abdullah b. Amir el-Hadramî, 147
Abdullah b. Amir (b. Kureyz), 127
Abdullah b. Amr b. el-As, 136
Abdullah b. Büdeyl, 135,137
Abdullah b. Cafer, 163
Abdullah b. Habbab el-Eretti, 143
Abdullah b. Hiram b. Huveylid, 133
Abdullah b. Humeyt b. Zübeyr, 82
Abdullah b. el-Kevva el-Yeşkurî, 142
Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî, 166
Abdullah b. Mesud, 53, 156
Abdullah b. Muhammed el-Ezdî, 177
Abdullah b. Münzir b. Ebî Rifa'a, 79
Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, 140
Abdullah b. Rezîn, 150

Abdullah (b. Sa'd b. Ebî Vakkas), 140
Abdullah b. Sebe, 116
Abdullah b. Vehb er-Rasibî, 142,143
Abdullah (b. Zübeyr b. el-Avvam), 119,133
Abdumelik b. Süleyman, 50
Abdumuttalib b. Haşim, 17,18,19,20,21,22,24,25,26,29
Abdumuttalib oğulları, 37,93,110,179
Abdurrahman, 167
Abdurrahman b. Avf, 95, 109,110,111
Abdurrahman b. Ebî Bekr, 68,133
Abdurrahman b. Halid b. el-Velid, 136
Abdurrahman b. el-Hars b. Hişam, 133
Abdurrahman b. Kubas b. Eşyem, 154
Abdurrahman b. Kusem, 175
Abdurrahman b. Ubeyd el-Ezdî, 157
Abduddâr b. Kusay, 10,11,12
Abduddâr oğulları, 13
Abdukusay b. Kusay, 10,11
Abduluzza b. Katım el-Mustalikî, 17
Abduluzza b. Kusay, 10,11
Abdumenâf b. Kusay, 10,11,12,13,14,29
Abdumenâf oğulları, 13,21,97
Abduşems (b. Kusay), 13,17
Abtuh, 11
Adem, 31
Adiyy b. Hâtım, 136,138
Adiyy b. Nevfel b. Abdimenâf, 20
Adiyy oğulları, 11,12
Adnan, 29
Adnanîler, 9

Afrika, 115

Ağustos (ayı), 140

Ahiret, 67

el-Ahlâf, 12

Ahmed (Hz. Peygamber), 62,63

el-Ahnef, 147

Aişe (Hz.), 53,109,126,127,129,130,132,133

Akabe bey'atı, 75

Akîl b. Ebî Talib, 29,33,156,157

Alemlerin yaratıcısı, 151

Ali b. Abdillâh, 26

Ali b. Ebî Talib, 10, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,43,44,45,46,47,48,49,50,51,52,53,54,55,56,57,59,60,61,62,63,64, 65,66,67,68,69,70,71,75,76,77,78,79,80,81,82,83,84,85,86,87,88,89, 90,91,92,93,94,95,96,97,98,99,100,101,102,103,105,106,107,108,109, 110,111,112,113,114,115,116,117,118,119,120,123,124,125,126,127, 128,129,131,132,133,134,135,136,137,138,139,140,141,142,143,144, 145,146,147,150,151,152,153,154,155,156,157,159,160,161,162,163, 165,166,167,168,169,170,171,173,174,175,177,178,179,181,182,183

Âl-i Hâtim, 90

Âl-i İmran, 32

Allah (c.c.) 18, 20, 25, 31, 34, 35, 36, 40, 41, 46, 48, 51, 54, 55, 59, 62, 64,66,70,76,77,78,83,84,86,90,92,93,95,96,97,98,99,102,103,105,106, 108,110,111,113,115,116,117,118,120,123,125,128,129,136,137,141, 142,149,150,151,152,155,156,158,159,160,162,163,164,165,166,169, 171,172,173,174,177,178,179

Allah'ın Elçisi, 39, 47, 51, 53, 59, 62, 80, 87, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,106,110,111,113,115,123,158,165,172

Allah'ın dini, 165

Allah'ın Kelâmı, 49

Allah'ın Kitabı, 49,125,143
Allah'ın kulu, 156,157,170
Allah'ın nuru, 157
Allah'ın selamı, 170
Amalika, 9
Amir b. Abdimenâf, 19
Amir b. Abdullah, 79
Amir b. el-Hamk, 138
Amir b. Lüey oğulları, 12
Ammar b. Yasir, 30,59,102,113,129,132,135,137
Amr b. Abdillâh el-Cumahî, 81
Amr b. Abdulmuttalib, 15
Amr b. Abdivüdd, 45,82,83
Amr b. el-As, 45,134,138,140,145,146,176
Amr b. Avf, 172
Amr (Abdumenâf b. Haşim), 13
Amr b. Bekr et-Temimî, 176
Amr b. Curmuz el-Mucaşi', 133
Amr b. Haris, 9
Amr b. Rabia, 18
Amr b. Umeys b. Mesud el-Hüzelî, 156
Anât, 163
Anze (kabile), 141
Arabistan, 14
Arap, 35,37,125
Arap dili, 60
Arap kabileleri, 23
Arap Milleti, 102
Arap Yarımadası, 89,181
Arapça, 60,61

Araplar, 103,138,158
Arafât, 14
Aralık (ayı),133
Arefe, 12
el-As b. Munebbih b. el-Haccac, 79
el-As b. Said, 79
Ashab, 108,115
Aşura, 53
Ata', 50
Avn (b. Ali b. Ebî Talib), 42
Aynu't-Temr, 159
A'yen b. Ebî Dubey'a, 147
Azerbaycan, 112

-B-

Babu's-Südde, 163
Badiye,86,165,175
Ba'lbek,155
Basra, 102, 103, 116, 117, 123, 124, 127, 128, 129, 131, 132, 133,
142, 147,149,150
Basra Haricîleri, 143
Basra Hazinesi, 151, 152
Basra Kurrası, 144
Basra Valisi, 127,132,147
Bedevîler, 165
Bedir (Gazvesi), 78, 181
Bedir Savaşı, 79, 80, 86, 124
Bedir Vadisi, 78
Bekr b. Vail (kabile), 167
Bekr oğulları, 9,11,16

el-Bekrî (Eşres), 162
el-Belazurî, 20, 38,118
Benî Bekr b. Vâil, 147
Benî Haşim, 95, 109, 152, 153
Benî Mahzum, 113
Benî Sa'd b. Huzeym, 21
Benî Suleym, 159
Benî Ümeyye, 95,109,157
Benî Zühre, 95
Benû Bekr, 16
Benû Mudlic, 30
Benû Rasib, 141
Benû Sa'd, 88
Benû Said, 95
Benû Tağlib, 167
Benû Temîm, 141,147
Berre (Ümmü Süfyan), 13
Berre (Bint Kusay), 10
Berre (Zemzem Kuyusu), 19
el-Beyân ve't-Tebyîn (eser), 31
Beyt (Kâbe), 24
Beytül-Haram, 10
Beytülmal,130,133
Bizans Hükümdarları, 14
Bizanslılar, 138
el-Buharî, 99
el-Burek b. Abdillâh, 176
Bureyde b. Husayn, 34,91
Büsr b. Ebî Ertat, 171,172,173,174,175

- Câbir b. es-Saib b. Umeymir, 79
Câbir b. Vehb er-Rasibî, 147
Ca'd, 141
Caetanı (Leon), 92
Cafer b. Abdullah el-Eşca'î, 167
Cafer (b. Ali b. Ebî Talib), 42
Cafer (b. Ebî Talib) 29,33,62
Caferu'l-Asğar, 43
el-Cahız; 31,49,51,53,64
Cahiliye, 112,120
Cariye b. Kudame es-Sa'di, 147,174,175
Cebbar b. Sahr es-Sulemî, 89
Cebrâil, 85
Cehennem, 64,128
Cümâdalâhire, 133
Cemel ordusu, 130
Cemel Vakası, 68,126,133,138,139,147
el-Cened, 169,170
Cennet, 59,64,163
Cennetü'l-Mualla 26
Cerîr b. Abdillâh, 134
Ceyşan Bölgesi, 175
el-Cezîre, 154,155,163,167
Culas b. Umeyr el-Kelbî, 167,168
Cuma günleri, 115
Cuma günü, 137
Cumah (Kabile), 11,12
Cumâne (bint Ebî Talib), 29
Cumâne (bint Ali b. Ebî Talib), 43

Cülhüme b. Rabia, 11
Cürcan, 102
Cürhüm, 9
Cürhümlüler, 9,19

-D-

ed-Dahhak b. Abdullah el-Hilâlî, 150
ed-Dahhak b. Kays el-Fihri, 155, 157, 158
Darün'-Nedve, 12,17,18
Davud b. Ali, 26
Deşt-i Bârin, 175
Dırar (b. Abbas b. Abdulmuttalib), 22
Doğu vilâyetleri, 127
Dumetü'l-Cendel, 140,142,168
Dünbâvend, 102

-E-

Eba Edma, 177
Eba Muhammed, 147
Eba Yakdân (Ammar b. Yasir), 30
Ebrehe el-Eşrem, 23,24,25
Ebu Amr (b. Abdumenâf),13
Ebu'l-As b. Kays b. Adıyy, 79
Ebu'l-As b. er-Rabî, 42
Ebu'l-A'var, 135
Ebu Bekr (Hz.), 34, 35, 52, 57, 61, 62, 68, 76, 83, 94, 95, 96, 97, 98,
99,100,101,105,106,107,108,109,110,112,115,120,153,181
Ebu Bekr (b. Ali b. Ebî Talib), 100
Ebu Bişr, 17
Ebu Dücâne, 87

Ebu'l-Esved ed-Düelî, 60,130,147,149
Ebu Eyyüb el-Ensarî, 144,171,172
Ebu'l-Hakem b. el-Ahnes b. Şerîf, 82
Ebu'l-Hasan (Ali b. Ebî Talib), 30, 54, 97, 103
Ebu'l-Hasan Muhammed (eş-Şerifu'r-Radiyy), 64
Ebu Hemheme, 15
Ebu Hüreyre, 172,176
Ebu Katâde b. Rab'î el-Ensarî, 89,124,144
Ebu Kays b. el-Fakih b. el-Muğîre, 79
Ebu Kerb, 175
Ebu Leheb, 22,36
Ebu Mesud es-Sakafî, 24
Ebu Mesud (Ukbe b. Amr), 134
Ebu Muhsin (Ali b. Ebî Talib), 30
Ebu Musa el-Eş'arî, 56, 124,128,129,138,139,140,142
Ebu Rafî', 92
Ebu'r-Reyhaneteyn, 30,41
Ebu Said el-Hudrî, 153
Ebu Süfyan b. Harb, 97,174
Ebu Talib, 22,26,30,32,33,34,35,45,49,69,164,181
Ebu Turab (Ali b. Ebî Talib), 30,31,32
Ebu Ubeyd, 13
Ebu Ubeyde (b. Ebî'l-Cerrah), 90,95,103
Ebu Yeksûm, 23
Ebu Zerr el-Gifârî, 34,59,113,115
Efsa b. Hârise, 18
el-Ehâbiş, 16
Ehl-i Beyt, 41,42,71,94,96,106,179,181
Ehşabân, 18
Ehzab ordusu, 158
Elfu Kelime (eser), 68

Emevî ailesi, 157
Emevî devleti, 114
Emevî halifesi 48
Emîrü'l-Mü'minin, 141
Emsâlu'l-İmam Ali (eser), 68
Enbar, 161,162,163
Enes b. Mâlik, 35
Ensar, 40,89,97
Erake es-Sakafî, 175
Erbaka, 175
Erkâh, 17
Erkam b. Nadla b. Hişam, 17
Ermenistan, 112
Ertat b. Abdşurahbil, 82
Eryât Ebu Esham, 23
Esed (kabile), 12
Esed b. Abdulmuttalib, 15
Esed (Hz. Ali'nin diğer adı), 30
Esîr b. Amr b. Hani es-Sekunî, 177
Eslem (b. Efsâ b. Hârise), 18
Esma bint Umeys, 42
el-Esved b. el-Huzaî es-Sülemî, 91
el-Eş'as b. Kays, 135, 138,139,141,142
Eşres b. Hassan el-Bekri, 161
el-Eşter (Mâlik b. el-Hâris), 128,132,134,135,137,138,139
Evs b. Havli, 60
Evs b. Mu'ayyir, 79
Ezd kabilesi, 147
Ezruh, 10
Ezruh toplantısı, 140

-F-

Fahita (Ümmü Hâni), 29

el-Fakir, 21

Fars, 138,175

Fatıma bint Esed b. Hişam, 29

Fatıma (Hz.) 30,31,37,38,39,40,41,42,43,48,51,57,62,63,68,96,98,181

Fatıma bint Sa'd, 10

Fedek, 88,98,181

Fels, 89,90,181

el- Fers ve'd-Dem, 20

el- Fesevî, 78

Habeşliler, 103

Habîb b. Mesleme, 155

Hac farızası, 153

Hac idaresi, 153

Hâcer (Hz. İsmail'in annesi), 9

Hacer b. Abdimenâf b. Zâtır, 17

Hacer b. Umeyr el-Kumeyrî, 17

Haceru'l-Esved, 62

Hâcib (Perdedâr), 23

el-Hacûn, 12

Hafsa (Hz.), 101

Hah, 85

el-Hakem b. Ebî'l-As, 115

el-Hâkim, 76

Halid b. el-Muammir, 138

Halid b. Said, 97

Halid b. el-Velid, 55

Halide bint Abdulmuttalib, 15

Ferve b. Nevfel el-Eşca'î, 144

Fırat, 135,161,163

Fıhr, 29

Filistin, 16, 134

Fil suresi, 22

-G-

Gâlib, 29

el-Gaydak (b. Abbas b. Abdulmuttalib), 22

Gayr-ı Müslim, 163, 174

Gazze, 16

Gubşan oğulları, 9

Gurerü'l-Hikem ve Durerü'l-kilem, 68

-H-

Habeşistan, 14,23

Habeşistan hükümdarı, 19

Habeşistan kralı, 23

Halife, 57, 98, 101, 103, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116,
117,118,119,120,123,124,125,126,127,128,131,133,134,135,138,139
141,143,144,149,151,154,155,160,161,162,167,174,176,177,182,183

Halife b. Hayyat, 40,130

Hamza, 22,36,62,78

Hani' b. el-Hattab el-Hemdanî, 163

Hanne bint Abdulmuttalib, 13,15

Hanzala b. Ebî Süfyan, 79

Harb b. Ümeyye b. Abdişems, 18,19

Harem, 58

Haricîler, 65,142,143,144,176

Haricî grubu, 142

Hâris, 85

el-Hâris b. Abdimenâf oğulları, 16

el-Hâris b. Abdulmuttalib, 20,22
el-Hâris b. el-A'var el-Hemdanî, 165
el-Hâris b. Cüman el-Cu'fî, 145
el-Haris b. Ebî Rabia, 49
el-Hâris b. el-Esved, 79
el-Haris b. Fihri oğulları, 11,12
el-Hâris b. Murre el-Abdî, 135
el-Hâris b. Nemir et-Tenuhî, 166,167
Harmele b. Amr, 79
Harun (Hz. Musa'nın kardeşi), 58
Harura, 142
Has'am (kabile), 167
Hasan (Hz.), 30, 41, 42, 45, 56, 59, 62, 69, 99, 119, 128, 129, 151, 163,176,179
Hassan b. Hassan el-Bekrî, 163
Haşim b. Kusay, 13,14,15,16,29
Haşim oğulları, 15,17,18,19,29,108,112
Haşim b. 'Utbe b. Ebî Vakkas, 135,137
Hâtim oğulları, 89,90
el-Hatibu'l-Bağdadî, 35
Hâtib b. Ebî Belte'a, 85,86
Hadice (Hz.) 33,34,35,43,58,59
Havâzin kabilesi, 87
Havle bint Kays b. Cafer el-Hanefî, 42
Havşeb Zû Zalîm, 137
Havuz, 52
Hayber Kalesi, 84
Hayber ordusu, 84
Hayber Savaşı, 62,83,84,181
Hayber Yahudileri, 88

Haydare, 30,84
Haziran (ayı), 123
Hazrec kabilesi, 17
Hemadan, 102
Hemdan kabilesi, 171,175,177
el-Hemec, 88
Hendek Savaşı, 45,82,181
el-Hevn b. Huzeyme oğulları, 16
Hicâbe (Kâbe perdedarlığı), 11,12
Hicaz, 116,150,160,173,175
Hicir, 19
Hicret, 76
Hilâfet, 182
Himyer kralı, 23
Hira, 24,25
Hire, 157,158
Hît, 154,161
Horasan, 112
Hristiyanlar, 175
el-Hubab b. el-Munzir, 89
Hubba, 10
Hudeybiye anlaşması, 60
Huleyl b. Hubşiyye el-Huzaî, 10
Huneyn Savaşı, 87,181
Hunn b. Rabia, 11
Husayn b. el-Munzir, 138
el-Hutat, 147
Huveyris b. Nukayz, 86
Huzâa kabilesi, 9,10,11,15,18
Huzâalılar, 17,18,19

Huzeyme, 29

Hücr b. Adiyy el-Kindî, 44,156,165

Hüseyn (Hz.), 30,41,42,62,119,151,156,163

-İ-

Irak, 103,127,135,141,162,173

Irak askeri, 138

Irak ordusu, 137,139,142

Irak toprakları, 103

Iraklılar, 134,138,140,141,168

-İ-

İbn Abbas, 35, 41, 50, 51, 55, 59, 71, 105, 128, 139, 142, 147, 149, 150,151,152

İbn Abdî'l-Berr, 50,53,54

İbn Bureyde, 57,59

İbn Ebî Serh, 158

İbnu'l-Hadramî, 147

İbn Hanbel, 53

İbnu'l-Hayberî, 56

İbn Hişam, 22,93

İbn İshak, 34

İbn Kuteybe, 69,95,107,108,118,130

İbn Mâce, 41

İbn Mesud, 55,114

İbn Mulcem el-Muradî, 176,177,178,179

İbn Sa'd, 26,34,39,44,54,84

İbnu's-Sevda, 116

İlyas, 29

el-İmâme ve's-Siyâse, 108

İmri'ul-Kays el-Kelbî, 63,156
İran fetihleri, 103
İsa b. Ali, 26
İsa (Hz.), 31,32,116
İsfahan, 102
İslam, 34,35,37,40,90,91,92,97,102,116,158,165,181
İslam devleti, 89,100,107,108,111,112
İslam dini, 34
İslam ordusu, 78,89,127
İslam orduları, 103,112
İslam tarihi, 66,181
İsmail (Hz.), 9,19
İsmailîler, 9

-K-

Ka'b, 29
Ka'b b. Lüey,11
Ka'b b. Sûr, 131, 133
Kâbe 9, 10, 11, 12, 14, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 38, 62, 75, 77, 103,
105, 172,178
Kâbe muhafızlığı, 12
Kâhin, 15
Ka'ka' b. Amr, 128
el-Kamer, 13
Kamûs (kale), 84
Karayâti'ş-Şeyh, 175
Karaza b. Ka'b el-Ensarî, 129,160
Karkısya, 134
Kâsıt b. Şureyh, 82
Katam bint eş-Şecne, 177

Kays b. el-Akadiyye el-Humaysî, 130
Kays kabilesi, 150
Kays b. Sa'd b. Ubâde, 124, 143, 145
Kelb (kabile), 167
el-Kelbî (İbnu'l-Kelbî) 172
Kelime-i Şehâdet, 34
Kenud, 85
Kerbelâ, 42
Kıbrıs, 67
Kıyamet günü, 67, 102
Kızıldeniz, 24
Kilâb b. Mürre, 10, 29
Kilâbe, 13
Kinâne b. Bişr, 146
Kinâne kabilesi, 29, 175
Kitabu'l-Meğazi (eser), 80
Kıyâde (Kumandanlık), 11, 12
Kubâ, 77, 90
Kuda'a kabilesi, 10, 11
Kudeyd, 157
Kufe, 60, 102, 103, 114, 116, 117, 123, 124, 128, 129, 130, 133, 134, 142, 144
147, 153, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 168, 170, 171, 176
Kufe Kurraları, 141
Kufeliler, 129, 133, 156, 160, 177
Kum, 102
Kumeyl b. Ziyad, 154
Kumis, 102
Kur'an-ı Kerim, 14, 22, 31, 32, 36, 41, 42, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 60,
68, 70, 103, 105, 106, 116, 128, 137, 140, 143, 151, 158, 171, 178, 182, 183
Kur'an hafızları, 139

Kur'an hafızlığı, 51
Kureyş (kabilesi), 10,12,13,14,15,18,19,21,29,50,89,139,158,164
Kureyşü'l-Bitâh, 11
Kureyş b. el-Hâris et-Tağlibî, 167
Kureyş kervanları, 14
Kureyş suresi, 14
Kureyşü'z-Zevâhir, 11
Kureyşli müşrikler, 82, 85
Kureyşliler, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 32, 35, 38, 78
Kurra grubu, 139
Kusay b. Kilâb, 10, 11, 16, 17, 26, 29
Kusem b. Abbas, 153, 172
el-Kutkutane, 156, 158
Kuzey Afrika, 112

-L-

Leyla bint Mesud b. Halid et-Temimî, 42
Leyletü'l-Herir, 137
Livâ (Sancaktarlık), 11, 12
Lubnâ bint Hacer b. Abdimenâf, 18
Lüey, 29

-M-

Maaddîler, 9
Ma'd, 29
Ma'dan, 141
Mahin, 102
Mahmud (fil), 23, 25
Mahzûm (kabile), 11, 12
Maïs b. Amir b. Lüey, 11

Ma'kil b. Kays, 134,153,166,167
Malik (b. Abdullah b. Abdulmedan),175
Mâlik (b. Efsa b. Hârise),18
Mâlik (b. Fihri),29
Mâlik b. el-Hâris, 132
Mâlik b. Ka'b el-Erhabî, 159,160
Mâlik b. Ka'b el-Hemdanî, 168
Ma'n b. Yezid es-Sulemî, 154
el-Mansur (Abbasî halifesi),26
Ma'rib heyeti, 175
Mart (ay), 134,142
Masebezân, 102
Matlubu Kullî Tâlib min Kelâmi Ali b. Ebî Talib (eser), 68
el-Maznune,20
Meclis binası, 11
Mecmau'n-Nehreyn,175
Mecmau's-Süllân,175
Medâin,144
Medine,16,17,29,50,58,68,75,76,77,83,88,89,90,93,94,97,103,112,
113,114,115,116,117,118,123,124,125,126,127,130,131,133,134,139,
141,152,161,166,169,171,172,174,176
Medineliler, 53,55,131,145,171,172,176
Mekke, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 62, 77, 79,
82,85,86,87,92,124,126,127,147,149,152,153,156,157,165,166,171,
172,173,174,176
Mekke valisi, 153
Mekke Yöneticiliği, 12
Mekkeli müşrikler, 78,82
Mekke'nin fethi, 181
Mekkeliler, 12,16,24,25,86,172,173

el-Meliku'd-Dalil, 63
Merhab, 62,84,85
Mersed,78
Mervan b. el-Hakem, 115,119,124,133
Merve, 22
Meryem (bint İmrân),59
Mesruk,50
Mesrukân,175
Mesud b. Sinan es-Sülemî,91
el-Mesudî,147
Mevali,125
Meymûne,43
Mezhic,90
Mezhiciler,91
Mısır,117,123,124,127,144,146
Mısır halkı,146
Mısır sarığı,44
Mısır valisi, 147
Mısır vilâyeti,134
Mısırlılar,117
Mihnef b. Süleym,160
Mihzem,90
el-Mikdad b. Esved el-Kundî,50,57
Mina,14,15
Mis'ar b. Fedeki et-Temimî,142,144
Mu'an,21
Muaviye b. Amir,79
Muaviye b. Ebî Süfyan, 47, 56, 62, 112, 114, 115, 127, 133, 134, 135, 136,137,138,139,140,145,146,147,154,155,157,159,161,166,167,168, 169,171,172,173,174,176

Muaviye b. Hudeyc,146
Muaviye b. el-Muğire,82
Mu'az b. Cebel,53
Mudar (kabile),29,135
Mudrike,29
el-Muğire b. Şube,115,173
Muhammed (Hz.),22,32,33,50,51,62,87,96,105,111,116,151,181
Muhammedu'l-Akber (b. Ali b. Ebî Talib), 42
Muhammed b. Ali, 26
Muhammed b. Ca'fer,128
Muhammed b. Ebî Bekr,126,128,145,146,147
Muhammedu'l-Evsat (b. Ali b. Ebî Talib),42
Muhammed el-Hanefiyye (b. Ali b. Ebî Talib) 132
Muhammed b. Ka'b el-Kurzî, 48
Muhammed (b. Talha),119
Muharib b. Fihri oğulları, 11,12
Muharrem (ay),136
Muhbia bint İmri'u'l-Kays b. Adiyy el-Kelbiyye, 43
Muhsin (b. Ali b. Ebî Talib), 30,41
el-Mukavvim,22
Mumenna'a bint Amr b. Mâlik,18
el-Munzir b. el-Erkam,97
Murad kabilesi,141
Musa (Hz.),58
Mus'ab b. Umeyr,80
el-Museyyib b. Necbe el-Fezârî, 166
Muslim b. Ukbe el-Murrî,168
el-Mustalik b. Huzâa oğulları,16
Musul, 167
el-Mutayyebûn,12

Mut'im b. Adiy,24
el-Muttalib b. Haşim, 13,16,17
Muzdelife,12
Mücemmi' (toplayıcı),11
Müdahim,145
Mü'minler,172
Mü'minlerin Emîri,70,102,103,108,156,166,169,170,179
Müneccim,69
Mürre,29
Müslim,98
Müslüman,98
Müslümanlar,174

-N-

Nale bint Abdulmuttalib,15
en-Nadr b. el-Hâris,29,79
Naile bint el-Ferâfise,119,126
en-Necaşi,19,23
Neccâr oğulları,17,172
Necid,165
Necran,175
Necranlı Hristiyanlar,32
Nedve (Meclis Başkanlığı),11,12
Nefise,43
Nehcû'l-Belâğa, 33,65,66,67,68
Nehrevan,143,176,177
Nevfel b. Abdimenâf,17
Nevfel b. Abdullah,13,83
Nevfel b. Huveylid b. Esed,79
Nihavend savaşı,102

Nizar,29
Nizarîler,9
Nubâte,64
Nuhayle,161,162
Nu'man b. Beşir, 159,160,161
Nusaybin,154,155
Nüfeyl b. Abduluzza, 19
Nüfeyl b. Habib el-Has'amî, 24

-O-

Ocak,133,175
Osman (Hz.), 42, 44, 52, 60, 65, 95, 101, 103, 106, 109, 110, 111, 112,113,114,115,116,117,118,119,120,123,124,125,126,127,130,135, 139,140,145,155,168,169,172,173,175,182
Osman b. Huneyf, 124,130,131,132
el-Osmaniyye,53

-Ö-

Ömer b. Abdulaziz,48
Ömeru'l-Asğar (b. Ali b. Ebî Talib),43
Ömer (Hz.), 19,50,52,53,54,56,57,61,65,66,83,86, 95, 97, 99,100, 103, 105,106,107,108,119,110,111,112,115,116,120,125,152,182,183

-P-

Peygamber (Hz.), 22, 23, 25, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,44,48,49,51,52,53,54,56,57,58,59,60,61,62,63,65,68,75,76,77,78, 79,80,81,83,84,85,86,87,88,89,90,92,93,94,95,96,97,99,100,101,102, 103,105,106,107,108,109,111,115,116,127,128,140,145,151,152,153, 156,158,165,179,181,182

-R-

Rabb, 14,22,24,51,62,150,152,160,171,172

Rabia (kabile), 135

Rabia b. Heram,10

Rabiu'l-Evvel,77

er-Rahbe,165,179

er-Rakka,155

Ra'le,9

Ramahürmüz,175

Ramazan (ayı), 25,78,90,140,176,177,179

Ramletu'l-Kubra (bint Ali b. Ebî Talib), 43

Ramle (bint Ali b. Ebî Talib),43

Raşid Halifeler,64

er-Rebze,113,115

Receb, 40,133

Redman,17

Rekek,90

Resûb (kılıç),90

Resûl,83,40,58,83

Resûl-i Ekrem,58

Resûlüllah (S.A.V.), 40,86,180

Rey,102

Reyhan,30

Rifâde (Hacılara ziyafet verme görevi), 11,12,13,16,17,24,26

Rizah b. Rabia, 10,11

Rukayya bint Abdulmuttalib, 15

Rukayya (bint Ali b. Ebî Talib),43

Rumlar,103

Rüfa'a b. Rafi' ez-Zürakî, 172

-S-

Sabire b. Şeyman, 147

Sa'd, 163

Sa'd b. Ebî Vakkas, 40,95,103,109,123,140

Safa, 22

Safer (ayı), 136,140

es-Sahba Ümmü Habibe bint Rabia et-Tağlibiyye, 42,43

Sahr b. Amr, 19

Said (b. el-As),124

Said b. Kays el-Hemdanî, 162,163,165

Said b. el-Museyyib, 50,56

Said b. Nimran, 169,170,171

es-Sa'lebiyye, 155

Salih b. Şakik, 141

San'a, 170,175

Sara, 85

Sa'sa'a b. Suhan, 135

Sayfiyy b. Abdulmuttalib, 15

es-Sebeiyye, 116

Sehl b. Huneyf, 77,89

Sehm (kabile),11,12

Seleme b. Eşyem, 95

Selime oğulları, 172

Selma bint Amr b. Zeyd el-Hazreciyye, 16

Selman (el-Farisî), 59

es-Semave, 156,158,167,168

Semûd, 9

es-Sevad, 166

Seyhan, 128

Seyyide, 9

Sıddîk, 34,99
Sıffîn savaşı, 133,136,139
Sikâye (Hacılara su dağıtma görevi), 11,12,13,16,17,24,26
es-Südde, 177
Sukka, 158
Suriye, 10,14,116
Süheyl, 60
Süfyan b. Amr el-Kumeyrî, 17
Süfyan b. Avf el-Gamidî, 161,162, 163
Süleyman b. Ali, 26
Süleyman b. Sured, 135
Sünnet, 117,143

-Ş-

Şaban (ay), 88,140
eş-Şa'bî, 53
Şam, 14,21,98,114,127,134,135,139,141,143,155,161,166,167
Şam askerleri, 138,141,155
Şam halkı, 103
Şam Mushafı, 138
Şam ordusu, 137,146,153,154,168
Şam toprakları, 155
Şam valisi, 112,113
Şamlılar, 134,135,138,140,141,154,160,162,163,166,168
Şeraf, 158
eş-Şatt, 175
Şebes b. Rib'î, 136,142,144
Şebib b. Amir, 154,155
Şebib b. Becre, 177
eş-Şerefu'l-A'la, 175

eş- Şerifu'l-Murtaza, 61
eş- Şerifu'r-Radiyy, 64
Şevval (ay), 80,134,142
Şeybe (Abdulmuttalib), 16
Şeybe b. Mâlik, 81
Şeybe b. Osman, 153,172
Şeybe b. Rabia, 78
Şeybete'l-Hamd (Abdulmuttalib), 15
Şeytan, 102
eş-Şıkşıkıyye hutbesi, 65,66
Şi'b, 36
eş- Şifa bint Abdulmuttalib, 15
Şurahbil b. es-Sımt el-Kındî, 134
Şureyh b. Hani', 53,56

-T-

et-Taberî, 41,81,87,101,103,108,111,131,132
Taberistan, 102
Tahmür (bint Kusay), 10
Taif, 87,152,173
Talha b. Ebî Talha, 80,82
Talha (Hz.), 81, 101, 103, 109, 118, 119, 123, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 132, 133, 135
Taybe, 19
Tayy (kabile), 89
Tebûk gazvesi, 77
Tedmür, 156
Temîm kabilesi, 139,147
Temmuz, 136
Teym (kabile), 11,12
Teyma, 166

Teymül-Erdem, 11
Teymu'r-Ribab, 176
Tihâme, 18, 165
et-Tirmizî, 52
Tu'ayma b. Adiyy, 79
Tuf, 42
Tuleyha b. Huveylid, 124
et-Tusî, 41
Tümâdir, 13

-U-

Ubey b. Ka'b, 53
Ubeyde b. el-Hâris, 78, 79
Ubeydullah b. Abbas, 124, 169, 170, 171, 175
Ubeydullah (b. Ali b. Ebî Talib), 42
Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattab, 137
Uhud Gazvesi, 80
Uhud Savaşı, 62, 80, 81, 82, 86, 181
Ukâb, 78
Ukbe b. Amr, 134
Ukbe b. Ebî Muayyit, 78
Ukbe b. Rabia b. Abdişems, 79
Umâme (bint Ali b. Ebî Talib), 43
Umâme (bint Ebi'l-As b. er-Rabî), 42
Umâre (bint Abduvüdd), 83
Umâre b. Şihab, 124
Umeyr b. Osman b. Amr, 79
Ümmü'l-Benin bint Hiram el-Kilâbiyye, 42
Ümmü Cafer, 43
Ümmü Hani, 43

Ümmü'l-Hasan, 43
Ümmü'l-Hüseyn, 43
Ümmü'l-Kirâm, 43
Ümmül Kulsüm, 41,43,101,102
Ümmü Sa'd bint Urve b. Mesud es-Sakafiyye, 43
Ümmü Seleme, 43
'İmrân b. Husayn, 130
Urve b. Udeyye, 141
Urve b. el-Uşbe, 167,168
Useyd b. Hudayr, 95
el-Uşeyra, 30
Utbe b. Rabia, 78,79
Uzeyne b. Mesleme el-Abdî, 53

-Ü-

Ümeyye b. Abdişems, 15
Ümeyye b. Ebî Huzeyfe b. el-Muğire, 80,82
Ümeyye oğulları, 15,19,110,112,14,116,119,120,124,126,127,139

-V-

el-Vakidî, 80,82,84,90,92,93
Vakisa, 158
Veber b. Uleyym, 88
Vehb b. b. Mesud el-Has'amî, 174
el-Velid (b. Şeybe b. Rabia), 78,79
el-Velid b. Ukbe, 113,124
Verdan, 177
Verka' b. Abduluzzâ, 17

-Y-

Yahya (b. Ali b. Ebî Talib), 42

el-Yakubî, 35,40,76

Ya'la b. Ümeyye, 127,168

el-Yamani (kılıç),90

Ya'mur b. Avf b. Kinâne, 11

Yemen, 14, 17, 23, 25, 55, 56, 92, 93, 103, 124, 129, 139, 168, 169,
170, 174, 175, 181

Yemen halkı, 168

Yemen valisi, 126

Yemenli askerler, 24

Yemenliler, 23,103,135

el-Yemâme, 165

Yenbu',47,118

Yeşkur kabilesi, 141

Yezid b. el-Husayn, 143

Yezid b. Kays, 48,136

Yezid b. Muferriğ, 175

Yezid b. Şecre er-Ruhavî,153,167

Yezid b. Temimî, 79

Yurfa, 175

-Z-

ez-Zaife bint Abdulmuttalib, 15

Zâtu Nekîf, 16

ez-Zehebî,48

Zekvân b. Abdilkays, 80,81

Zemzem, 19,20,21,22

Zeyd b. Hâris, 34

Zeyd (b. Kilâb),10

Zeyd b. Sâbit,53

Zeyd b. Suhan, 128
Zeyneb (bint Ali b. Ebî Talib), 41
Zeyneb (bint Muhammed), 42
Zeynebu's-Suğra (bint Ali b. Ebî Talib), 43
Zilhicce (ay), 123,136
Ziyad b. Ebî Süfyan (b. Ebîhi), 133,147
Ziyad b. Hasefe, 136
Ziyad b. en-Nadr el-Hârisi, 134
Zubâle,124
Zû huşub, 117
Zürare b. Harun, 172
Züreyk, 26
Züreyk oğulları, 172
Zübeyd b. es-Salt el-Kindî, 113,114
ez-Zübeyr b. Abdulmuttûlib, 26
Zübeyr (Hz.), 22, 85, 95, 101, 109, 118, 123, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 132, 133, 135
Zübeyr b. Makhul el-Amirî, 167
Zühre (kabile),11,12
Zülkarneyn, 71
Zilka'de,102
Zü'l-Kila', 137

Hız. Ali'nin siyasî alandaki şöhreti ve başarısı, askerî, ilmî ve edebî alandaki şöhreti ve başarısı kadar parlak olmamıştır. Bunu da kendi döneminde meydana gelen fitne ve ihtilaflara ve devlet bünyesindeki fikir ve düşünce akımlarının yayılmasına bağlamak gerekir.

Hız. Ömer, zaman ve zemin faktörleri bakımından Hız. Ali'den daha şanslı sayılır. Zira Hız. Ömer, devleti ilgilendiren meselelerin çözümünde çevresindeki tecrübeli sahabilerden büyük destek görmekteydi. Oysa, Hız. Ali Halife seçildikten sonra böyle bir avantaja sahip değildi. Çünkü büyük problemlerin üstesinden gelmek için fikir alış verişinde bulunacağı tecrübeli kişilerden yoksundu ve çevresinde sadece birkaç genç, tecrübesiz ve ancak askerî özelliklere sahip insan bulunmaktaydı. Ayrıca Hız. Ali, devlet idaresini ilgilendiren konularda naslara (Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine) dayanarak hareket ediyordu. Oysa siyâset; tedbir, uyanıklık ve kurnazlık gerektiren bir meslektir. Fakat bütün bunlara rağmen Hız. Ali büyük bir asker ve mükemmel bir ilim adamıdır. Onun bu iki alandaki başarısını eleştirmek mümkün değildir. Zaten onu, şöhret yapan da bu iki alandaki üstün başarıları olmuştur.

ISBN - 975-94290-0-4